BYGGÐASAFN ÁRNESINGA
Húsið á Eyrarbakka

Fornleifaskráning

Vegna skipulags í Ölfusi

Margrét Hrönn Hallmundsdóttir

Edda Linn Rise

Október 2009

2009/2

Efnisyfirlit

Inngangur.. 3
Tilgangur fornleifaskráningar.. 3
Fornleifaskráning og aðferðir 5
Aðferð við fornleifaskráningu.. 5
Jarðanúmer.. 5
Tegund, hlutverk og heiti.. 6
Lega.. 6
Staðhættir og minjalýsing.. 5
Hættumat.. 5
Heimildir.. 5
Heimildamenn.. 6
Saga jarðanna og fornleifar.. 6
Árbær-163870-115.. 12
Hvammur-171738-512.. 40
Gljúfurárholt-171707-515.. 88
Kotströnd-172327-511.. 106
Bakkárholt-163845-118.. 121
Samantekt 160
Niðurlag.. 163

Inngangur

Að beiðni sveitarfélagsins Ölfuss var framkvæmd fornleifakönnun á afmörkuðum svæðum innan sveitafélagsins þar sem áformað er að byggð þéttist í framtíðinni. Um er að ræða jörðina Árbæ á bökkum Ölfusár, suður af Ingólfsfjalli og svæðið norðan þjóðvegar að vesturhlíð Ingólfsfjalls og að Gljúfurárholti. Svæðið er um það bil 8223854 m2 á stærð. Rannsóknin fór fram dagana 17-31 ágúst 2009.

Rannsókninni stjórnaði Margrét Hallmundsdóttir fornleifafræðingur sem vann vettvangsrannsókn ásamt Guðrúnu Þráinsdóttur fornleifafræðinema. Skýrslugerð var í höndum Margrétar og Eddu Linn Rise fornleifafræðings.

Skýrsluhöfundar þakka landeigendum góðfúslegt leyfi til að fara um landareignir þeirra og veittar upplýsingar. Sérstakar þakkir fá Margrét Gunnarsdóttir i Bakkárholti og Pétur Guðmundsson og Charlotte Clausen í Hvammi. Einnig fær Einar Elíasson flugmaður á Selfossi þakkir fyrir veitt leyfi til að nota ljósmynd af Hvammi á forsíðu og inn í skýrslunni og Sigurður Sigurðarson dýralæknir fyrir að veita upplýsingar um miltisbrandssmit í Ölfusi.

Tilgangur fornleifaskráningar

Í Þjóðminjalögum nr. 107/2001 er kveðið á um að stuðla beri að verndun menningarsögulegra minja í eigin umhverfi og tryggja að íslenskum menningararfi verði skilað óspilltum til komandi kynslóða, að auðvelda eigi aðgang að þeim, kynna þær þjóðinni og greiða fyrir rannsóknum. Í 9. grein laganna eru fornleifar skilgreindar sem:

„ … hvers kyns leifar fornra mannvirkja og annarra staðbundinna minja sem menn hafa gert eða mannaverk eru á, svo sem:

búsetulandslag, byggðaleifar, bæjarstæði og bæjarleifar ásamt tilheyrandi mannvirkjum og öskuhaugum, húsaleifar hvers kyns, svo sem kirkna, bænahúsa, klaustra og búða, leifar af verbúðum, naustum, verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum og skútum;

vinnustaðir þar sem aflað var fanga, svo sem leifar af seljum, verstöðvum, bólum, mógröfum, kolagröfum og rauðablæstri;

gömul tún- og akurgerði, áveitumannvirki og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita;

gamlir vegir, stíflur, brýr, vatnsvöð, varir, hafnir og bátalægi, slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og vitar og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra;

virki og skansar og önnur varnarmannvirki;
gamlir þingstaðir, meintir hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast siðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð;
áletranir, myndir eða önnur verksummerki af manna völdum í hellum eða skútum, á klettum, klöppum eða jarðföstum steinum og minningarmörk í kirkjugörðum;
haugar, dysjar og aðrir greftrunarstaðir úr heiðnum eða kristnum sið;
skipsflök eða hlutar úr þeim.
Minjar 100 ára og eldri teljast til fornleifa, en heimilt er þó að friðlýsa yngri minjar, sbr. 11. gr.“

Samkvæmt lögunum eru allar fornleifar friðhelgar og verndaðar gegn hvers kyns raski. Í 10. grein laganna segir að fornleifum megi enginn „spilla, granda né breyta, ekki heldur hylja þær, laga né aflaga né úr stað flytja nema leyfi Fornleifaverndar ríkisins komi til.“ Þetta á við um allar fornleifar, óháð sérstakri friðlýsingu. Friðhelgi fornleifa er ekki háð því að þær séu þekktar eða hafi verið skráðar. Ef áður óþekktar fornleifar finnast ber að tilkynna það Fornleifavernd ríkisins. Komi fornleifar í ljós við jarðrask skal fresta vinnu á staðnum uns ákvörðun Fornleifaverndar liggur fyrir um hvort og með hvaða skilyrðum framkvæmdir megi halda áfram (sjá 14. gr.).

Eitt af markmiðum fornleifaskráningar er að sporna við því að minjar verði fyrir skemmdum af gáleysi eða að nauðsynjalausu. Fornleifaskráning kemur að notum í minjavörslu þegar ákvarðanir eru teknar um aðgerðir til verndar einstökum minjastöðum eða minjasvæðum. Auk þess kemur hún að gagni í rannsóknum og kynningum.

En það er ekki síður hagur þeirra sem stýra hvers konar framkvæmdum að eiga aðgang að yfirliti um fornleifar á tilteknu svæði. Segja má að við það vinnist tvennt. Unnt verður að taka tillit til minjanna við skipulagsvinnu og nýta þær til að varðveita sögu staðarins í landslaginu. Einnig má minnka stórlega líkur á að framkvæmdaaðilar rekist í miðjum klíðum á fornleifar, sem þeir gerðu sér ekki grein fyrir að gætu verið fyrir hendi, en reynist svo nauðsynlegt að rannsaka með tilheyrandi kostnaði og töfum á framkvæmdum.

Björgunaruppgröftur sem er unninn vegna framkvæmda og undir þrýstingi frá framkvæmda-aðilum, er heldur ekki æskilegur frá sjónarmiði fornleifafræðinnar. Fornleifaskráning sameinar þess vegna hagsmuni fræðigreinarinnar og þeirra sem standa að framkvæmdum.

Fornleifaskráning og aðferðir

Við upphaf skráningar eru helstu heimildir kannaðar, svo sem jarðabækur, örnefnaskrár, túnakort og fornrit til að leita að vísbendingum um fornleifar á svæðinu. Þessar upplýsingar eru allar skráðar í upplýsingakerfið Sarp sem er menningarsögulegur gagnagrunnur.

Í fornleifaskrá Sarps eru fornleifarnar flokkaðar eftir jörðum og miðað bæði við opinbera fasteignaskrá og jarðaskiptingu eins og hún kemur fyrir í *Jarðatali á Íslandi* frá 1847

Í inngangi með skránum er sögulegt yfirlit þar sem gerð er grein fyrir takmörkum jarðarinnar, breytingum, atburðum og öðrum þáttum sem geta varpað ljósi á sögu byggðar og búskapar á staðnum.

Á vettvangi voru hnit tekin á minjum með Trimble PRO XR GPS staðsetningartæki. Öll hnit voru tekin í landskerfinu ISN93. Loftmyndir í skýrslunni eru frá Loftmyndum ehf. birtar hér með leyfi Ölfushrepps. Úrvinnsla korta fór fram í Trimble GPS Pathfinder Office.

Að öðru leyti er skráin byggð upp með þeim hætti sem að neðan greinir:

Jarðanúmer

Jarðirnar eru auðkenndar með heiti jarðarinnar og tveimur númerum; í fyrsta lagi landsnúmeri sem *Fasteignamat ríkisins* hefur úthlutað, t.d. Árbær **171640**, og í öðru lagi númeri jarðarinnar samkvæmt *Jarðatali á Íslandi*, 490 í nefndu tilviki. Þar að auki er fornleifunum gefið raðnúmer innan hverrar jarðar. Bæjarstæði Árbæjar væri þá nr **1**og þar af leiðandi auðkennt með eftirfarandi hætti; Árbær**171640-490- 1**. Sé jörð með landsnúmer en ekki númeri í *Jarðatali á Íslandi* flokkast allar fornleifar á jörðinni undir landsnúmer jarðarinnar og númer þeirrar jarðar er fornleifarnar tilheyrðu við ritun jarðatalsins.

Tegund, hlutverk og heiti

Í fáum orðum er tegund og hlutverki minja lýst, þ.e. hvort um sé að ræða tóftir bæja eða útihúsa, höfn, byrgi, túngarð og þar fram eftir götunum.

Hafi fornminjarnar sérnafn, t.d.Orustuhóll er það sérstaklega skráð, en þegar engu slíku er til að dreifa kemur fyrir að hlutverki þeirra sé lýst þar sem heitið stæði annars, t.d. fjós eða hlaða.

Lega

Nákvæm staðsetning er skráð. Tekin voru GPS-hnit á vettvangi og þau færð í skrána. Staðsetning minjanna er einnig færð inn á meðfylgjandi loftmyndir frá Loftmyndum ehf. Hnitin sem gefin eru upp eru í landskerfinu ISN93.

Staðhættir og minjalýsing

Í kafla um staðhætti og minjalýsingu er greint frá afstöðu skráðra minja í landslaginu, þeim lýst, bæði formi, umfangi og ástandi, og aðrar athugasemdir gerðar þegar þörf krefur, t.d. vitnað í heimildir.

Hættumat

Leitast er við að leggja mat á þá hættu sem að fornleifunum kann að steðja, bæði af völdum náttúru og manna. Þetta er gert til þess að unnt sé að grípa til viðeigandi ráðstafana liggi minjar undir skemmdum eða geti orðið fyrir raski. Hætta vegna ábúðar þýðir að framkvæmdir eða álag kunni að raska fornminjum. Hætta vegna veðrunar þýðir að fornleifar séu smám saman að mást í burtu fyrir áhrif lofts eða vatns. Hætta vegna landbrots þýðir að fornleifar geti glatast af völdum vatns eða uppblásturs.

Heimildir

Vísað er í helstu ritheimildir um sérhverja hinna skráðu fornleifa. Hér eru einnig skráðar þær heimildir sem stuðst er við í fyrri kafla um staðhætti og minjalýsingu, en ekki neðanmáls eins og þó er gert í öðrum texta þessarar skýrslu. Ræðst það af því að fornleifaskráningin á helst að geta staðið ein og óstudd af öðru efni skýrslunnar.

Heimildarmenn

Heimildarmenn við skráningu voru Margrét Gunnarsdóttir í Bakkárholti og Pétur Guðmundsson í Hvammi.

Saga jarðanna og fornleifar

Í kaflanum um sögu jarðanna og fornleifar er stiklað á stóru um sögu hverrar jarðar. Þar er auk þess að finna hina eiginlegu fornleifaskrá.

Helstu minjaflokkar

Búsetuminjum má gróflega skipta í tvo flokka, minjar í túni og minjar utan túna. Þær minjar er mesta sögu geyma eru bæjarstæði/hólar og umhverfi þeirra. Hins vegar telst stærsti minjaflokkurinn útihús hvers konar. Innan túns má nefna fjós, fjárhús, hrútakofa, hesthús, lambhús, smiðjur, ýmsa kofa, kvíar, hlöður og skemmur. Utan túns má nefna sel, beitarhús, stekki, heytóftir, réttir, nátthaga, smalakofa o.fl. Aldur útihúsa er sjaldnast þekktur en oft voru þau byggð öldum saman á sama stað. Því kunna leifar eldri mannvirkja að leynast undir tóftum þeirra yngri. Lega og útlit minja gefur oft til kynna hvers kyns minjar þar er um að ræða þó engar heimildir séu til um notkun þeirra. Þó er stundum ekki hægt að ákvarða hver notkun húss kann að hafa verið.

Minjar í túni

Bæjarstæði

Útlit og lega bæjarstæða helgast af því hvort um er að ræða viðvarandi eða styttri byggð. Oft varðveitast vel afbýli eða skemmri tíma bústaðir s.s. sel þar sem þau eru gjarnan þannig staðsett að seinni tíma framkvæmdir hafa ekki raskað þeim. Slík bæjarstæði/bústaðir geta gefið miklar fornleifafræðilegar upplýsingar. Bæjarhólar verða til við sífelldar endurbyggingar húsa á sama stað. Þeir varðveita mikla sögu um húsakost og lifnaðarhætti, og þar eru mestar líkur á að verðmætir gripir finnist. Oft voru bæjarstæði nokkurs konar þorp bygginga þar sem útihús hverskonar voru áföst eða fast við bæjarhúsin.

Kirkjur voru oftast gegnt bæjarhúsum eða mjög nærri bæjarstæðum.

Á ***alkirkjum***, höfuðkirkjum (beneficium) var messað hvern helgan dag og þar mátti jarða.

Á ***hálfkirkjum***, svokölluðum útkirkjum (annexíum), var messað helmingi sjaldnar en á alkirkjunum eða annan hvern helgan dag. Þar mátti jarða. Djákni aðstoðaði prest ef margar slíkar kirkjur heyrðu undir alkirkju. Djáknar máttu messa en ekki vígja eða jarða.

Á ***fjórðungs-*** og ***þriðjungskirkjum*** var messað sjaldnar, ýmist þriðja hvern eða fjórða hvern helgan dag. Þær höfðu ekki allar graftarleyfi.

Bænhús voru eins konar heimiliskapellur. Í þeim mátti messa en biskupsleyfi þurfti til að gifta, skíra eða veita sakramentið. Þar mátti ekki grafa lík.

Grafreitir voru oftast afmarkaðir af garðhleðslu. Þeir voru við eða nærri bæjarstæðum, umhverfis kirkjur og hálfkirkjur. Elstu kirkjugarðarnir voru hringlaga en þeir urðu seinna ferhyrndir. Ætlað hefur verið að greftrun hafi farið fram við sóknarkirkjur en fjöldi grafa sem fundist hafa við jarðrask á jörðum þar sem engar heimildir eru til um kirkjur eða bænhús bendir til að víðar hafi verið jarðað en áætlað hefur verið.

Minjar í eða við tún

Minjar innan túns eru oft horfnar vegna jarðabóta eða annarra framkvæmda. Dæmi um slíkar minjar eru:

Fjós**:** Fjóstóftir eru oft á bæjarstæðinu sjálfu eða nærri því.

Fjárhús**:** Fjárhústóftir eru margvíslegar og stærð þeirra og fjöldi króa getur verið mismunandi. Oft má greina garða eftir miðri tóftinni eða stalla undan jötum upp við veggi. Oft eru hlöður eða heytóftir áfastar aftan við fjárhúsin.

Hrútakofar**:** Smærri kofar oft yst í túni.

Lambhús**:** Yfirleitt smáar tóftir, einnar króar hús.

Hesthús**:** Oft smærri hús yst í túni eða við túngarð.

Smiðjur**:** Smiðjur voru yfirleitt nálægt bæjarstæðinu sjálfu en einnig eru dæmi þess að þær hafi staðið í túni dálítið frá bænum, vegna eldhættu. Oftast frekar smáar tóftir.

Kofar**:** Yfirleitt fremur smáar tóftir. Kofarnir voru af ýmsu tagi s.s. hænsnakofar.

Brunnar**:** Brunnar eða vatnsból voru mikilvæg enda greiður aðgangur að vatni oftast grunnforsenda þess hvar bæ var valinn staður. Oft eru brunnar grjóthlaðnir, gjarnan hringlaga en stundum ferkantaðir. Ef byggt var svokallað brunnhús yfir brunninn eða við hann líkjast tóftirnar öðrum kofatóftum. Einnig var algengt að hafa innangengt eftir rangala frá bæ til brunns.

***Myllur*:** Kornmyllur, svokallaðar vatnsmyllur, knúnar vatni voru við marga bæi. Þær voru víðast hvar aflagðar um síðustu aldamót. Stundum er í heimildum getið um myllusteina sem varðveist hafa eftir að myllurnar sjálfar hrundu, og mylluörnefni eru á flestum bæjum. Tóftirnar liggja við ár eða læki. Þær eru litlar, grjót- og torfhlaðnar og dyr eða op á tóftinni þangað sem vatnið var leitt inn og út. Oft eru grafnar rennur úr læk ofan við að tóftinni og vatnsmagninu þannig verið stýrt. Á stöku stað voru vindmyllur og sér lítið eftir af þeim en heimildir um staðsetningu þeirra eru mikilvægar.
***Kvíar*:** Kvíar voru oftast í túni eða rétt utan þess. Þangað var ánum smalað til mjalta. Kvíum svipar mjög til stekkja en oft eru þær þó aðeins ein kró, ekki tvískipt eins og stekkirnir.

Minjar utan túns

Sá flokkur minja sem jafnan hefur varðveist best eru hverskyns minjar utan túns. Þær liggja gjarnan á stöðum þar sem nútíma jarðrækt hefur aldrei verið beitt.

***Kuml/haugur/dys/kumlateigur*:** Kuml/haugar eru grafstæði úr heiðni. Þau geta verið einstök eða nokkur saman og mynda þá svokallaðan kumlateig. Stundum eru slíkar grafir upphlaðnar og því greinilegar í landi en oft eru þau þó ósýnileg á yfirborði. Stundum er einföld grjóthleðsla umhverfis eða yfir gröfinni. Kuml og kumlateigar eru oft rétt utan túns í um 2-300 m fjarlægð frá bæ. Þau geta þó legið nokkuð utan túns og oft virðast þau liggja á eða við landamerki jarða eða við alfara- eða þjóðleiðir. Stundum eru hólmyndanir í landi, manngerðar og ómanngerðar, álitnar kuml, stundum grafstæði nafngreindra landnáms- eða fornmanna. Sögur, hjátrú eða helgi fylgja oft slíkum fornmannahaugum eða dysjum. Viðskeytin kuml og dys má stundum finna í örnefnum.
***Réttir*:** Réttir, aðhald eða annað gripheldi er gjarnan að finna fjær bæjum, oft mitt á milli bæja. Smærri réttir voru til heimabrúks en lögréttir eða skilaréttir nefndust þær réttir þar sem smalað var saman af stærra svæði, sveitum (heimfjöllum) eða afréttum. Þær voru yfirleitt grjót- og torfhlaðnar, gjarnan upp við klettaveggi eða við náttúrulegt aðheldi einhvers konar. Réttir sem voru notaðar á einstöku bæjum voru smáar og einfaldrar gerðar en lögréttir stærri og oft margskipt í dilka.
***Stekkir*:** Eru smáréttir með einum dilk eða kró, svokallaða lambakró og voru notaðir fyrstu dagana við fráfærur. Lömb voru færð frá ánum að kvöldi og byrgð inni í krónni til að hægt væri að mjólka ærnar til heimilisins morguninn eftir. Stekkirnir eru gjarnan nokkurn spöl frá bæjum,

svokallaðan stekkjarveg. Þeir eru oftast hlaðnir úr torfi og grjóti. Þeir eru gjarnan hlaðnir upp við stóra náttúrusteina eða klettaveggi.

***Nátthagar*:** Nátthagar eru frá tíma fráfærna. Mylkum ám var haldið innan nátthagans á næturnar en sleppt út fyrir á daginn. Lömb voru á sama tíma hýst í lambakrónni yfir nóttina, en sleppt til ánna á daginn. Nátthagarnir voru notaðir bæði á stekktíma og á fyrstu vikum með kvíunum og eru því oftar en ekki í næsta nágrenni.

***Sel*:** Sel eru venjulega nokkurn veg frá bæjum, oftast við ár eða læki. Þangað var búsmali rekinn á sumrum og þar hafði fólk sumardvöl við að vinna mjólkurmat til vetrarins. Sel voru í notkun allt frá landnámstíð og fram undir 17.-18. öld. Seltóftir eru jafnan leifar þriggja eða fleiri tófta, oft samfastar. Stundum voru þar líka réttir eða gripheldi. Oft byggðust upp býli af þessum seljum og einnig beitarhús. Býli þessi tóku þá gjarnan nafn með viðskeytinu -sel. Erfitt getur verið að greina milli tófta selbúskapar eða smábýla þar sem búseta var e.t.v. í skemmri tíma. Þó má oft greina smábýlin á túngarðinum sem hefur verið hlaðinn umhverfis bæjarhúsin.

***Stöðull*:** Kýr voru mjólkaðar á stöðli, þurrum stað ekki langt frá bæ. Þar eru sjaldan nokkur kennileiti önnur en örnefnið.

***Beitarhús*:** Beitarhús voru byggð utan túns þar sem haglendi var gott og getur verið langt í þau að ganga. Oft voru þau byggð upp á gömlum selstæðum, allt upp í nokkurra kílómetra fjarlægð frá bæ. Þar var fé beitt yfir vetrartímann til að hlífa túnum og heimahögum. Beitarhúsatóftir samanstanda af myndarlegri fjárhústóft eða tóftum, og oftar en ekki er hlaða áföst fjárhúsunum.

***Smalakofar*:** Fé var smalað í haga að morgni og heim til mjalta að kveldi. Smalar sátu yfir fénu á daginn og voru það oft börn eða unglingar sem gegndu því starfi. Algengt var að smalar hlæðu sér smákofa eða afdrep fyrir veðri og vindum meðan setið var yfir. Tóftir smalakofa eru oft mjög litlar og standa í brekkum eða á hólum þar sem víðsýnt var.

***Heytóftir*:** Þar sem hey var slegið á engjum eða mýrum voru hlaðnar upp tóftir, svokallaðar heytóftir eða heykuml. Þar var heyinu safnað saman og það byrgt til geymslu fram á veturinn er fóðra þurfti búsmala. Slíkar tóftir eru oftast ferkantaðar og engar dyr á þeim. Að vanda standa tóftirnar nokkru hærra en umhverfið til að halda heyinu þurru og til að varna því að búsmali kæmist að því. Ekki voru veggir eða þak á slíkum tóftum og hleðslur því óverulegar.

***Fjárborgir*:** Fjárborgir voru hringlaga úr grjóti, nokkurs konar réttir eða afdrep fyrir búfé.

***Garðlög*:** Margs konar garðlög er að finna umhverfis tún og utan þeirra. Bæjarstæði voru oftast afmörkuð með hlöðnum túngarði þá oftast úr grjóti og torfi. Garðar voru og stundum umhverfis

beitarhús eða smábýli. Vallargarðar eru garðar utan túns. Oft er erfitt að geta sér til um not þessara garða en líklega hafa þeir þjónað þeim tilgangi að aðgreina land í nytjaeiningar. Garðar voru einnig hlaðnir á mörkum landeigna, svokallaðir landamerkjagarðar.
***Heyvinnsla*:** Stundum má sjá minjar um fyrstu tilraunir til túnsléttu og kallast það beðasléttur. Frá aldamótum og fram um 1930 var unnið að túnasléttun og framræslu á flestum bæjum. Tímabilið er í þessu sambandi oft nefnt þaksléttutími. Fyrsta áratuginn voru notuð handverkfæri. Sléttað var í aflöngum spildum eða beðum sem síðan settu svip á túnið. Sléttaðar voru tóftir næst bæjum og jafnað úr gömlum peningshúsum sem staðið höfðu dreifð innan túns.

Við sjó/vötn

Menjar um sjósókn varðveitast oft illa vegna nálægðar sinnar við hafið. Margar þeirra hafa horfið við framkvæmdir vegna þéttbýlismyndunar og hafnargerðar. Verstöðvar eða útgerðarstaðir voru oft notaðir frá mörgum bæjum/byggðarlögum og því kunna þar að finnast nokkuð fjölbreyttar minjar.
***Sjóhús/verbúðir*:** Sjóhús og verbúðir voru íverustaðir sjómanna á meðan á vertíð stóð. Stundum voru þessi hús á tveimur hæðum. Geymsla undir veiðarfæri og annan búnað á neðri hæðinni en svefnstaður manna á þeirri efri. Grunnur húsanna var grjóthlaðinn en efri hæðin úr timbri. Einnig voru verbúðir oft einföld grjót- og torfhlaðin hús.
***Fiskbyrgi*:** Oftast grjóthlaðnar einfaldar byggingar, ferhyrndar eða hringlaga, þar sem fiskur var geymdur.
***Hjallar*:** Oft finnast hleðslur undan hjöllum, fiskhjöllum og geymslum. Slíkar hleðslur eru oft ferköntuð upphleðsla sem myndar sléttan flöt eða grunn. Einnig er oft einföld grjótröð sem markar af grunninn.
***Naust/hróf*:** Tóftir í eða við fjöruborð þar sem bátar voru dregnir upp og geymdir. Naust geta verið á ýmsa vegu, allt frá tóftum sem reft hefur verið yfir til einfaldra vegghleðsla sem bátar hafa verið lagðir á milli. Oft eru naust líka bátslaga og hefur bátum þá verið smeygt inn í naustið.
***Uppsátur*:** Þar lögðu menn upp bátum. Uppsátur eru oft samsíða grjóthleðslur sem liggja í sjó fram. Upphlaðnir sjógarðar eða bryggjur voru líka til en eru sjaldgæfari.
***Fiskgarðar*:** Upphlaðnir garðar til að þurrka fisk á voru á stöku útgerðarstað.

Saga jarðanna og fornleifar

Mynd 1. Bæjarhóll Árbæjar

Árbær – jarðarnúmer 171640-490

Saga

Jörðin Árbær birtist sennilega fyrst í rituðum heimildum árið 1397 í *Íslensku fornbréfasafni*. Þar segir frá kirkju sem þá stóð á jörðinni: „LXXX. Arbær. Kirkia ad Arbæ a .iiij. kyr. Jnnan sig kluckur .iiij. Mariuskriptter tuær. krossar .ij. kiertistika med kopar. paxspialld. sacrarium

mvnnlaug. portio Ecclesiæ vmm næstu .x. är .xvij. aurar oc iij. Alnar.”[1] Næst kemur jörðin fram í sama safni árið 1502 þegar Stefán Skálholtsbiskup selur Þorvarði Erlendssyni lögmanni Árbæ.[2] Aftur er svo jörðin nefnd árið 1546 þegar Erlendur lögmaður Þorvarðarson seldi Gizuri biskupi jarðir og þar á meðal Árbæ.[3]

Árið 1706 er jörðinni lýst í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*: „Jarðardýrleiki er óviss, því jörðin tíundast öngvum. Eigandinn er biskupsstóllinn að Skálholti. Ábúandinn Ketill Sigurðsson. Landskuld er i ꞩ xxx álnir. Betalast með öllum gildum fríðum peningi, færist til Túnguferju ef ei geldst út, og þá heima tekin. Leigukúgildi v: Leigur betalast í smjöri heim til stólsins eður þángað sem tilsagt verður innan hjeraðs. Kvaðir eru mannslán um vertíð í Þorlákshöfn, geldst in natura, hestlán og dagsláttur betalast með xv álnum ásamt landskuldargjaldi. Kvikfjenaður ix kýr, ii veturgamlar kvígur, iii naut, ii kálfar, xxxi ær, ii geldar, xii sauðir tvævetrir og eldri, xi sauðir veturgamlir xxv lömb, þetta geldfje óvíst á afrjett; v hestar, i hross með fyli, i foli veturgamall. Fóðrast kann vii kýr og áðurtalið kvikfje. Afrjett á jörðin ut supra. Móskurður [21] til eldiviðar nægur og brúkast nú jafnlega. Við til húsabótar lagði landsdrottinn næst fyrirfarandi ár vegna níðslu jarðarhúsanna, so ei fjekst bygð ella. Hætt er kvikfje fyrir foröðum og dýjum. Silúngsveiði vide Fjall. Högum jarðarinnar spilla fjallskriður. Hjáleiga [10] hefur hjer ein verið, er kallast hefur Árbæiarhiáleiga, bygð til næst umliðins árs, en síðan i eyði lögð vegna jarðarinnar slægjuleysis, og ei verður aftur bygð nema til skaða heimajörðinni. Landskuld hefur á henni verið xl álnir. Betalaðist hún til heimabóndans í landaurum. Leigukúgildi var i. Leigan betalaðist í smjöri heim til jarðarinnar ábúanda. Kvaðir voru ei nema dagsláttur i og fæddi heimabóndi verkamann.”[4] Jörðinni var lítillega lýst í *Sýslu- og sóknalýsingum* frá árinu 1840 en þar segir að Árbær sé stólsjörð. Þar segir jafnframt að á jörðinni sé laxveiði „ ... og á Árbæ sú eina vatnsmölunarmylna [22], sem til er í sveitinni.”[5] Þar er Árbær talinn með reisulegum bæum[6] og þar segir að á Árbæ séu að nokkru leyti nýsléttuð tún og „ ...

---

1 *Diplomatarium Islandicum. Íslenzkt fornbréfasafn, sem hefir inni að halda bréf og gjörninga, dóma og máldaga, og aðrar skrár, er snerta Ísland eða íslenzka menn. IV. 1265-1449.* 1897:92

2 *Diplomatarium Islandicum. Íslenzkt fornbréfasafn, sem hefir inni að halda bréf og gjörninga, dóma og máldaga, og aðrar skrár, er snerta Ísland eða íslenzka menn. VII.* 1903-1907:622-3

3 *Diplomatarium Islandicum. Íslenzkt fornbréfasafn, sem hefir inni að halda bréf og gjörninga, dóma og máldaga, og aðrar skrár, er snerta Ísland eða íslenzka menn. XI. 1310-1550.* 1915-1925:472, 479-80

4 Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921:393-4

5 *Árnessýsla. Sýslu- og sókn alýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843.* 1979:202

6 *Árnessýsla. Sýslu- og sókn alýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843.* 1979:205

Jarðepli vaxa þar engi, en bæði kál og kartöplur, og er *hvörutveggja* allvel ræktað."[7] Sjö árum síðar er jörðin enn stólsjörð en dýrleiki hennar talinn 34 1/3, landskuldin 1,30, kúgildin 5 og ábúendur 1 eigandi.[8] Ári síðar er forn hundraðatala jarðarinnar sögð 34 1/3 en ný hundraðatala 23,0.[9] Vatnsmölunarmyllan hefur verið „... væntanlega í Árbæjarlæknum sem rennur ofan úr fjalli og niður fyrir austan gamla bæjarstæðið [1]. En bæjarins gamla sér nú engan stað ..."[10] Í *Sunnlenskum byggðum* er jörðinni svo lýst: „Gömul jörð og stór, 34 hundruð að fornu mati. Á land upp í Ingólfsfjall. grýttar brekkur sunnan í fjallinu. Neðar hallandi mýri, blaut hið efra en þurrari þegar neðar dregur að Ölfusá. Vetrarbeit sæmileg í mýrinni. Mótak gott, notað í byrjun síðustu heimsstyrjaldar, þá unnið með vélum. Jarðhiti sem aukinn hefur verið með borun. Laxveiði í Ölfusá. Land allt neðan fjalls er girt."[11] Um byggingar jarðarinnar hefur lítið verið ritað en árið 1896 urðu miklir jarðskjálftar á landinu sem miklu skemmdum ollu, í kjölfarið voru byggingar jarða og ástand þeirra, fyrir og eftir skjálfta, skráð. Þar segir um Árbæ, sem þá var tvíbýli, að fyrir skjálftann hafi á 1. býlinu staðið 8 bæjarhús [23-30] og 8 peningshús [31-38]. Skjálftinn olli því að 3 bæjarhús gjörféllu, 5 skemmdust mjög og 4 peningshús gjörféllu, 3 skemmdust mjög mikið og 1 skemmdist lítið. Á 2. býlinu voru 8 bæjarhús [39-46] fyrir skjálftann og 9 peningshús [47-55]. Í skjálftunum gjörféllu 3 bæjarhús, 4 skemmdust mjög og 1 lítið. 2 peningshús gjörféllu, 6 skemmdust mjög og 1 skemmdist lítið.[12] Árið 1910 stóð á 1. býlinu torfbær með 1 heilþili og 1 hálfþili. Að mestu úr timbri.[13]

Túnakort var teiknað af Árbæ árið 1918 þar stendur að túnastærð jarðarinnar sé 8,3 ha og að þar af séu slétt u.þ.b. ¾. Matjurtagarðar [56] eru 2176 m2. Á myndinni standa á miðju túninu bærinn [1], fleiri hús [57], og matjurtagarðar, vegur [6] gengur úr bænum norðanverðum og í norðvestur, norðanvegin við veginn miðjan stendur 1 hús [3] og annað [4] litlu norðar. Annað [5] hús stendur í túninu suðaustan við bæinn.[14] Í *Sunnlenskum byggðum* segir að til ársins 1918 hafi á Árbæ verið tvíbýli.[15] Árið 1932 eru túnin orðin 7 ha og matjurtagarðarnir 1500 m2.[16] Í örnefnaskrá er

---

7 *Árnessýsla. Sýslu- og sókna lýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843*. 1979:206

8 Johnsen, J. 1847:74

9 *Ný jarðabók fyrir Ísland.* (Ártal vantar):32

10 Þór Vigfússon. 2003:135

11 *Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:398

12 Þorvaldur Thoroddsen. 1899:190.

13 *Manntal á Íslandi 1910. III Árnessýsla.* 1997:462-3

14 Túnakort [1918].

15 *Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:398

16 *Fasteignabók*. 1932:19

landamerkjum Árbæjar lýst svo: „Landamerki: Ölfusá að sunnan. Vestan: úr Svörtubökkum við Ölfusá og til Ingólfsfjalls. Austan: Úr Markakletti við Ölfusána og til Ingólfsfjalls. (Meiri upplýsingar gáfu heimildarmenn ekki)."[17]

Á landi Árbæjar er nú (2009) þorp eða dreift þéttbýli í Ölfushreppi. Árið 1942 keyptu 10 Selfyssingar jörðina til að heyja í, og gengu partarnir kaupum og sölum en eftir að heitt vatn fannst þar árið 1964 fór fólk að flytjast í hverfið.[18] Að lokum urðu jarðarpartarnir fimm og þeir númeraðir frá austri til vesturs.[19] Árbær 1 er austasti hlutinn, hann er „ ... 1/10 hluti af hinni fornu jörð þegar undanskilinn er partur Selfosskaupstaðar fyrir ofan byggðina." Hlunnindin sem fylgja eru jarðhiti, lax- og silungsveiði. Árið 1977 voru tún 11 ha.[20] Árbær II var 1/10 hluti jarðarinnar, þar voru tún 16 ha.[21] Árbær III var 3/10 hluti allrar jarðarinnar þar voru tún 19 ha.[22] Árbær IV er 3/10 hluti jarðarinnar fyrir utan efsta hlutann. „Peningshúsin á Árbæ IV eru norðaustan við hólinn sem bærinn Árbær [1] stóð á." Hlunnindi jarðarinnar eru jarðhiti, lax- og silungsveiði. Túnin voru 35 ha. að stærð.[23] Árbær V, vestasti hluti Árbæjar er „ ... fimmti partur hinnar fornu jarðar, ef undanskildir eru þeir 60 ha. sem Selfosskaupstaður á efst á jörðinni." Hlunnindi voru eins og á hinum Árbæjarjörðunum; jarðhiti, lax- og silungsveiði, túnin 12 ha.[24] Úr Árbæ I, II og III hafa myndast nokkur minni býli. Úr landi Árbæjar I eru eftirtalin býli: Árbær 1 ha. tún[25], Straumur 1 ha. garðyrkjubýli[26], Hátún 2,5 ha. garðyrkjubýli[27], Ártún um 1 ha. garðyrkjubýli, lóð íbúðarhúss er þó fengin frá Árbæ III,[28] og loks Rein sem fylgja um 3 ha. lands.[29] Úr landi Árbæjar II eru eftirtalin býli: Gilhagi garðyrkjubýli með 6 ha tún, hlunnindi eru jarðhiti, lax- og silungsveiði.[30] Lindarbær 6 ha[31] og loks Vogur 1 ha garðyrkjubýli.[32] Úr landi Árbæjar III eru eftirtalin býli:

17 Þórður Ögm. Jóhannsson. 1971:1

18 Þór Vigfússon. 2003:135

19 *Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:398

20 *Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:399

21 *Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:404

22 *Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:408

23 *Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:414

24 *Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:415

25 *Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:400

26 *Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:401

27 *Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:402

28 *Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:403

29 *Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:404

30 Sunnlenskar byggðir: 405

31 *Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:406

32 *Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:407

Lækjartún á 15 ha landi, garðyrkjubýli ásamt afrétti og hlunnindum. Tún árið 1977 voru 5 ha.[33] Hlöðutún, garðyrkjubýli með 1,7 ha fyrir neðan Árbæjarveg og 3000 m2 ofan vegar.[34] Stuðlar, garðyrkjubýli, hlunnindi jarðhiti.[35] Árteigur, þjónustubýli stofnað úr einni dagsláttu,[36] og Seylar.[37]

33 *Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:409

34 *Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:410

35 *Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:411

36 *Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:412

37 *Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:413

Árbær – fornleifaskrá

Árbær 171640-490- 1

Sérheiti: Árbær

Hlutverk: Bæjarhóll/bústaður.

Tegund: Bæjarhóll.

Staðsetning: N:399793 E:383726

Hættumat: Mikil hætta.

Friðlýst: Nei.

Mynd 2. Bæjarhóllinn í Árbæ.

Staðhættir: „Tvíbýli var lengi á Árbæ, austur og vesturbær, jörðinni skipt að hálfu. ... Bærinn stóð í miðju túni.” (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1971:1)

Vatnsmölunarmyllan [22] hefur verið„ ... væntanlega í Árbæjarlæknum sem rennur ofan úr fjalli og niður fyrir austan gamla bæjarstæðið [1]. En bæjarins gamla sér nú engan stað, vestan Árbæjarbyggðar.” (Þór Vigfússon. 2003:135)

Túnakort var teiknað af Árbæ árið 1918 þar stendur að túnastærð jarðarinnar sé 8,3 ha og að þar af séu slétt u.þ.b. ¾. Matjurtagarðar [56] eru 2176 m2. Á myndinni standa á miðju túninu bærinn [1], fleiri hús [57], og matjurtagarðar, vegur [6] gengur úr bænum norðanverðum og í norðvestur, norðanvegin við veginn miðjan stendur eitt hús [3] og annað [4] litlu norðar. Annað hús [5] stendur í túninu suðaustan við bæinn. (Túnakort [1918]. Árbær)

„Peningshúsin á Árbæ IV eru norðaustan við hólinn sem bærinn Árbær [1] stóð á.” (Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu. 1983:414)

Minjalýsing: Þar sem bæirnir í Árbæ stóðu hefur nú allt verið sléttað. Bæjarhóllinn sjálfur er mjög stór og greinilegt að búið hefur verið á þessum stað í árhundruð . Síðast stóðu nokkur gömul útihús á bæjarhólnum en þau hafa nú verið rifin. Þessi hús voru þó ekki í neinum tengslum við búskap á Árbæ heldur voru þau byggð eftir að búskap lauk en tún hafa verið nytjuð síðan byggð lagðist af í Árbæ um miðja síðustu öld.

Mikið hefur verið sléttað í Árbæ og mjög erfitt að gera sér grein fyrir hvar einstök hús stóðu. Á túnakorti frá 1918 má þó sjá hvar bæirnir stóðu og voru hnit tekin þar ásamt fleiri stöðum þar sem túnakort greina frá byggingum. Aðeins á einum stað má greina óljósar leifar af byggingum. Þrátt fyrir að nú standi aðeins bæjarhóllinn eftir á Árbæ er greinlegt að mjög stutt er niður á minjar og ljóst að túnaslèttun og niðurrif húsa hefur aðeins tekið yngstu minjarnar. Þess vegna eru mjög sterkar líkur á því að minjar séu rétt undir sverði á bæjarhól Árbæjar.
Bæjarhóllinn er um 700 metrar í ummál.

Heimildaskrá:

Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu. 1983. Ritnefnd: Oddgeir Guðjónsson, Jón Guðmundsson og Július Jónsson. Páll Lýðsson bjó til prentunar. Búnaðarsamband Suðurlands, (án útgáfust.).

Túnakort [1918]. *Árbær*. Ölfushreppur, Árnessýsla. Þjóðskjalasafn Íslands, Reykjavík.

Þór Vigfússon. 2003. *Ferðafélag Íslands árbók 2003. Í Árnesþingi vestanverðu*. Ferðafélag Íslands, Reykjavík.

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1971. *Árbær*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Árbær 171640-490- 2

Hlutverk: Kirkja.
Tegund: Heimild.
Staðsetning: Ókunn.
Ástand:Horfið.
Staðhættir: „Í gömlum heimildum er getið um kirkju á Árbæ, en heim. vissu ekki hvar hún hefði staðið." (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1971:1)
Árið 1397 var þetta ritað: „LXXX. Arbær. Kirkia ad Arbæ a .iiij. kyr. Jnnan sig kluckur .iiij. Mariuskriptter tuær. krossar .ij. kiertistika med kopar. paxspialld. sacrarium mvnnlaug. portio Ecclesiæ vmm næstu .x. är .xvij. aurar oc iij. alnar." (Diplomatarium Islandicum. IV.1897:92)
Engin kirkja er á jörðinni í dag.

Minjalýsing: Fannst ekki við vettvangsrannsókn Engin merki um kirkju eru sjánlegar á bæjarhólnum en líklegt er að minjar um hana sé að finna á eða við bærjarhólinn, líklega ekki fjarri þeim stað er bærinn stóð.

Heimildaskrá:

Diplomatarium Islandicum. Íslenzkt fornbréfasafn, sem hefir inni að halda bréf og gjörninga, dóma og máldaga, og aðrar skrár, er snerta Ísland eða íslenzka menn. IV. 1265-1449. 1897. Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1971. *Árbær*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Árbær 171640-490- 3

Hlutverk: Útihús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E:399480 N:383486:

Ástand: Horfið.

Staðhættir: Túnakort var teiknað af Árbæ árið 1918 þar stendur að túnastærð jarðarinnar sé 8,3 ha og að þar af séu slétt u.þ.b. ¾. Matjurtagarðar [56] eru 2176 m2. Á myndinni standa á miðju túninu bærinn [1], fleiri hús [57], og matjurtagarðar, vegur [6] gengur úr bænum norðanverðum og í norðvestur, norðanmegin við veginn miðjan stendur 1 hús [3] og annað [4] litlu norðar. Annað [5] hús stendur í túninu suðaustan við bæinn. (Túnakort [1918]. Árbær)

Minjalýsing: Fannst ekki við vettvangsrannsókn. Hnit var tekið þar sem húsið hefur staðið miðað við túnakort. Þar er nú slétt tún og enginn merki um byggingu á yfirborði.

Heimildaskrá:

Túnakort [1918]. *Árbær*. Ölfushreppur, Árnessýsla. Þjóðskjalasafn Íslands, Reykjavík.

Árbær 171640-490- 4

Hlutverk: Útihús.

Tegund: Heimild.

Ástand:Horfið

Staðsetning: E: 399640 N:3835339

Staðhættir: Túnakort var teiknað af Árbæ árið 1918 þar stendur að túnastærð jarðarinnar sé 8,3 ha og að þar af séu slétt u.þ.b. ¾. Matjurtagarðar [56] eru 2176 m2. Á myndinni standa á miðju túninu bærinn [1], fleiri hús [57], og matjurtagarðar, vegur [6] gengur úr bænum norðanverðum og í norðvestur, norðanmegin við veginn miðjan stendur 1 hús [3] og annað [4] litlu norðar. Annað [5] hús stendur í túninu suðaustan við bæinn. (Túnakort [1918]. Árbær)

Minjalýsing: Fannst ekki við vettvangsrannsókn. Hnit var tekið þar sem húsið hefur staðið miðað við túnakort. Þar er nú slétt tún og enginn merki um byggingu á yfirborði.

Heimildaskrá:

Túnakort [1918]. *Árbær*. Ölfushreppur, Árnessýsla. Þjóðskjalasafn Íslands, Reykjavík.

Árbær 171640-490- 5

Hlutverk: Útihús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E:400043: N:383929

Ástand:Horfið.

Staðhættir: Túnakort var teiknað af Árbæ árið 1918 þar stendur að túnastærð jarðarinnar sé 8,3 ha og að þar af séu slétt u.þ.b. ¾. Matjurtagarðar [56] eru 2176 m2. Á myndinni standa á miðju túninu bærinn [1], fleiri hús [57], og matjurtagarðar, vegur [6] gengur úr bænum norðanverðum og í norðvestur, norðanvegin við veginn miðjan stendur 1 hús [3] og annað [4] litlu norðar. Annað [5] hús stendur í túninu norðaustan við bæinn. (Túnakort [1918]. Árbær)

Minjalýsing: Fannst ekki við vettvangsrannsókn. Hnit var tekið þar sem húsið hefur staðið miðað við túnakort. Þar er nú slétt tún og enginn merki um byggingu á yfirborði en þar eru nú sléttuð tún frá Stuðlum norðan Árbæjarvegar.

Heimildaskrá:

Túnakort [1918]. *Árbær.* Ölfushreppur, Árnessýsla. Þjóðskjalasafn Íslands, Reykjavík.

Árbær 171640-490- 6

Hlutverk: Traðir

Tegund: Leið

Staðsetning: E:399684 N:383529

Hleðsluhæð:

Lengd: 350 metrar

Staðhættir: „Bærinn stóð í miðju túni. Traðir lágu til austurs og einnig til norðurs." (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1971:1)

Mynd 3. Svæðið þar sem traðirnar að Árbæ lágu.

Túnakort var teiknað af Árbæ árið 1918 þar stendur að túnastærð jarðarinnar sé 8,3 ha og að þar af séu slétt u.þ.b. ¾. Matjurtagarðar [56] eru 2176 m2. Á myndinni standa á miðju túninu bærinn [1], fleiri hús [57], og matjurtagarðar, vegur [6] gengur úr bænum norðanverðum og í norðvestur, norðanmegin við veginn miðjan stendur 1 hús [3] og annað [4] litlu norðar. Annað [5] hús stendur í túninu suðaustan við bæinn. (Túnakort [1918]. Árbær)

Minjalýsing: Hnit var tekið þar sem traðirnar hafa verið miðað við túnakort. Þar er nú slétt tún og enginn merki um traðirnar á yfirborði en á loftmynd má greina óljóst hvar traðirnar hafa legið upp túnið. Þær hafa verið um 350 metra langar.

Heimildaskrá:

Túnakort [1918]. *Árbær*. Ölfushreppur, Árnessýsla. Þjóðskjalasafn Íslands, Reykjavík.

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1971. *Árbær*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Árbær 171640-490- 7

Hlutverk: Fjárhús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: Ókunn.

Ástand:Horfið.

Staðhættir: „Austurtún: Túnið sunnan traðanna, suðaustur frá bænum. Þar voru fjárhús." (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1971:1)

Minjalýsing: Enginn merki fundust um þessi hús við vettvangsrannsókn.

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1971. *Árbær.* Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Árbær 171640-490- 8

Sérheiti: Huldóhólar.

Hlutverk: Huldufólksbústaður.

Tegund: Heimild.

Staðsetning:E:3996605 N:383578

:**Staðhættir:** „Hulduhólar: Þrír hólar vestur af bænum, grónir að neðan. Þar bjó huldufólk. (G.G.)” (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1971:1)

Minjalýsing: Þrír hólar eru verstur af bænum og líklegt að þar hafi staðið hús. Þetta eru einu hólarnir í nágrenni bæjarins.

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1971. *Árbær*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Árbær 171640-490-9

Sérheiti: Andrésarflöt.

Hlutverk: Bústaður.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E:399750 N:383388

Staðhættir: „Andrésarflöt: Grasflöt, náði frá túninu og niður (suður) að Ölfusá. Þar var bær og Andrés hefur að líkindum búið þar.” (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1971:1)

Minjalýsing: Enginn merki eru um mannabústað en punktur tekinn þar sem lýsingin á við.

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1971. *Árbær*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Árbær 171640-490- 10

Sérheiti: Árbæjarhjáleiga.

Hlutverk: Bústaður.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: Ókunn.

Ástand: Horfið.

Staðhættir: „Árbæjarhjáleiga: Var í túninu vestur af bænum, sást lítið fyrir tóftum. (G.G.)" (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1971:1)

„Hjáleiga hefur hjer ein verið, er kallast hefur Árbæiarhiáleiga, bygð til næst umliðins árs, en síðan i eyði lögð vegna jarðarinnar slægjuleysis, og ei verður aftur bygð nema til skaða heimajörðinni. Landskuld hefur á henni verið xl álnir. Betalaðist hún til heimabóndans í landaurum. Leigukúgildi var i. Leigan betalaðist í smjöri heim til jarðarinnar ábúanda. Kvaðir voru ei nema dagsláttur i og fæddi heimabóndi verkamann." (Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921:393-4)

Minjalýsing: Fannst ekki við vettvangsathugun

Heimildaskrá:

Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns. II. bindi.* Hið íslenska fræðafjelag, Kaupmannahöfn. Sögufélagið, Reykjavík: Ljósprentuð útgáfa 1981.

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1971. *Árbær*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Árbær 171640-490- 11

Sérheiti: Gamli garður.

Hlutverk: Heygarður.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: Ókunn.

Ástand:Horfið.

Staðhættir: „Gamli-Garður: Gamall heygarður í Vesturtúni." (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1971:1)

Minjalýsing: Fannst ekki við vettvangsathugun

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1971. Árbær. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Árbær 171640-490-12

Sérheiti: Á Trantinum.

Hlutverk: Fjárhús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: [3]

Ástand:Horfið

Staðhættir: „Trantur: Túnið austan traðanna. Þar stóðu fénaðarhús, „á Trantinum“.” (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1971:1)

Minjalýsing: Líklega sömu útihús og eru skráð eftir túnakorti [3].

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1971. Árbær. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Árbær 171640-490-13

Hlutverk: Leið.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E:399849 N:383856

Ástand: Horfið

Staðhættir: „Brunnlaut: Laut í túninu og þangað lá gata að.” (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1971:1)

Minjalýsing: Ekki sést neitt af götunni en punktur tekinn þar sem líklegt er að hún hafi verið.

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1971. Árbær. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Árbær 171640-490-14

Sérheiti: Brunnurinn.

Hlutverk: Brunnur.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E:399715 N:383888

Heimildamaður: Páll Stefánsson á Stuðlum

Staðhættir: „Brunninum: Brunnur, sem var í lautinni [13].” (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1971:1)

Mynd 4. Svæðið þar sem brunnur bæjarins var.

Minjalýsing: Að sögn Páls á Stuðlum er brunnur í 200 metra norður frá bæjarhólnum. Það svæði er ekki slegið sennilega vegna þess að þar er laut og hugsanlega grjót.

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1971. *Árbær*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Árbær 171640-490-15

Sérheiti: Grafarteigur.

Hlutverk: Mógrafir.

Tegund: Örnefni.

Staðsetning: E:399945 N:383512

Staðhættir: „Grafarteigur: Mýri vestan við Andrésarflöt, náði niður að ánni, um hann lá gata [16].” (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1971:1)

Minjalýsing: Greinileg merki mótekju eru á svæðinu sem um ræðir .

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1971. *Árbær*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Árbær 171640-490-16

Hlutverk: Leið.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E:399821 N:383415

Staðhættir:„Grafarteigur: Mýri vestan við Andrésarflöt, náði niður að ánni, um hann lá gata.” (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1971:1)

Minjalýsing: Greinileg gata liggur við Ölfusá fyrir neðan tún Árbæjar og er sjánleg á um 300 metra kafla.

Mynd 5. Leiðin frá Árbæ lá meðfram Ölfusá

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1971. *Árbær*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Árbær 171640-490-17

Sérheiti: Smágil.

Hlutverk: Mógrafir.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E:400052: N:383603

Staðhættir: „Smágil: Lítil gil vestan Grafarteigs. Þar var tekinn mór.” (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1971:1)

Minjalýsing: Greinileg merki um mótöku eru á svæðinu.

Mynd 6. Mógrafir nærri bæjarlæknum.

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1971. *Árbær.* Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Árbær 171640-490-18

Sérheiti: Barnamoldargil.

Hlutverk: Náma.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: Ókunn

Staðhættir: „Barnamoldargil: Gil austan Móanna. Þar var tekin „barnamold“ (kísilgúr), sem notuð var í sama tilgangi og barnapúður er notað nú.” (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1971:1)

Minjalýsing: Fannst ekki við vettvangsrannsókn

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1971. *Árbær.* Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Árbær 171640-490-19

Sérheiti: Mógil.

Hlutverk: Mógrafir.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E:400051 N:383615

Staðhættir: „Mógil: Gil, sem nær upp í Laugamýrina, þar var tekinn mór. (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1971:1) Gil eitt liggur við hliðina á bæjarlæknum, austur af bæjarhólnum.

Minjalýsing: Ekki með fullu vitað hvar þetta gil er en punktur var tekinn í eina sjánlega gilinu.

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1971. *Árbær*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Árbær 171640-490-20

Sérheiti: Lautir.

Hlutverk: Leikvöllur.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: Ókunn.

Staðhættir: „Lautir: Graslautir í Móunum austanverðum. Þær voru vinsæll leikstaður barna." (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1971:1)

Minjalýsing: Ekki er vitað hvar þetta svæði er, en líklegt er að það sé í dag í landi Stuðla, norðan Árbæjar.

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1971. *Árbær*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Árbær 171640-490-21

Hlutverk: Mógrafir.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: Ókunn.

Staðhættir: „Móskurður til eldiviðar nægur og brúkast nú jafnlega.“ (Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921:393-4)

Minjalýsing: Ekki er vitað um hvaða mógrafir er um að ræða en hugsanlega þær sömu og áður eru skráðar.

Heimildaskrá:

Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns. II. bindi*. Hið íslenska fræðafjelag, Kaupmannahöfn. Sögufélagið, Reykjavík: Ljósprentuð útgáfa 1981.

Árbær 171640-490- 22

Hlutverk: Mylla.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: Ókunn.

Ástand:Horfið.

Staðhættir: „ ... og á Árbæ sú eina vatnsmölunarmylna, sem til er í sveitinni.” (*Árnessýsla. Sýslu- og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843*. 1979:202)

Mynd 7. Bæjarlækur Árbæjar.

Vatnsmölunarmyllan hefur verið„ ... væntanlega í Árbæjarlæknum sem rennur ofan úr fjalli og niður fyrir austan gamla bæjarstæðið [1]. En bæjarins gamla sér nú engan stað ...” (Þór Vigfússon. 2003:135)

Minjalýsing: Myllan fannst ekki við vettvangsathugun.

Heimildaskrá:

Árnessýsla. Sýslu- og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843. 1979. Svavar Sigmundsson sá um útgáfuna. Sögufélag, Reykjavík.

Þór Vigfússon. 2003. *Ferðafélag Íslands árbók 2003. Í Árnesþingi vestanverðu.* Ferðafélag Íslands, Reykjavík.

Árbær 171640-490- 23

Hlutverk: Bæjarhús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E:399810 N:383759

Ástand:Horfið

Staðhættir: Um byggingar jarðarinnar hefur lítið verið ritað en árið 1896 urðu miklir jarðskjálftar á landinu sem miklum skemmdum ollu, í kjölfarið voru byggingar jarða og ástand þeirra, fyrir og eftir skjálfta, skráð. Þar segir um Árbæ, sem þá var tvíbýli, að fyrir skjálftann hafi á 1. býlinu staðið 8 bæjarhús [23-30] og 8 peningshús [31-38]. Skjálftinn olli því að 3 bæjarhús gjörféllu, 5 skemmdust mjög og 4 peninshús gjörféllu, 3 skemmdust mjög mikið og 1 skemmdist

lítið. Á 2. býlinu voru 8 bæjarhús [39-46] fyrir skjálftann og 9 peningshús [47-55]. Í skjálftunum gjörféllu 3 bæjarhús, 4 skemmdust mjög. 1 lítið og 2 peningshús gjörféllu, 6 skemmdust mjög og 1 skemmdist lítið. (Þorvaldur Thoroddsen. 1899:190)

Minjalýsing: Ekki er vitað nákvæmlega hvar bæjarhúsin stóðu en punktur var tekinn þar sem líklegt er að þau hafi staðið miðað við túnakort og loftmynd.

Heimildaskrá:

Þorvaldur Thoroddsen. 1899. *Jarðskjálftar á suðurlandi*. Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Árbær 171640-490- 24

Hlutverk: Bæjarhús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E:399810 N:383759

Ástand:Horfið

Staðhættir: Um byggingar jarðarinnar hefur lítið verið ritað en árið 1896 urðu miklir jarðskjálftar á landinu sem miklum skemmdum ollu, í kjölfarið voru byggingar jarða og ástand þeirra, fyrir og eftir skjálfta, skráð. Þar segir um Árbæ, sem þá var tvíbýli, að fyrir skjálftann hafi á 1. býlinu staðið 8 bæjarhús [23-30] og 8 peningshús [31-38]. Skjálftinn olli því að 3 bæjarhús gjörféllu, 5 skemmdust mjög og 4 peningshús gjörféllu, 3 skemmdust mjög mikið og 1 skemmdist lítið. Á 2. býlinu voru 8 bæjarhús [39-46] fyrir skjálftann og 9 peningshús [47-55]. Í skjálftunum gjörféllu 3 bæjarhús, 4 skemmdust mjög. 1 lítið og 2 peningshús gjörféllu, 6 skemmdust mjög og 1 skemmdist lítið. (Þorvaldur Thoroddsen. 1899:190)

Minjalýsing: Ekki er vitað nákvæmlega hvar bæjarhúsin stóðu en punktur var tekinn þar sem líklegt er að þau hafi staðið miðað við túnakort og loftmynd.

Heimildaskrá:

Þorvaldur Thoroddsen. 1899. *Jarðskjálftar á suðurlandi*. Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Árbær 171640-490 -25

Hlutverk: Bæjarhús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E:399810 N:383759

Ástand:Horfið

Staðhættir: Um byggingar jarðarinnar hefur lítið verið ritað en árið 1896 urðu miklir jarðskjálftar á landinu sem miklum skemmdum ollu, í kjölfarið voru byggingar jarða og ástand þeirra, fyrir og eftir skjálfta, skráð. Þar segir um Árbæ, sem þá var tvíbýli, að fyrir skjálftann hafi á 1. býlinu staðið 8 bæjarhús [23-30] og 8 peningshús [31-38]. Skjálftinn olli því að 3 bæjarhús gjörféllu, 5 skemmdust mjög og 4 peninshús gjörféllu, 3 skemmdust mjög mikið og 1 skemmdist lítið. Á 2. býlinu voru 8 bæjarhús [39-46] fyrir skjálftann og 9 peningshús [47-55]. Í skjálftunum gjörféllu 3 bæjarhús, 4 skemmdust mjög. 1 lítið og 2 peningshús gjörféllu, 6 skemmdust mjög og 1 skemmdist lítið. (Þorvaldur Thoroddsen. 1899:190)

Minjalýsing: Ekki er vitað nákvæmlega hvar bæjarhúsin stóðu en punktur var tekinn þar sem líklegt er að þau hafi staðið miðað við túnakort og loftmynd.

Heimildaskrá:

Þorvaldur Thoroddsen. 1899. *Jarðskjálftar á suðurlandi*. Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Árbær 171640-490 -26

Hlutverk: Bæjarhús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E:399810 N:383759

Ástand:Horfið

Staðhættir: Um byggingar jarðarinnar hefur lítið verið ritað en árið 1896 urðu miklir jarðskjálftar á landinu sem miklum skemmdum ollu, í kjölfarið voru byggingar jarða og ástand þeirra, fyrir og eftir skjálfta, skráð. Þar segir um Árbæ, sem þá var tvíbýli, að fyrir skjálftann hafi á 1. býlinu staðið 8 bæjarhús [23-30] og 8 peningshús [31-38]. Skjálftinn olli því að 3 bæjarhús gjörféllu, 5 skemmdust mjög og 4 peninshús gjörféllu, 3 skemmdust mjög mikið og 1 skemmdist lítið. Á 2. býlinu voru 8 bæjarhús [39-46] fyrir skjálftann og 9 peningshús [47-55]. Í skjálftunum gjörféllu 3 bæjarhús, 4 skemmdust mjög. 1 lítið og 2 peningshús gjörféllu, 6 skemmdust mjög og 1 skemmdist lítið. (Þorvaldur Thoroddsen. 1899:190)

Minjalýsing: Ekki er vitað nákvæmlega hvar bæjarhúsin stóðu en punktur var tekinn þar sem líklegt er að þau hafi staðið miðað við túnakort og loftmynd.

Heimildaskrá:

Þorvaldur Thoroddsen. 1899. *Jarðskjálftar á suðurlandi*. Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Árbær 171640-490 -27

Hlutverk: Bæjarhús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E:399810 N:383759

Ástand:Horfið

Staðhættir: Um byggingar jarðarinnar hefur lítið verið ritað en árið 1896 urðu miklir jarðskjálftar á landinu sem miklum skemmdum ollu, í kjölfarið voru byggingar jarða og ástand þeirra, fyrir og eftir skjálfta, skráð. Þar segir um Árbæ, sem þá var tvíbýli, að fyrir skjálftann hafi á 1. býlinu staðið 8 bæjarhús [23-30] og 8 peningshús [31-38]. Skjálftinn olli því að 3 bæjarhús gjörféllu, 5 skemmdust mjög og 4 peninshús gjörféllu, 3 skemmdust mjög mikið og 1 skemmdist lítið. Á 2. býlinu voru 8 bæjarhús [39-46] fyrir skjálftann og 9 peningshús [47-55]. Í skjálftunum gjörféllu 3 bæjarhús, 4 skemmdust mjög. 1 lítið og 2 peningshús gjörféllu, 6 skemmdust mjög og 1 skemmdist lítið. (Þorvaldur Thoroddsen. 1899:190)

Minjalýsing: Ekki er vitað nákvæmlega hvar bæjarhúsin stóðu en punktur var tekinn þar sem líklegt er að þau hafi staðið miðað við túnakort og loftmynd.

Heimildaskrá:

Þorvaldur Thoroddsen. 1899. *Jarðskjálftar á suðurlandi*. Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Árbær 171640-490 -28

Hlutverk: Bæjarhús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E:399810 N:383759

Ástand:Horfið.

Staðhættir: Um byggingar jarðarinnar hefur lítið verið ritað en árið 1896 urðu miklir jarðskjálftar á landinu sem miklum skemmdum ollu, í kjölfarið voru byggingar jarða og ástand þeirra, fyrir og eftir skjálfta, skráð. Þar segir um Árbæ, sem þá var tvíbýli, að fyrir skjálftann hafi

á 1. býlinu staðið 8 bæjarhús [23-30] og 8 peningshús [31-38]. Skjálftinn olli því að 3 bæjarhús gjörféllu, 5 skemmdust mjög og 4 peninshús gjörféllu, 3 skemmdust mjög mikið og 1 skemmdist lítið. Á 2. býlinu voru 8 bæjarhús [39-46] fyrir skjálftann og 9 peningshús [47-55]. Í skjálftunum gjörféllu 3 bæjarhús, 4 skemmdust mjög. 1 lítið og 2 peningshús gjörféllu, 6 skemmdust mjög og 1 skemmdist lítið. (Þorvaldur Thoroddsen. 1899:190)

Minjalýsing: Ekki er vitað nákvæmlega hvar bæjarhúsin stóðu en punktur var tekinn þar sem líklegt er að þau hafi staðið miðað við túnakort og loftmynd.

Heimildaskrá:

Þorvaldur Thoroddsen. 1899. *Jarðskjálftar á suðurlandi.* Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Árbær 171640-490 -29

Hlutverk: Bæjarhús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E:399810 N:383759

Ástand:Horfið.

Staðhættir: Um byggingar jarðarinnar hefur lítið verið ritað en árið 1896 urðu miklir jarðskjálftar á landinu sem miklum skemmdum ollu, í kjölfarið voru byggingar jarða og ástand þeirra, fyrir og eftir skjálfta, skráð. Þar segir um Árbæ, sem þá var tvíbýli, að fyrir skjálftann hafi á 1. býlinu staðið 8 bæjarhús [23-30] og 8 peningshús [31-38]. Skjálftinn olli því að 3 bæjarhús gjörféllu, 5 skemmdust mjög og 4 peninshús gjörféllu, 3 skemmdust mjög mikið og 1 skemmdist lítið. Á 2. býlinu voru 8 bæjarhús [39-46] fyrir skjálftann og 9 peningshús [47-55]. Í skjálftunum gjörféllu 3 bæjarhús, 4 skemmdust mjög. 1 lítið og 2 peningshús gjörféllu, 6 skemmdust mjög og 1 skemmdist lítið. (Þorvaldur Thoroddsen. 1899:190)

Minjalýsing: Ekki er vitað nákvæmlega hvar bæjarhúsin stóðu en punktur var tekinn þar sem líklegt er að þau hafi staðið miðað við túnakort og loftmynd.

Heimildaskrá:

Þorvaldur Thoroddsen. 1899. *Jarðskjálftar á suðurlandi.* Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Árbær 171640-490 -30

Hlutverk: Bæjarhús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E:399810 N:383759

Ástand:Horfið.

Staðhættir: Um byggingar jarðarinnar hefur lítið verið ritað en árið 1896 urðu miklir jarðskjálftar á landinu sem miklum skemmdum ollu, í kjölfarið voru byggingar jarða og ástand þeirra, fyrir og eftir skjálfta, skráð. Þar segir um Árbæ, sem þá var tvíbýli, að fyrir skjálftann hafi á 1. býlinu staðið 8 bæjarhús [23-30] og 8 peningshús [31-38]. Skjálftinn olli því að 3 bæjarhús gjörféllu, 5 skemmdust mjög og 4 peninshús gjörféllu, 3 skemmdust mjög mikið og 1 skemmdist lítið. Á 2. býlinu voru 8 bæjarhús [39-46] fyrir skjálftann og 9 peningshús [47-55]. Í skjálftunum gjörféllu 3 bæjarhús, 4 skemmdust mjög. 1 lítið og 2 peningshús gjörféllu, 6 skemmdust mjög og 1 skemmdist lítið. (Þorvaldur Thoroddsen. 1899:190)

Minjalýsing: Ekki er vitað nákvæmlega hvar bæjarhúsin stóðu en punktur var tekinn þar sem líklegt er að þau hafi staðið miðað við túnakort og loftmynd

Heimildaskrá:

Þorvaldur Thoroddsen. 1899. *Jarðskjálftar á suðurlandi.* Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Árbær 171640-490-31

Hlutverk: Peningshús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E:399725 N:383691

Hleðsluhæð: 20 cm

Lengd: 17 m

Breidd: 29 m

Ástand: Slæmt

Hættumat: Mikil hætta.

Hættuorsök:Beit

Staðhættir: Um byggingar jarðarinnar hefur lítið verið ritað en árið 1896 urðu miklir jarðskjálftar á

Mynd 8. Óljósar leifar af húsi, sjá má í grjót og dældin er mun grænni en umhverfið.

landinu sem miklum skemmdum ollu, í kjölfarið voru byggingar jarða og ástand þeirra, fyrir og eftir skjálfta, skráð. Þar segir um Árbæ, sem þá var tvíbýli, að fyrir skjálftann hafi á 1. býlinu staðið 8 bæjarhús [23-30] og 8 peningshús [31-38]. Skjálftinn olli því að 3 bæjarhús gjörféllu, 5 skemmdust mjög og 4 peninshús gjörféllu, 3 skemmdust mjög mikið og 1 skemmdist lítið. Á 2. býlinu voru 8 bæjarhús [39-46] fyrir skjálftann og 9 peningshús [47-55]. Í skjálftunum gjörféllu 3 bæjarhús, 4 skemmdust mjög. 1 lítið og 2 peningshús gjörféllu, 6 skemmdust mjög og 1 skemmdist lítið. Um 170 metra vestur af húsinu Lækjartúni eru mjög sokknar leifar af byggingu (Þorvaldur Thoroddsen. 1899:190)

Minjalýsing: Um er að ræða mjög sokknar rústir en þær einu sem greina má á bæjarhólnum. Rústirnar hafa verið sléttaðar út en vegna hrossabeitar á svæðinu er hægt að greina hvar húsið er. Sjá má óljósar leifar veggja og tvö hólf eru sjánleg sem dældir. Stæð rústarinnar N-S er 17 metrar og A-V er hún 20 metrar. Sjá má í grjót undir sverði. Þetta er annað hvort leifar af öðrum bænum á Árbæ eða útihús. Rústin er aðeins til hliðar við háhólinn og þar nærri eru leifar af öðru húsi [32]. Norðan við rústina er hóll sem hús hefur greinilega staðið á [33].

Heimildaskrá:

Þorvaldur Thoroddsen. 1899. *Jarðskjálftar á suðurlandi*. Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Árbær 171640-490-32

Hlutverk: Peningshús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E: 399852 N:383805

Staðhættir: Um byggingar jarðarinnar hefur lítið verið ritað en árið 1896 urðu miklir jarðskjálftar á landinu sem miklum skemmdum ollu, í kjölfarið voru byggingar jarða og ástand þeirra, fyrir og eftir skjálfta, skráð. Þar segir um Árbæ, sem þá var tvíbýli, að fyrir skjálftann hafi á 1. býlinu staðið 8 bæjarhús [23-30] og 8 peningshús [31-38]. Skjálftinn olli því að 3 bæjarhús gjörféllu, 5 skemmdust mjög og 4 peninshús gjörféllu, 3 skemmdust mjög mikið

Mynd 9. Greinilegt er hvar húsið stóð miðað við gróður.

og 1 skemmdist lítið. Á 2. býlinu voru 8 bæjarhús [39-46] fyrir skjálftann og 9 peningshús [47-55]. Í skjálftunum gjörféllu 3 bæjarhús, 4 skemmdust mjög. 1 lítið og 2 peningshús gjörféllu, 6 skemmdust mjög og 1 skemmdist lítið. (Þorvaldur Thoroddsen. 1899:190) Um 135 metra vestur af Lækjartúni og 35 metra austur af rúst [31] má sjá óljósar rústir.

Minjalýsing: Rúst þessa húss er mjög sokkin og ógreinanleg en vegna beitar á svæðinu má sjá litlar bungur þar sem veggir hafa verið og dæld í miðju. Rústin hefur verið sléttuð en grjót finnst undir sverði og sér í grjót á nokkrum stöðum.

Heimildaskrá:

Þorvaldur Thoroddsen. 1899. *Jarðskjálftar á suðurlandi.* Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Árbær 171640-490-33

Hlutverk: Peningshús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E:399776 N:383782

Friðlýst: Nei.

Mynd 10. Rústahóll, stúlkan stendur á há hólnum.

Staðhættir: Um byggingar jarðarinnar hefur lítið verið ritað en árið 1896 urðu miklir jarðskjálftar á landinu sem miklum skemmdum ollu, í kjölfarið voru byggingar jarða og ástand þeirra, fyrir og eftir skjálfta, skráð. Þar segir um Árbæ, sem þá var tvíbýli, að fyrir skjálftann hafi á 1. býlinu staðið 8 bæjarhús [23-30] og 8 peningshús [31-38]. Skjálftinn olli því að 3 bæjarhús gjörféllu, 5 skemmdust mjög og 4 peninshús gjörféllu, 3 skemmdust mjög mikið og 1 skemmdist lítið. Á 2. býlinu voru 8 bæjarhús [39-46] fyrir skjálftann og 9 peningshús [47-55]. Í skjálftunum gjörféllu 3 bæjarhús, 4 skemmdust mjög. 1 lítið og 2 peningshús gjörféllu, 6 skemmdust mjög og 1 skemmdist lítið. (Þorvaldur Thoroddsen. 1899:190) Um 45 metra norður af bæjarhólnum þar sem hann er hæstur og 18 metra frá vegi sem liggur inn á bæjarhólinn, má sjá rústabungu.

Minjalýsing: Hóllinn sem um ræðir er mjög grænn. Ekki sjást neinar rústir á hólnum en hann ber þess öll merki að þar hafi staðið útihús og eru því hugsanlegar leifar þess að finna þar undir sverði.

Heimildaskrá:

Þorvaldur Thoroddsen. 1899. *Jarðskjálftar á suðurlandi.* Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Árbær 171640-490 -34

Hlutverk: Peningshús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: Ókunn.

Staðhættir: Um byggingar jarðarinnar hefur lítið verið ritað en árið 1896 urðu miklir jarðskjálftar á landinu sem miklum skemmdum ollu, í kjölfarið voru byggingar jarða og ástand þeirra, fyrir og eftir skjálfta, skráð. Þar segir um Árbæ, sem þá var tvíbýli, að fyrir skjálftann hafi á 1. býlinu staðið 8 bæjarhús [23-30] og 8 peningshús [31-38]. Skjálftinn olli því að 3 bæjarhús gjörféllu, 5 skemmdust mjög og 4 peninshús gjörféllu, 3 skemmdust mjög mikið og 1 skemmdist lítið. Á 2. býlinu voru 8 bæjarhús [39-46] fyrir skjálftann og 9 peningshús [47-55]. Í skjálftunum gjörféllu 3 bæjarhús, 4 skemmdust mjög. 1 lítið og 2 peningshús gjörféllu, 6 skemmdust mjög og 1 skemmdist lítið. (Þorvaldur Thoroddsen. 1899:190)

Minjalýsing: Við vettvangsrannsókn fundnust minjar þriggja húsa sem ekki er vitað hvort voru bæir eða peningshús. Ásamt þeim hafa verið hnitsettir staðir þar sem útihús stóðu árið 1918 samkvæmt túnakorti. Fleiri hús hafa ekki fundist en ljóst er að um allan bæjarhólinn og á nærliggjandi túnum hafa staðið hús, sem í dag sjást ekki á yfirborði en er e.t.v. að finna undir sverði.

Heimildaskrá:

Þorvaldur Thoroddsen. 1899. *Jarðskjálftar á suðurlandi*. Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Árbær 171640-490 -35

Hlutverk: Peningshús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: Ókunn.

Ástand:Horfið.

Staðhættir: Um byggingar jarðarinnar hefur lítið verið ritað en árið 1896 urðu miklir jarðskjálftar á landinu sem miklum skemmdum ollu, í kjölfarið voru byggingar jarða og ástand þeirra, fyrir og eftir skjálfta, skráð. Þar segir um Árbæ, sem þá var tvíbýli, að fyrir skjálftann hafi á 1. býlinu staðið 8 bæjarhús [23-30] og 8 peningshús [31-38]. Skjálftinn olli því að 3 bæjarhús gjörféllu, 5 skemmdust mjög og 4 peninshús gjörféllu, 3 skemmdust mjög mikið og 1 skemmdist lítið. Á 2. býlinu voru 8 bæjarhús [39-46] fyrir skjálftann og 9 peningshús [47-55]. Í skjálftunum gjörféllu 3 bæjarhús, 4 skemmdust mjög. 1 lítið og 2 peningshús gjörféllu, 6 skemmdust mjög og 1 skemmdist lítið. (Þorvaldur Thoroddsen. 1899:190)

Minjalýsing: Við vettvangsrannsókn fundnust minjar þriggja húsa sem ekki er vitað hvort voru bæir eða peningshús. Ásamt þeim hafa verið hnitsettir staðir þar sem útihús stóðu árið 1918 samkvæmt túnakorti. Fleiri hús hafa ekki fundist en ljóst er að um allan bæjarhólinn og á nærliggjandi túnum hafa staðið hús, sem í dag sjást ekki á yfirborði en er e.t.v. að finna undir sverði.

Heimildaskrá:

Þorvaldur Thoroddsen. 1899. *Jarðskjálftar á suðurlandi*. Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Árbær 171640-490 -36

Hlutverk: Peningshús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: Ókunn.

Ástand:Horfið.

Staðhættir: Um byggingar jarðarinnar hefur lítið verið ritað en árið 1896 urðu miklir jarðskjálftar á landinu sem miklum skemmdum ollu, í kjölfarið voru byggingar jarða og ástand þeirra, fyrir og eftir skjálfta, skráð. Þar segir um Árbæ, sem þá var tvíbýli, að fyrir skjálftann hafi á 1. býlinu staðið 8 bæjarhús [23-30] og 8 peningshús [31-38]. Skjálftinn olli því að 3 bæjarhús gjörféllu, 5 skemmdust mjög og 4 peninshús gjörféllu, 3 skemmdust mjög mikið og 1 skemmdist lítið. Á 2. býlinu voru 8 bæjarhús [39-46] fyrir skjálftann og 9 peningshús [47-55]. Í skjálftunum

gjörféllu 3 bæjarhús, 4 skemmdust mjög. 1 lítið og 2 peningshús gjörféllu, 6 skemmdust mjög og 1 skemmdist lítið. (Þorvaldur Thoroddsen. 1899:190)

Minjalýsing: Við vettvangsrannsókn fundnust minjar þriggja húsa sem ekki er vitað hvort voru bæir eða peningshús. Ásamt þeim hafa verið hnitsettir staðir þar sem útihús stóðu árið 1918 samkvæmt túnakorti. Fleiri hús hafa ekki fundist en ljóst er að um allan bæjarhólinn og á nærliggjandi túnum hafa staðið hús, sem í dag sjást ekki á yfirborði en er e.t.v. að finna undir sverði.

Heimildaskrá:

Þorvaldur Thoroddsen. 1899. *Jarðskjálftar á suðurlandi*. Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Árbær 171640-490 -37

Hlutverk: Peningshús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: Ókunn

Ástand:Horfið

Staðhættir: Um byggingar jarðarinnar hefur lítið verið ritað en árið 1896 urðu miklir jarðskjálftar á landinu sem miklum skemmdum ollu, í kjölfarið voru byggingar jarða og ástand þeirra, fyrir og eftir skjálfta, skráð. Þar segir um Árbæ, sem þá var tvíbýli, að fyrir skjálftann hafi á 1. býlinu staðið 8 bæjarhús [23-30] og 8 peningshús [31-38]. Skjálftinn olli því að 3 bæjarhús gjörféllu, 5 skemmdust mjög og 4 peninshús gjörféllu, 3 skemmdust mjög mikið og 1 skemmdist lítið. Á 2. býlinu voru 8 bæjarhús [39-46] fyrir skjálftann og 9 peningshús [47-55]. Í skjálftunum gjörféllu 3 bæjarhús, 4 skemmdust mjög. 1 lítið og 2 peningshús gjörféllu, 6 skemmdust mjög og 1 skemmdist lítið. (Þorvaldur Thoroddsen. 1899:190)

Minjalýsing: Við vettvangsrannsókn fundnust minjar þriggja húsa sem ekki er vitað hvort voru bæir eða peningshús. Ásamt þeim hafa verið hnitsettir staðir þar sem útihús stóðu árið 1918 samkvæmt túnakorti. Fleiri hús hafa ekki fundist en ljóst er að um allan bæjarhólinn og á nærliggjandi túnum hafa staðið hús, sem í dag sjást ekki á yfirborði en er e.t.v. að finna undir sverði.

Heimildaskrá:

Þorvaldur Thoroddsen. 1899. *Jarðskjálftar á suðurlandi*. Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Árbær 171640-490 -38

Hlutverk: Túngarður

Tegund: Garðlag.

Staðsetning: E:399342 N:383649

Staðhættir: Frá Ölfusá og til norðurs, austan túna Árbæjar við landamerki að Þórustöðum liggur garðlag.

Minjalýsing: Garðurinn sést á loftmynd og er um 300 m langar. Hann passar við túnakortið og er líklega um túngarð að ræða. Garðurinn sést hinsvegar ekki á yfirborði síðsumars vegna gróðurs en mun að öllum líkindum verða sýnilegur í vetur. Hnit var tekið á miðjum garðinum.

Heimildaskrá:

Þorvaldur Thoroddsen. 1899. *Jarðskjálftar á suðurlandi.* Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Hvammur- jarðarnúmer 171738-512

Saga

Hvammur er landnámsjörð og í rituðum heimildum var jörðin fyrst nefnd á nafn í *Landnámu*. Ormur hinn gamli Eyvindarson nam Hvamm og segir um landnám hans í *Árbók hins íslenska fornleifafélags*: „Svo segir Landnáma (V. 13.) << Ormr (hinn gamli) nam land fyrir austan Varmá til Þverár ok um Ingólfsfell alt ok bjó í Hvammi; hans son var Darri faðir Arnar>> ... Þverá, sem hér er nefnd hlýtur að vera Tunguá í Grafningi. Til þess getur um enga aðra á verið að ræða."[38] Nánar er fjallað um landnám Hvamms í *Árnesinga sögu*: „Um landnámsmörk Orms ber landnámugerðum saman algerlega að efni til. Austurmörk landnáms hans var Sogið og Ölfusá núverandi. Suðurmörk hefur Ölfusá og verið. Vesturmörk er Varmá, sem þá hefur runnið í Ölfusá milli Auðsholts og Arnarbælis austur um Ölfussveit úr farvegi sínum hjá Vorsabæ, eins og síðar verður vikið að. Norðurmörk að austanverðu er Þverá, og hafa þar mætzt landnám Þorgríms bílds og Orms. Norðurmörkin eru annars hálendið upp af Ölfusinu. Ingólfsfjall allt verður í landnámi

[38] *Árbók hins íslenska fornleifafélags 1905 190*

Orms ins gamla, enda segir, að hann næmi land „um Ingólfsfjall allt”. Landnám Orms hefur tekið yfir austurhluta Ölfussins, og er all mikið af landinu mýrlendi og gott slægjuland, eins og kunnugt er. Ekki verður nú sagt, hvar landnámsmörkin hafa verið að vestanverðu til fjalls, en líklegt sýnist, að Grensdalsá hafi þar skilið lönd þeirra Orms og Álfs egðska. En Sauðá gæti líka hafa ráðið merkjum. Ormur er sagður hafa búið í Hvammi. Stendur bær sá enn norðarlega vestan undir Ingólfsfjalli nokkru sunnar en vegurinn um Grafningsháls liggur úr „Djúpa Grafningnum” svonefndum niður og vestur með fjalllendinu ofanvert við Ölfusið.”[39]

Í *Árbók Ferðafélagsins* segir um landnámið: „Núpar er önnur tveggja landnámsjarða í Ölfusi, hin er Hvammur (báðar í landnámi Ingólfs, en margir landnámsmenn sem síðar komu út en Ingólfur „hafa byggt í hans landnámi,” að því er Landnáma hermir).”[40]

Ingólfur Arnarson landnámsmaður er sagður heygður í Inghól á norðanverðu Ingólfsfjalli, en haugurinn [17] er innan landamerkja Hvamms. Fjallið dregur nafn sitt af honum jafnframt.[41] Hjá haugnum er annar minni haugur [18] og er sagt að þar liggi hundur hans. Talið er að Ingólfur hafi valið sér þennan legstað svo hann gæti séð yfir sitt fyrsta landnám.[42]

Jörðin Hvammur er nefnd á tveimur stöðum í *Íslenzku fornbréfasafni,* í fyrra skiptið árið 1395 og þar kemur fram að jörðin er þá í eigu Viðeyjarklausturs.[43] Næst er hún nefnd árið 1555 en þá seldi Eggert Hannesson Grími Þorleifssyni jörðina fyrir 30 hdr.[44]

Árið 1706 er jörðin skráð og lýst í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* en þar sést m.a. Að jörðin er ekki lengur í eigu Viðeyjarklausturs. Í bókinni segir: „Hwammur. Jarðardýrleiki xx c og so tíundast fjórum tíundum. Eigandinn Andres Fimmbogason lögrjettumaður á Kröggólfstöðum. Ábúandi Örnólfur Jónsson. Landskuld 1xxx álnir. Betalast í öllum gildum landaurum til landsdrottins. Leigukúgildi iiii. Leigur betalast í smjöri heim til Kröggólfstaða. Kvaðir eru hingað til skipsáróður um vertíð í Þorlákshöfn, geldst in natura, en hjer eftiráksilið það venjulegt verið hefur. Kvikfjenaður vii kýr, i kvíga veturgömul, ii kálfar, xxii ær, vii sauðir tvævetrir og eldri, x veturgamlir, xxiiii lömb, sum óvís, ii hestar, i hross með fyli, i únghryssa.

---

39 Einar Arnórsson. 1950:213-14

40 Þór Vigfússon. 2003:104

41 *Árnessýsla. Sýslu- og sóknaalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843.* 1979:195

42 Bjarni Harðarson. 2001:60

43 *Diplomatarium Islandicum. Íslenzkt fornbréfasafn, sem hefir inni að halda bréf og gjörninga, dóma og máldaga, og aðrar skrár, er snerta Ísland eða íslenzka menn. III. 1269-1415.* 1896:597

44 *Diplomatarium Islandicum. Íslenzkt fornbréfasafn, sem hefir inni að halda bréf og gjörninga, dóma og máldaga, og aðrar skrár, er snerta Ísland eða íslenzka menn. XIII. 1555-1562.* 1933-1939:65

Fóðrast kann v kýr og áðurtalið kvikfje. Afrjett er fri ut supra. Móskurður til eldiviðar sem áður segir um Hvol. Skógarítak hefur fyrrum fylgt jörðinni meðan kóngseign var, eirninn síðan bóndaeign gjörðist, í Miðengislandi fyrir austan Alftavatn átölulítið, því jörðin var ein fyrrum af Grímsness ljensjörðum, sem so kallast. Berjalestur hefur fyrrum verið að nokkru gagni, en nú nær því enginn. Ekki er óhætt kvikfje fyrir graflækjum og dýjum. Hætt er húsum og heyjum stórlega fyrir veðrum. Högunum spilla fjallsskriður og stórgrýti. Hjáleiga hefur verið ein bygð í úthögum jarðarinnar, og hefur í auðn legið um 20 ára tíma; varaði sú bygð ei lengur en 2 eður 3 ár. Ekki vita menn hvað hafi skuldir verið. Það tjáist þó að ómögulegt er aftur að byggja án heimajarðarinnar skaða, og var býlið kallað Lambhage."[45]

Hvammur var 20 hundraða jörð árið 1840 og þar voru þá góðir sumar- og vetrarhagar, en snögglent og heyskaparlítið.[46] Í *Jarðatali á Íslandi* sem ritað var árið 1847 segir að jörðin hafi verið í bændaeign, enn var hún 20 hundarða jörð að dýrleika og landskuldin 0,100, kúgíldin voru 4 og að jörðinni var einn eigandi að 7 h. og einn leiguliði.[47] Ári síðar er forn hundraðatala jarðarinnar skráð 20 en ný hundraðatala var 17,3.[48]

Á túnakorti sem teiknað var árið 1918 má sjá að tún Hvamms var 4,7 ha og þar af slétt sa. 9/10. Matjurtagarðar voru skráðir 768 m2, og nýyrkja er 0,6 ha og er hún öll slétt. Auk þessa má sjá bæinn, traðir [4], heygarðar [20], tvö útihús [2] [3] og á nýyrkunni sjást þrjú hús [21] [22] [23]. Bærinn stendur sunnarlega í túni, traðir eru þétt austan við húsið og ganga í suður, matjurtagarðurinn [19] er þétt sunnan við húsið og þétt vestan við traðirnar. Annar matjurtagarður [24] er þétt norðan við bæinn og heygarður þétt austan við þann matjurtagarð og þétt norðan við bæinn. Útihúsin eru bæði norðarlega í túninu. Nýyrkjan er suðaustur af bænum.[49]

Árið 1932 eru tún Hvamms 5,5 ha og matjurtagarðar 700 m2.[50] Árið 1977 er tún Hvamms orðið 34 ha að stærð.[51] Í *Sunnlenskum byggðum* sem gefin var út árið 1983 er jörðinni svo lýst: „Hvammur var 20 hundraða jörð að fornu mati og landmikil því henni fylgir um fjórði partur af Ingólfsfjalli. Þar uppi er lítið gróið, þó sumarhagar fyrir fé. Fjallið er víða snarbrattir hamrar og smábrekkur við fót þeirra. Þar er víða stórgrýti og skjólgott. Neðan fjallsins víðlendar og

45 Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921:397

46 *Árnessýsla. Sýslu- og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843.* 1979:202

47 Johnsen, J. 1847:75

48 *Ný jarðabók fyrir Ísland.* (Ártal vantar):32

49 Túnakort [1918]

50 *Fasteignabók.* 1932:19

51 *Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu.* 1983:367

grasgefnar mýrar en nokkuð blautar. Mest af þeim er nú ræst fram og ræktað í tún. Mótak gott en ekki notað lengi. Sæmileg vetrarbeit var á mýrunum. Tún og hagar neðan fjalls girtir. Ríkissjóður er eigandi Hvamms. Árið 1930 lét þáverandi eigandi Hvamms, Þorsteinn Scheving Thorsteinsson lyfsali, reisa nýbýli vestan við gamla túnið. Fékk það allt land vestan Hvammsár. Við búsetulok á gamla bænum 1942 fékk nýbýlið öll jarðarafnot."[52] Í þeirri sömu bók eru taldar upp nokkrar jarðir sem byggðar voru úr landi Hvamms en Landnám ríkisins kom þar á fót nýbýlahverfi. Um býlin og stærðir þeirra segir í bókinni: Efstaland, efsta býlið, stofnað árið 1960 er 35 ha, að auki fékk sú jörð sem beitiland, ræmu sem nær upp í Inghól.[53] Kvistir, næst fyrir sunnan Efstaland, stofnað árið 1954 og er landið nær 45 ha.[54] Akurgerði er suður af Kvistum, tæpir 45 ha að stærð.[55] Hlíðartunga, fyrir sunnan Akurgerði, tæpir 45 ha að stærð[56] og loks Lambhagi sem var byggt árið 1951 efst í Hvolslandi en 6-7 efstu hektararnir eru úr landi Hvamms. Nafn býlisins er sótt úr *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* [10].[57]

Ekki hefur mikið verið ritað um húsakost jarðarinnar en í *Manntalinu* frá árinu 1910 stendur á Hvammi torfbær með tveimur heilþilum og einu hálfþili.[58]

Sá bær hefur ekki verið ýkja gamall því öll hús Hvamms skemmdust meira og minna í stórum jarðskjálfta sem reið yfir landið árið 1896. Í bókinni *Jarðskjálftar á Suðurlandi* segir: „Bæirnir upp með fjöllunum austanvert í Ölfusi urðu yfirleitt ekki eins illa útleiknir einsog þeir, sem á sléttunni voru; Reykir skemmdust töluvert, Reykjakot miklu minna, Sogn og Gljúfur eigi mjög mikið, Hvammur gjörféll; kippur þessi [6. sept.] var mjög vægur á bæjunum austan með Ingólfsfjalli, þar sem kvöldkippurinn gjörði mestan skaðann, sem fyr hefir verið frá sagt."[59] Fyrir jarðskjálftann stóðu á Hvammi 8 bæjarhús [34-42] og 10 peningshús [43-50]. 5 bæjarhús gjörféllu í skjálftanum og 3 skemmdust mjög, 8 peningshús gjörféllu sömuleiðis og 2 skemmdust mjög.[60]

Hvammur stóð við almannleið og áttu ferðamenn úr ýmsum áttum leið um jörðina.

---

52 *Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:367

53 *Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:368

54 *Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:369

55 *Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:370

56 *Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:371

57 *Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:372

58 *Manntal á Íslandi 1910. III Árnessýsla.* 1997:450-1

59 Þorvaldur Thoroddsen. 1899:65

60 Þorvaldur Thoroddsen. 1899:190

„Rétt er að benda á það að hin forna leið [16] lá miklu nær fjallinu en bílvegurinn nú. Finnst sú leið auðveldlega frá Hvammstúnum með því að ganga ofan þeirra. Er stutt frá túnunum norður að rústum skilaréttanna [9] undir hlíðum Ingólfsfjalls sem af lögðust 1846, að hluta til vegna skriðuhlaupa úr fjallinu."[61] Fjallað er nánar um leiðir um Hvamm í *Sunnlenskum byggðum* þar segir: „Ferðamenn úr Grímsnesi fóru enn um Lyngdalsheiði, á vaði yfir Álftavatn eða á Tunguferju yfir Sog. Þaðan um Grafningsháls að Hvammi í Ölfusi."[62]

„Þriðja lögferjan var í Laugardælum. Þaðan lá leiðin þvert yfir mýrina um holt og mýrarsund. Í Mýrarsundin voru gerðir brúarstúfar, Hellisbrúin. Farin var stysta leið upp að Ingólfsfjalli. Þegar þangað kom var leiðin greið með fjallsrótunum á mótum mýrar og skriðu fram hjá Kögunarhóli, Hvammi, Gljúfri og Sogni. Má þar víða sjá leifar af fornri vegagerð. Steinum raðað í mýrina, flórvegur. Þar er fyrsti vegurinn sem gjörður var með því sniði sem síðar var notað: skurðir grafnir meðfram, efnið notað í veginn og borin möl yfir. Er það Sognsbrúin."[63]

„Laugardælir voru efsti löggilti ferjustaðurinn yfir Ölfusá. Leið þessa fóru einkum þeir, er bjuggu ofarlega í Flóanum eða komu austan yfir Þjórsá hjá Króki eða ofar, og er yfir ána kom hjá Laugardælum, fóru þeir meðfram Ingólfsfjalli að sunnanverðu og vestan, að Hvammi í Ölfusi og þaðan út í Kamba, yfir Hellisheiði, hjá Kolviðarhóli, Lækjarbotnum, Hólmi og Árbæ, síðan yfir Elliðaár og til Reykjavíkur ... "[64]

Heimildaskrá

Árnessýsla. Sýslu- og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843. 1979. Svavar Sigmundsson sá um útgáfuna. Sögufélag, Reykjavík.

Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns. II. bindi.* Hið íslenska fræðafjelag, Kaupmannahöfn. Sögufélagið, Reykjavík: Ljósprentuð útgáfa 1981.

Bjarni Harðarson. 2001. *Landið, fólkið og þjóðtrúin. Kortlagðir álagablettir og byggðir trölla, álfa, drauga, skrímsla og útilegumanna í Árnesþingi.* Sunnlenska bókaútgáfan, Selfossi.

61 Þór Vigfússon. 2003:125-6

62 *Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:81

63 *Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:281

64 Jón Pálsson. 1946:31

Diplomatarium Islandicum. Íslenzkt fornbréfasafn, sem hefir inni að halda bréf og gjörninga, dóma og máldaga, og aðrar skrár, er snerta Ísland eða íslenzka menn. III. 1269-1415. 1896. Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Diplomatarium Islandicum. Íslenzkt fornbréfasafn, sem hefir inni að halda bréf og gjörninga, dóma og máldaga, og aðrar skrár, er snerta Ísland eða íslenzka menn. XIII. 1555-1562. 1933-1939. Hið íslenzka bókmentafélag, Reykjavík.

Einar Arnórsson. 1950. *Árnesingasaga. II. bindi*. „Árnesþing á Landnáms- og söguöld." Ritstjóri Guðni Jónsson. Árnesingafélagið í Reykjavík, Reykjavík.

Fasteignabók. 1932. Ríkisprentsmiðjan Gutenberg, Reykjavík.

Frásögur um fornaldarleifar. 1817-1823. Fyrri hluti. 1983. Sveinbjörn Rafnson bjó til prentunar. Stofnun Árna Magnússonar, Reykjavík.

Manntal á Íslandi 1910. III Árnessýsla. 1997. Hólmfríður Gísladóttir og Eggert Th. Kjartansson sáu um útgáfuna. Ættfræðifélagið, Reykjavík.

Ný jarðabók fyrir Ísland. (Ártal vantar). Samin eptir tilskipun 27. maímánaðar 1848 og allramildilegast staðfest með tilskipun 1. aprílmánaðar 1861. Prentað í J. H. Schultz´s prentsmiðju, Kaupmannahöfn.

Johnsen, J. 1847. *Jarðatal á Íslandi.* J. Johnsen, Kaupmannahöfn.

Jón Pálsson. 1946. *Austantórur. II. bindi.* Víkingsútgáfan, Reykjavík.

Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu. 1983. Ritnefnd: Oddgeir Guðjónsson, Jón Guðmundsson og Júlíus Jónsson. Páll Lýðsson bjó til prentunar. Búnaðarsamband Suðurlands, (án útgáfust.).

Túnakort [1918]. Hvammur. *Ölfushreppur, Árnessýsla*. Þjóðskjalasafn Íslands, Reykjavík.

Þorvaldur Thoroddsen. 1899. *Jarðskjálftar á suðurlandi*. Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Þór Vigfússon. 2003. *Ferðafélag Íslands árbók 2003. Í Árnesþingi vestanverðu*. Ferðafélag Íslands, Reykjavík.

Þórður Ö. Jóhannsson. 1967. *Hvammur*. *Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Hvammur – fornleifaskrá

Hvammur 171738-512-1

Sérheiti: Hvammur

Mynd 11. Rústir gamla bæjarins í Hvammi.

Hlutverk: Bústaður, bæjarhóll

Tegund: Bæjarhóll.

Staðsetning: E:397616 N:389072

Hleðsluhæð: 1 m - 2 1/2 m

Lengd: 57 m

Breidd: 36 m

Ástand: Gott

Hættuorsök: Beit

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: „Ormur er sagður hafa búið í Hvammi. Stendur bær sá enn norðarlega vestan undir Ingólfsfjalli nokkru sunnar en vegurinn um Grafningsháls liggur úr „Djúpa Grafningnum" svonefndum niður og vestur með fjalllendinu ofanvert við Ölfusið." (Einar Arnórsson. 1950:213-14) „Gamli bærinn stóð á norðvesturbakka lækjarins, sem rennur í Dagmálagilslækinn og myndar Hvammsána. Traðir lágu frá bænum og niður að læknum."(Þórður Ö. Jóhannsson. 1967:1) „Árið 1930 lét þáverandi eigandi Hvamms, Þorsteinn Scheving Thorsteinsson lyfsali, reisa nýbýli vestan

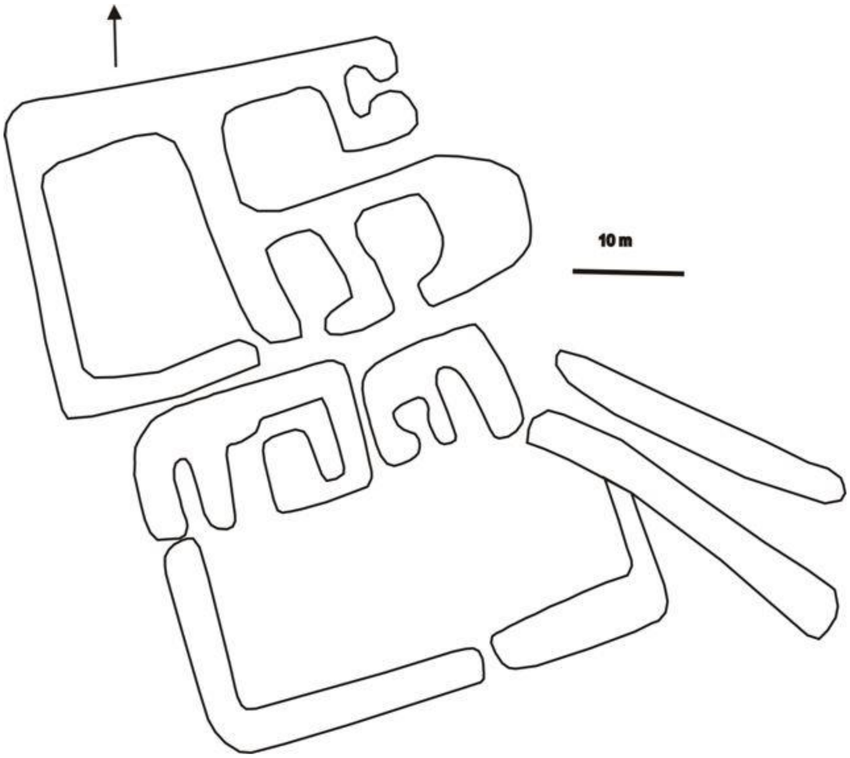

Teikning 1. Tóftir bæjarhúss ásamt kálgörðum, tröðum og öðrum byggingum.

við gamla túnið. Fékk það allt land vestan Hvammsár. Við búsetulok á gamla bænum 1942 fékk nýbýlið öll jarðarafnot.” (Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu. 1983:367).

Við vestur hlið Ingólfsfjalls stendur gamla bæjarstæðið að Hvammi. Bæjarstæðið er hægra megin við veginn en núverandi bæjarstæði er á vinstri hönd. Steypt fjárhús frá Hvammi eru nærri bæjarstæðinu.

Minjalýsing: Bærinn stendur á háum bæjarhól við hliðar fjallsins og rennur bæjarlækur meðfram bæjarhólnum. Á hólnum standa glæsilegar rústir síðasta bæjarins sem þar stóð og mjög auðvelt að sjá húsaskipan. Heygarður, kálgarður og hlaðnar traðir liggja að bæjarstæðinu. Í bænum hafa verið 5 rými og hefur bærinn staðið mót suðri.

Að baki bæjarins hefur verið heygarður, matjurtagarður, stór hlaða og tvö önnur hús. Hleðslur veggja hafa hrunið nokkuð en eru þó flestar að mestu uppistandandi og sjá má að bærinn hefur verið byggður úr torfi og grjóti. Hleðsluhæð er um 1 metri á flestum stöðum en í hlöðu er hæð veggja yfir tveir metrar. Breidd flestra veggja er um 1 - 1 1/2 m. Á Hvammi eru því mjög merkar og heillegar minjar um sunnlenskan torfbæ.

Heimildaskrá:

Einar Arnórsson. 1950. *Árnesingasaga. II. bindi*. „Árnesþing á Landnáms- og söguöld.” Ritstjóri Guðni Jónsson. Árnesingafélagið í Reykjavík, Reykjavík.

Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu. 1983. Ritnefnd: Oddgeir Guðjónsson, Jón Guðmundsson og Júlíus Jónsson. Páll Lýðsson bjó til prentunar. Búnaðarsamband Suðurlands, (án útgáfust.).

Þórður Ö. Jóhannsson. 1967. *Hvammur*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Hvammur 171738-512-2

Hlutverk: Útihús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E:397545: N:389162

Ástand: Horfið.

Heimildamaður: Pétur Guðmundsson.

Staðhættir: Á túnakorti sem teiknað var árið 1918 má sjá að tún Hvamms var 4,7 ha og þar af slétt sa. 9/10. Matjurtagarðar voru skráðir 768 m2, og nýyrkja er 0,6 ha og er hún öll slétt. Auk þessa má sjá bæinn, traðir [4], heygarða [20], tvö útihús [2] [3] og á nýyrkunni sjást þrjú hús [21] [22] [23]. Bærinn stendur sunnarlega í túni, traðir eru þétt austan við húsið og ganga í suður, matjurtagarðurinn [19] er þétt sunnan við húsið og þétt vestan við traðirnar. Annar matjurtagarður [24] er þétt norðan við bæinn og heygarður þétt austan við þann matjurtagarð og þétt norðan við bæinn. Útihúsin eru bæði norðarlega í túninu. Nýyrkjan er suðaustur af bænum. (Túnakort [1918]. *Hvammur*)

Minjalýsing: **Útihús þetta fannst ekki við vettvangsrannsókn** og er nú slétt tún þar sem útihúsið er teiknað á túnakort. Líklega hefur verið sléttað yfir þessar minjar. Hnit tekið þar sem líklegt er samkvæmt túnakorti að húsið hafi staðið.

Heimildaskrá:

Túnakort [1918]. *Hvammur*. Ölfushreppur, Árnessýsla. Þjóðskjalasafn Íslands, Reykjavík.

Hvammur 171738-512- 3

Hlutverk: Útihús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E 397524: N:389202

Ástand: Horfið.

Heimildamaður: Pétur Guðmundsson.

Staðhættir: Á túnakorti sem teiknað var árið 1918 má sjá að tún Hvamms var 4,7 ha og þar af slétt sa. 9/10. Matjurtagarðar voru skráðir 768 m2, og nýyrkja er 0,6 ha og er hún öll slétt. Auk þessa má sjá bæinn, traðir [4], heygarða [20], tvö útihús [2] [3] og á nýyrkunni sjást þrjú hús [21]

[22] [23]. Bærinn stendur sunnarlega í túni, traðir eru þétt austan við húsið og ganga í suður, matjurtagarðurinn [19] er þétt sunnan við húsið og þétt vestan við traðirnar. Annar matjurtagarður [24] er þétt norðan við bæinn og heygarður þétt austan við þann matjurtagarð og þétt norðan við bæinn. Útihúsin eru bæði norðarlega í túninu. Nýyrkjan er suðaustur af bænum. (Túnakort [1918]. Hvammur)

Minjalýsing: **Útihús þetta fannst ekki við vettvangsrannsókn** og er nú slétt tún þar sem útihúsið er teiknað á túnakort. Líklega hefur verið sléttað yfir þessar minjar. Hnit er tekið þar sem líklegt er að húsið hafi staðið samkvæmt túnakorti.

Heimildaskrá:

Túnakort [1918]. *Hvammur.* Ölfushreppur, Árnessýsla. Þjóðskjalasafn Íslands,

Hvammur 171738-512- 4

Mynd 12. Hlaðnar traðir sem liggja að bænum

Hlutverk: Leið.

Tegund: Traðir.

Staðsetning: E: 397629N: 389071

Hleðsluhæð: 1 1/2 metri

Lengd: 27 metrar

Breidd: 3 metrar

Ástand: Gott

Hættumat: Hætta lítil.

Hættuorsök:

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: „Gamli bærinn stóð á norðvesturbakka lækjarins, sem rennur í Dagmálagilslækinn og myndar Hvammsána. Traðir lágu frá bænum og niður að læknum.” (Þórður Ö. Jóhannsson. 1967:1)

Minjalýsing: Traðirnar hafa verið niðurgrafnar og 3 metrar á breidd og víkka út til enda. Þetta hefur verið glæsileg aðkoma að bænum. Traðirnar eru lítið hrundar en nokkuð sokknar í gras og mikið grónar. Breidd hleðslu virðist vera um 2 metrar.

Heimildaskrá:

Þórður Ö. Jóhannsson. 1967. *Hvammur.* Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Hvammur 171738-512- 5

Sérheiti: Grafamýri

Hlutverk: Mógrafir

Tegund: Örnefni.

Staðsetning: E:397339 N:389572

Heimildamaður: Pétur Guðmundsson.

Staðhættir: „Grafamýri: Sá hluti mýrarinnar, sem er fyrir vestan lækinn, að Grafningshálsi."(Þórður Ö. Jóhannsson. 1967:2)

Minjalýsing: Grafirnar eru margar og flestar fullar af vatni og því mjög hættulegar börnum og dýrum, þar ekki fjarri er mjög djúp malarnáma.

Heimildaskrá:

Þórður Ö. Jóhannsson. 1967. *Hvammur*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Mynd 13. Ein af mörgum mógröfum á svæðinu.

Hvammur 171738-512-6

Sérheiti: Stekkatún

Hlutverk: Stekkatún

Tegund: Örnefni

Staðsetning: E:397790 N:389696

Staðhættir: „Stekkatún: Grasbrekka sunnan Stórgrýtanna, suðvestur af Stekkatúnshnúk." (Þórður Ö. Jóhannsson. 1967:2)

Minjalýsing: Ekki fundust merki um stekk á svæðinu en hnit tekið þar sem lýsing á við.

Heimildaskrá:

Þórður Ö. Jóhannsson. 1967. *Hvammur*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Hvammur 171738-512-7

Sérheiti: Suðurstígur.

Hlutverk: Leið.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E:398064 N:388865

Hættumat: Mikil hætta.

Heimildamaður: Pétur Guðmundsson.

Staðhættir: „Suðurstígur: Leið, sunnan Dagmálagils, notuð til uppgöngu á fjallið, greiðari en Norðurstígur."(Þórður Ö. Jóhannsson. 1967:2)

Minjalýsing: Sjá má í bröttu fjallinu hvarleiðin liggur upp fjallið, svo virðist sem leiðin hafi verið rudd í gegnum klettana.

Mynd 14. Í klettunum má sjá leiðina upp fjallið frá hægra horni og upp.

Mikið hefur fallið af grjóti inn í leiðina sérstaklega í suðurlandskjálftunum og er hún ekki eins greiðfær lengur. Uppganga á fjallið er í dag að mestu á suðurhlið við Þórustaðanámu.

Heimildaskrá:

Þórður Ö. Jóhannsson. 1967. *Hvammur*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Hvammur 171738-512- 8

Sérheiti: Torfhóll.

Hlutverk: Rista.

Tegund: Örnefni.

Staðsetning: Ókunn.

Heimildarmenn: Pétur Guðmundsson.

Staðhættir: „Torfhóll: Gróinn hóll suðvestast á Börðunum."(Þórður Ö. Jóhannsson. 1967:2)

Minjalýsing: Heimildarmenn könnuðust ekki við örnefnið.

Heimildaskrá:

Þórður Ö. Jóhannsson. 1967. *Hvammur*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Hvammur 171738-512-9

Sérheiti: Hvammsrétt/Réttin.

Hlutverk: Rétt.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E: 397868 N: 388571

Hleðsluhæð:1 metri.

Lengd: 33 metrar.

Breidd: 21metrar.

Ástand: Sæmilegt.

Hættumat: Mikil hætta.

Hættuorsök: Grjótskriður.

Friðlýst: Nei.

Heimildamaður:Pétur Guðmundsson

Mynd 15. Hvammsrétt undir Ingólfsfjalli.

Staðhættir: „Hvammsrétt (Réttin):
Þar var lögrétt Ölfusinga fram til 1845, að Hveragerðisrétt var byggð, sér enn hleðslur." (Þórður Ö. Jóhannsson. 1967:3)

„En fyrir 1700 fluttu Ölfusingar réttir sínar að Hvammi undir Ingólfsfjalli." (Þór Vigfússon. 2003:29)

„Næst er plássins getið 1847 þegar lögréttir hreppsins voru fluttar hingað austan frá Hvammi við Ingólfsfjall og settar rétt vestan en nú er Hótel Örk." (Þór Vigfússon. 2003:109)

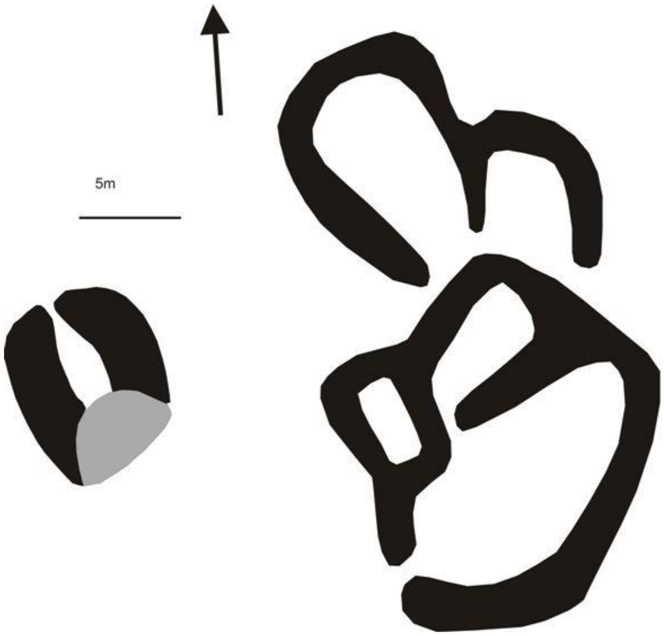

Teikning 2. Ölfusréttir við Hvamm.

„Sauðaréttir haldnar í Hvammi í Ölvesi fimmtudaginn 22 vik(ur) af sumri, nautaréttir þriðjudaginn í 23. vik(u) sumars í Márardal undir Hengli. Sóktar eru þær fyrri af Ölvesingum og Grafningsmönnum og nokkru leyti af Þingvalla- og Mosfellssveitum; ..." (*Árnessýsla. Sýslu- og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843.* 1979:203)

„Selvogur á til Hvamms [Réttir] í Ölvesi, ..." [í réttir] (*Árnessýsla. Sýslu- og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843*. 1979:220)

„Fyrir austan Skarðsmýrarfjöllin er kallaður Orrustuhóll og þó fyrir vestan ána, er úr Hengladölum fram rennur. Þar undir hrauninu sjást enn í dag glögg merki til fjárrétta, er menn heyrt hafa brúkað hafi í fyrri tíð Ölves innbyggjarar og Suðurnesjamenn, þá saman og til afréttarins hvorutveggja rekið höfðu, og hafi á milli þessara óeini<n>g komið, hvar af Örustuhóll mun hafa nafn sitt draga.” (*Árnessýsla. Sýslu- og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843*. 1979:240)

Minjalýsing: Réttirnar standa undir vesturhlið Ingólfsfjalls um 500 metra suður af gamla bænum í Hvammi. Í dag eru greinileg fimm hólf misjöfn að stærð í réttunum. Hugsanlegt er að grjót hafi verið flutt úr réttunum og þess vegna séu þær minni en þær hafa upphaflega verið. Réttinn hefur eitt áberandi stærra hólf sem hugsanlega hefur verið almenningur. Lítið aðhald eða hús hefur staðið við hliðina á réttunum.

Stærð hólfanna er misjöfn. Stærsta hólfið er 16 x 8 metrar. Réttin hefur verið hlaðin úr gjóti sem sést vel enda réttin að mestur leiti ógróin. Veggir eru breiðastir um 1 ½ metir og 1 metir á hæð. Mikið hefur hrunið úr fjallinu af stórgrýti niður að réttinni. Nú síðast í skjálftunum 2008 hefur mikið stórgrýti fallið nærri réttinni en það hefur þó ekki hæft hleðslurnar.

Heimildaskrá:

Árnessýsla. Sýslu- og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843. 1979. Svavar Sigmundsson sá um útgáfuna. Sögufélag, Reykjavík.

Þór Vigfússon. 2003. *Ferðafélag Íslands árbók 2003. Í Árnesþingi vestanverðu*. Ferðafélag Íslands, Reykjavík.

Þórður Ö. Jóhannsson. 1967. *Hvammur.* Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Hvammur 171738-512-10

Sérheiti: Lambhagi.

Hlutverk: Bústaður.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E:396743 N:387004

Staðhættir: „Hjáleiga hefur verið ein bygð í úthögum jarðarinnar, og hefur í auðn legið um 20 ára tíma; varaði sú bygð ei lenguren 2 eður 3 ár. Ekki vita menn hvað hafi skuldir verið. Það tjáist

þó að ómögulegt er aftur að byggja án heimajarðarinnar skaða, og var býlið kallað Lambhage." (Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921:397)

Mynd 16. Svæðið þar sem líklegast er að hjáleigan Lambhagi hafi staðið á 17.öld.

Minjalýsing: Við landamerki Hvamms sem afmarkast af læk sem rennur í Hvammsá er svæði sem kallast Lambhagi og þar nærri er nýbýli sem ber sama nafn. Heimildarmaður hafði eftir öðrum bónda í nágrenni að hann hefði einhvern tímann sé þar tættur. Við vettvangsrannsókn fundust engar greinilegar minjar en þarna við lækinn er hóll og slétt svæði sem hugsanlega gæti hafa verið lítið tún. Líklegast er að hjáleigan hafi staðið á þessu svæði þó þess sjái ekki greinleg merki í dag enda var bærinn þarna í 2-3 ár fyrir um 300 árum.

Heimildaskrá:

Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns. II. bindi.* Hið íslenska fræðafjelag, Kaupmannahöfn. Sögufélagið, Reykjavík: Ljósprentuð útgáfa 1981.

Hvammur 171738-512-11

Sérheiti: Orrustuhóll.

Hlutverk: Kuml ?

Tegund: Legstaður.

Staðsetning: E:397028 N:389101

Hleðsluhæð: 30 cm

Lengd: 4 m

Breidd: 2 m

Ástand: Sæmilegt.

Hættumat: Mikil hætta.

Heimildamaður: Pétur Guðmundsson.

Mynd 17. Hóllinn á Orrustuhól ber greinileg merki þess að veramanngerður.

Staðhættir: „2eir Holar nefnast hér Órrustuholar, af hveriumm annar synist ad vera af mónnumm giordur, hann stendur austann undir sokolludu Nupafialli skamt fyrir vestann bugardinn Nupa, hann er hjérumm 12 fadmar umm mals og 3 alnir a hæd; **annar med sama nafni stendur vestann undir Jngolfsfialli skamt eitt fyrir vestann bæjinn Hvamm; kríngumm hvern synist ad vera settir steinar, ...**" (*Frásögur um fornaldarleifar. 1817-1823. Fyrri hluti.* 1983:223) „Orustuhóll: Klettahóll vestan við melinn, þar sem nú er sundnámið." (Þórður Ö. Jóhannsson. 1967:1) Vestur af bæjarhúsunum á Hvammi er náttúrulegur klettahóll.
Minjalýsing: Efst á Orrustuhól sem er náttúrusmíð er haugur sem virðist manngerður og hefur steinum verið hlaðið í sporöskjulaga form. Nokkrir steinar eru í miðjunni og töluvert af jarðvegi. Hugsanlegt er að hér sé um að ræða kuml ef svo er eru nokkrar líkur á því að kumlið hafi verið rofið.
Heimildaskrá:
Frásögur um fornaldarleifar. 1817-1823. Fyrri hluti. 1983. Sveinbjörn Rafnson bjó til prentunar. Stofnun Árna Magnússonar, Reykjavík.

Þórður Ö. Jóhannsson. 1967. *Hvammur.* Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Minjar utan svæðis:

Hvammur 171738-512-12
Sérheiti: Vörðuhóll.
Hlutverk: Varða.
Tegund: Heimild.
Staðhættir: Vörðuhóll heitir í Vestur-Hálsum, austan við Hrossabotna sem er dalverpi sunnan í Stóra-Sandfelli. Sunnan við Vörðuhól eru Vegarbrekkur og er þetta á Sanddalaleið.
Heimildaskrá:
Kort Ingólfs Einarssonar 1969

Hvammur 171738-512-13
Sérheiti: Gamla gatan.
Hlutverk: Leið.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E 397423: N:389986

Staðhættir: „Djúpigrafningur: Gróið dalverpi, eftir því rann lækur, sem féll í gljúfrum vestur af Grafningshálsi og sameinast Æðagili (Gljúfur). Gamla gatan lá niður í Djúpagrafninginn á ská þar sem lækurinn rennur suður í gljúfrin og eftir honum næstum inn í botn, svo yfir lágan háls til norðausturs, norðan Kallbaks.” (Þórður Ö. Jóhannsson. 1967:1-2)

Minjalýsing: Gatan er greinileg enn þann dag í dag.

Heimildaskrá:

Þórður Ö. Jóhannsson. 1967. *Hvammur*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Hvammur 171738-512-14

Sérheiti: Reiðingsklettar.

Hlutverk: Reiðingsrista.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: Ókunn.

Staðhættir: „Reiðingsklettar: Þrír klettar austur af Puntbölum.” (Þórður Ö. Jóhannsson. 1967:2)

Minjalýsing: Heimildarmenn vissu ekki hvar þetta örnefni er.

Heimildaskrá:

Þórður Ö. Jóhannsson. 1967. *Hvammur*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Hvammur 171738-512-15

Sérheiti: Norðurstígur.

Hlutverk: Leið.

Tegund: Heimild.

Staðhættir: „Norðurstígur: Geng skriða, sunnan Miðmorgunsbrekku, notuð til uppgöngu á fjallið. Í eggjunum er skarð, sem fé var rekið í gegnum.” (Þórður Ö. Jóhannsson. 1967:2)

Heimildaskrá:

Þórður Ö. Jóhannsson. 1967. *Hvammur.* Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Hvammur 171738-512-16

Sérheiti: Gamla þjóðleiðin.

Hlutverk: Leið.

Tegund: Leið .

Staðsetning: E: 397889N:388413

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: „Réttarskarð: Lægð þar sem gamla þjóðleiðin lá í gegnum. Börðin að læknum úr Dagmálagili." (Þórður Ö. Jóhannsson. 1967:3)

„Rétt er að benda á það að hin forna leið [16] lá miklu nær fjallinu en bílvegurinn nú. Finnst sú leið auðveldlega frá Hvammstúnum með því að ganga ofan þeirra. Er stutt frá túnunum norður að rústum skilaréttanna [9] undir hlíðum Ingólfsfjalls sem af lögðust 1846, að hluta til vegna skriðuhlaupa úr fjallinu." (Þór Vigfússon. 2003:125-6)

Mynd 18. Leiðin er mjög greinileg á mörgum stöðum meðfram Ingólfsfjalli.

Minjalýsing: Vegurinn er greinilegur á mörgum stöðum sem reiðgötur meðfram fjallinu en á stórum hluta hefur verið lagður malarvegur í gömlu göturnar. Frá Silfurberginu er bílvegur í gömlu götunum en þær má vel greina framhjá gömlu skilaréttunum. Punkur var tekinn við réttina þar sem ljósmyndin er tekinn.

Heimildaskrá:

Þór Vigfússon. 2003. *Ferðafélag Íslands árbók 2003. Í Árnesþingi vestanverðu.* Ferðafélag Íslands, Reykjavík.

Þórður Ö. Jóhannsson. 1967. *Hvammur.* Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Minjar utan svæðis:

Hvammur 171738-512-17

Sérheiti: Inghóll.

Hlutverk: Haugur/leiði/þjóðsaga.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E:400775 N:389590

Staðhættir: „Inghóll: Kringlóttur grjóthóll. Talinn hæsti hnúkur fjallsins. (551 m á korti). Þann hnúk hafa þjóðsögur talið haug Ingólfs landnámsmanns. Brynjólfur Sveinsson Skálholts-biskup ómakaði sig þangað til að mæla. Kunnugir telja ólíklegt að þar sé nokkuð grafið, því hóllinn er úr bergi." (Þórður Ö. Jóhannsson. 1967:4)

„Uppi á norðanverðu fjalli þessu er hóll, er kallast Inghóll, og og er það almæli, að þar sé heygður Ingólfur landnámsmaður, er fjallið dregur nafn af. Hóllinn er ei mjög stór ummáls og ei merkilegur, ei heldur auðsén á hönum mannaverk." (Árnessýsla. Sýslu- og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843. 1979:195)

„Í Inghól á Ingólfsfjalli er sagt að heygður sé Ingólfur Arnarson, fyrsti landnámsmaður Íslands og þar í haug hans mun vera gullkista. Einu sinni tóku Grafningsmenn og Ölfusingar sig saman um að grafa upp kistu þessa og þegar þeir hófu hana upp segir einn þeirra: „Nú tekst ef guð vill." Héldu þeir þá enn áfram að tosa kistuna upp en þegar hún var komin hálf upp úr gröfinni segir einn þeirra: „Nú tekst hvort guð vill eða ekki." Í sama mund slapp kistan úr höndum hans og niður í hauginn og allt það sem þeir höfðu mokað þyrlaðist á sinn stað að nýju. Skip sitt heygði Ingólfur í Kögunarhól og má af þessu ráða að fornmenn hafa verið stærri í sniðurm heldur en sinni tíma Íslendingar. Önnur heimild segir að Jón Skottuskáld Eyvindarson hafi verið að greftri í Ingólfshaug en ekki er vitað hvort það var í þetta sama skipti." (Bjarni Harðarson. 2001:57-8)

„Á því fjalli er sagt að hann sé heygður; eru þar til að sjá af öðrum fjöllum hólar tveir og heitir annar Ingólfshaugur, en í hinum er sagt að hundur hans liggi: sá hóllinn er allur lægri og minni fyrirferðar. Þennan legstað er sagt að Ingólfur hafi kosið sér svo hann gæti því betur séð þaðan yfir hið fyrsta landnám sitt."" (Bjarni Harðarson. 2001:60)

„Ingólfur vitjar nafns. „Konuna dreymir eina nótt að maður kæmi til hennar í svefni og bæði hana að lofa sér að vera. Hún spurði hann að nafni; hann sagðist heita Ingólfur og vera fyrsti landnámsmaður á Íslandi. Ekki er þess getið að þeim færi fleira í milli í það sinn. Eftir það kom sami maður oft til konunnar meðan hún gekk með þunga sinn og beiddi hana að lofa sér að vera

og þess með að hún skyldi láta heita eftir sér son þann sem hún gengi með. „Skaltu," segir hann, „ala hann þangað til hann er tólf vetra á sauðaketi einu og nýmjólk, bæði kinda og kúa og einkum kapla; ef þú bregður ekki útaf þessu mun ég gefa syni þínum með nafni fé það allt sem er í kistu minni. Skal hann leita hennar uppi hjá haug mínum þegar hann er tólf vetra og mun hann geta lokið henni upp ef ekki er brugðið útaf í neinu með uppeldi hans þangað til." Konan hét þessu og kom þá Ingólfur ekki til hennar framar. Eftir það ól hún sveinbarn og lét kalla Ingólf eftir landnámsmanninum sem vitað hafði nafns til hennar. Ól hún svo upp svein þennan sem næst hún gat komizt fyrirsögn draummannsins þangað til hann var 12 vetra; var hann þá bæði mikill og efnilegur eftir aldri. Hann gekk síðan upp á Ingólfsfjall að leita fjárins. Þegar hann kom að Ingólfshaugi sá hann stóra kistu standa þar og lykil í skránni. Hann fór til og ætlaði að ljúka henni upp, en gat ekki snúið lyklinum nema til hálfs; sneri hann þá heim aftur í það sinn. Þegar hann hafði náð meiri þroska fór hann aftur upp á Ingólfsfjall og að hauginum. En þá var kistan horfin og hefur aldrei orðið vart við hana síðan. En þótt Ingólfur yngri bæri ekki gæfu til að fá féð með nafni er sagt að hann hafi verið í mörgu lánsmaður."" (Bjarni Harðarson. 2001:60-61)

„ad N 1 Ingholl eda Ingolfs Arnarsonar Haugur; kallast mikid stór griothóll sem stendur nockud vestar enn uppa midiu sokólludu Ingolfsfialli; og er þess hærsti toppur. Vic: lógmadur E. Olafsson, hefur i hans R(ejse)besk(rivelse) sídara parti p:849 skrifad umm þessa Holls stærd. Líkur eru a því; eptir því sem su annars mistriggilega Ármanns Saga ummgietur; - ad Jngolfur Arnason, sem bio þa a Reikium i Ólvesi; gamall og blindur þegar Armann kom ut hingad – hafi utvalid sér Legstad i þessum efsta toppi Jngolfsfialls sem Sionar holi: hvadann hann gat yferlytid allt Ølvesid og miklu fleiri Hieród; umm Jngolf Singur Egiert i Mánamali - "nemur hatt vid Ský haugbuandi-"."(Frásögur um fornaldarleifar. 1817-1823. Fyrri hluti. 1983:223)

„Elsta heimild um Inghól eða Ingólfshaug á Ingólfsfjalli er líkelga vísa Stefáns Ólafssonar sem talin er ort á árunum 1641-42. Flest handrit vísunnar hafa þessa fyrirsögn: "Kveðið ex tempore yfir haug Ingólfs landnámsmanns, að skipun biskups Brynjólfs, meðan hinir aðrir þénarar hlóðu vörðu yfir haugnum." Vísan er svona:

Stóð af steindu smíði
staður fornmanns hlaðinn,
hlóðu að herrans boði
heiðiteikn yfir leiði;
haugur var hár og fagur

hrundinn saman á grundu,
en draugur dimmur og magur
drundi björgum undir. (Stefán Ólafsson, Kvæði I. Kaupmannahöfn 1885, bls. 73.)” (Frásögur um fornaldarleifar. 1817-1823. Fyrri hluti. 1983:224-5)

„Í Þórðarbók Landnámu, sem talin er rituð um miðja 17. öld, segir að Ingólfur landnámsmaður hafi búið þriðja vetur sinn hér “... under Jngolfsfelle.fyrir vestan Øluisaa, þar sem sumer menn seigia ad hann sie heigdur ...”, Landnámabók, Ljósprentun handrita. Reykjavík 1974, bls. 568. Vera má að þetta sé innskot Þórðar Jónssonar í Landnámutextann og hann eigi við Inghól á Ingólfsfjalli sem frægur var í tíð Brynjólfs biskups og Þórðar. Hálfdan Jónsson segir svo í Minjalýsingu Ölveshrepps 1703: Þar fjallið er hæst, þó nokkuð norðar en á því miðju, er haugur Ingólfs Arnarsonar, fyrsta landnámamanns, mældur við jarðveginn tvö hundruð faðmar í kring, nú graslaus með stórum hellum og mel, sums staðar mosavaxinn. Haugurinn sést ´aallar síður á fjallinu nema að norðan. Magister Brynjólfur Sveinsson reið þangað eitt sinn norðan á fjallið að skoða hauginn, hvern hann lét þá mæla. (Landnám Ingólfs III. Reykjavík 1937-9, bls. 14) Jón Ólafsson úr Grunnavík segir þetta um Ingólfshaug: Udi Arness-Syssel imod Sydost paa Ingolfsfjeld, ligger Ingolf den første Landnamsmand begraven. Hans Høj og Gravsted er højt og stort, som klarligen kan sees af omrejsende Folk, som færdes om Ølveset, eller og østerlig i Flooen. Da Øgmunder, Skalholts Biskop, reed der forbi i sin Visitats, paafaldt hannem Blindhed, og sagde han da: far nu vel, Verden! du haver mig længe vel tjent. (Antiqvariske Annaler II, bls. 185-6) Í Ferðabó Eggerts Ólafssonar og Bjarna Pálssonar II. Reykjavík 1974, bls. 155-6 (skýrsluhöfundur vitnar til frumútg.: Eggert Olafsens og Biarne Povelsens Reise igiennem Island. Sorøge 1772) segir frá Ingólfhaug og þekkja þeir Egger og Bjarni greinilega vísu Stefáns Ólafssonar um hauginn. Ármanns saga sem skýrsluhöfundur vitnar til var prentuð í Hrappsey 1782 og er höfundur sögunnar stundum talinn Halldór Jakobsson sýslumaður (d. 1810), sjá Jón Helgason, Hrappseyjarprentsmiðja 1773-1794. Kaupmannahöfn 1928 (Safn Fræðafjelagsins VI.), bls. 50. Þar segir svo um Ingólf: “Maþr beo at Reikium i Ølfusse er Ingulfur het oc var Arnarsun, setti hann firstr manna bigd aa Islande, þaa var hann aa gamalls aldri oc Sioonløs.”, bls. 5. Þá er í skýrslunni vitnað til handrits af kvæði Eggerts Ólafssonar, Mánamál, sem hefur titilinn í prentúgáfunni Kvæði Eggerts Ólafssonar, útgefin eptir þeim beztu handritum er feingizt gátu. Kaupmannahöfn 1832, bls. 77: “Mána-mál, Fornkveðið samtal þeirra Reykjavíkr-feðga: Ingólfs

landnámamanns, Þorsteins Ingólfssonar, Þorkells Mána sonar hans, og Örlygs á Esjubergi." Vísan sem vitnað er til er svona í prentinu, bls. 78, með skýringum neðanmáls:

Hef ek at Ölvesi
hjarsa sólir,*
mænir hátt við ský
haugbúandi,**
brennalog fyrir
lands frumbyggja,
verpr hann á mána
muðar*** ljósum.

augu; ** Ingólfr; *** munns eðr andlits (ɔ: augunum).

Í Minjalýsingu Arnarbælisþinga 1840 segir svo um Ingólfsfjall:

Uppi á norðanverðu fjalli þessu er hóll, er kallast Inghóll, og er það almæli, að þar sé heygður Ingólfur landnámsmaður, er fjallið dregur nafn af. Hóllinn er ei mjög stór ummáls og ei merkilegur, ei heldur auðsén á honum mannaverk." (Landnám Ingólfs III. Reykjavík 1937-9, bls. 80.) " (Frásögur um fornaldarleifar. 1817-1823. Fyrri hluti. 1983:225-6)

Minjalýsing: Hóllinn er utan svæðis.

Heimildaskrá:

Árnessýsla. Sýslu- og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843. 1979. Svavar Sigmundsson sá um útgáfuna. Sögufélag, Reykjavík.

Bjarni Harðarson. 2001. *Landið, fólkið og þjóðtrúin. Kortlagðir álagablettir og byggðir trölla, álfa, drauga, skrímsla og útilegumanna í Árnesþingi.* Sunnlenska bókaútgáfan, Selfossi.

Frásögur um fornaldarleifar. 1817-1823. Fyrri hluti. 1983. Sveinbjörn Rafnson bjó til prentunar. Stofnun Árna Magnússonar, Reykjavík.

Þórður Ö. Jóhannsson. 1967. *Hvammur.* Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Minjar utan svæðis:

Hvammur 171738-512-18

Hlutverk: Legstæði hunds, haugur.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E:400775 N:389590

Staðhættir: Ingólfur Arnarson landnámsmaður er sagður heygður í Inghól á norðanverðu Ingólfsfjalli, en haugurinn [17] er innan landamerkja Hvamms. Fjallið dregur nafn sitt af honum jafnframt. (*Árnessýsla. Sýslu- og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843.* 1979:195) Hjá haugnum er annar minni haugur og er þar sagt að hundur hans liggi. Talið er að Ingólfur hafi valið sér þennan legstað svo hann gæti séð yfir fyrsta landnámið sitt.” (Bjarni Harðarson. 2001:60)

Minjalýsing: Utan svæðis

Heimildaskrá:

Árnessýsla. Sýslu- og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843. 1979. Svavar Sigmundsson sá um útgáfuna. Sögufélag, Reykjavík.

Bjarni Harðarson. 2001. *Landið, fólkið og þjóðtrúin. Kortlagðir álagablettir og byggðir trölla, álfa, drauga, skrímsla og útilegumanna í Árnesþingi.* Sunnlenska bókaútgáfan, Selfossi.

Hvammur 171738-512-19

Hlutverk: Matjurtagarður.

Tegund: Kálgarður.

Staðsetning: E:3890577 N:397619

Hleðsluhæð: 1,1 metri.

Lengd: 40 metrar.

Breidd: 16 metrar.

Ástand: Sæmilegt.

Hættumat: Lítill hætta.

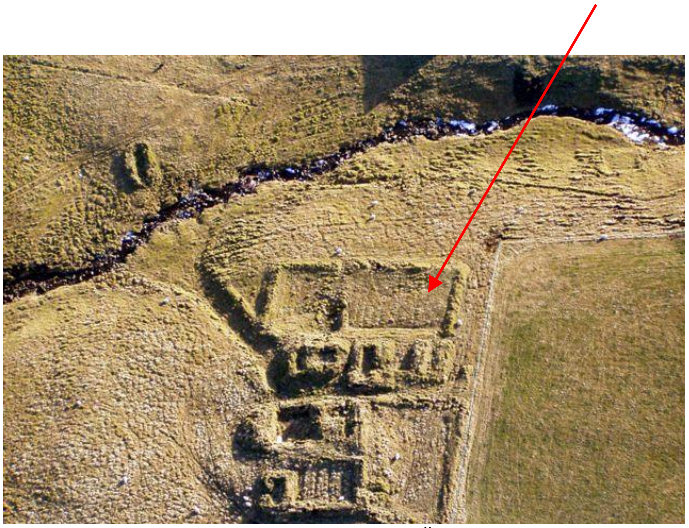

Mynd 19. Gamli bærinn að Hvammi. Örin bendir á kálgarðinn.

Staðhættir: Á túnakorti sem teiknað var árið 1918 má sjá að tún Hvamms var 4,7 ha og þar af slétt sa. 9/10. Matjurtagarðar voru skráðir 768 m2, og nýyrkja er 0,6 ha og er hún öll slétt. Auk þessa má sjá bæinn, traðir [4],

heygarða [20], tvö útihús [2] [3] og á nýyrkjunni sjást þrjú hús [21] [22] [23]. Bærinn stendur sunnarlega í túni, traðir eru þétt austan við húsið og ganga í suður, matjurtagarðurinn er þétt sunnan við húsið og þétt vestan við traðirnar. Annar matjurtagarður [24] er þétt norðan við bæinn og heygarður þétt austan við þann matjurtagarð og þétt norðan við bæinn. Útihúsin eru bæði norðarlega í túninu. Nýyrkjan er suðaustur af bænum. (Túnakort [1918]. *Hvammur*) Árið 1932 eru tún Hvamms 5,5 ha og matjurtagarðar 700 m2. (*Fasteignabók*. 1932:19)

Minjalýsing: Kálgarðurinn er staðsettur fyrir framan gamla bæinn [1] og snýr mót suðri. Hann er nokkuð stór eða 40x16 metrar og standa hleðslur vel en eru grónar. Í garðinum er rúst sem virðist ver fyrir framan bæinn, hugsanlega yngri en bæjarhúsin.

Heimildaskrá:

Fasteignabók. 1932. Ríkisprentsmiðjan Gutenberg, Reykjavík.

Túnakort [1918]. *Hvammur*. Ölfushreppur, Árnessýsla. Þjóðskjalasafn Íslands, Reykjavík.

Hvammur 171738-512-20

Hlutverk: Heygarðar.

Tegund: Garðlag.

Staðsetning: E:389095 N:397607

Hleðsluhæð: 1 metri

Lengd: 10 metrar

Breidd:7 metrar

Ástand:Sæmilegt

Hættumat: Lítill hætta.

Friðlýst: Nei.

Heimildamaður:

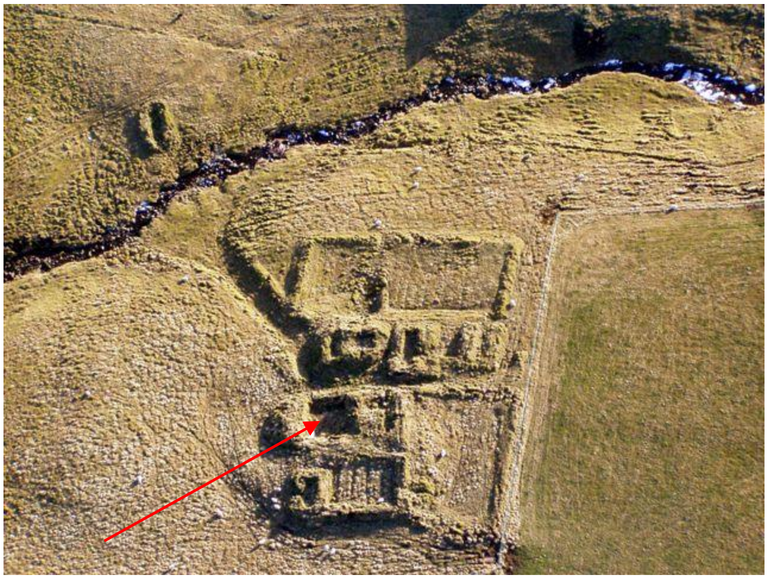

Mynd 20. Heygarður að húsabaki.

Staðhættir: Á túnakorti sem teiknað var árið 1918 má sjá að tún Hvamms var 4,7 ha og þar af slétt sa. 9/10. Matjurtagarðar voru skráðir 768 m2, og nýyrkja er 0,6 ha og er hún öll slétt. Auk þessa má sjá bæinn, traðir [4], heygarða [20], tvö útihús [2] [3] og á nýyrkjunni sjást þrjú hús [21] [22] [23]. Bærinn stendur sunnarlega í túni, traðir eru þétt austan við húsið og ganga í suður, matjurtagarðurinn [19] er þétt sunnan við húsið og þétt vestan við traðirnar. Annar matjurtagarður [24] er þétt norðan við bæinn

og heygarður þétt austan við þann matjurtagarð og þétt norðan við bæinn. Útihúsin eru bæði norðarlega í túninu. Nýyrkjan er suðaustur af bænum. (Túnakort [1918]. *Hvammur*) Árið 1932 eru tún Hvamms 5,5 ha og matjurtagarðar 700 m2. (*Fasteignabók.*1932:19)

Minjalýsing: Heygarðurinn sem merktur er á túnakort stendur að baki bæjarhúsunum og við hlið minni matjurtargarðsins. Líklega hefur heygarðurinn ekki verið yfirbyggður en við hlið hans er líklega lítið hús sem hefur verið yfirbyggt. Heygarðurinn er um 1 og hálfur metri á hæð og lengd hans er 10 metrar í A-V og 7 metrar í N-S.

Fyrir framan heygarðinn er líklega hlaða, en hún gæti verið yngri en heygarðurinn þar sem fólk fór yfirleitt ekki að geyma hey í hlöðum fyrr en á 19. öld.

Heimildaskrá:

Fasteignabók. 1932. Ríkisprentsmiðjan Gutenberg, Reykjavík.

Túnakort [1918]. *Hvammur*. Ölfushreppur, Árnessýsla. Þjóðskjalasafn Íslands, Reykjavík.

Hvammur 171738-512-21

Hlutverk: Útihús.

Tegund: Rúst.

Staðsetning: E:397683: N:389042

Hleðsluhæð: 1 metir.

Lengd: 8 metrar.

Breidd: 2,5 metrar.

Ástand: Sæmilegt.

Hættumat: Litill hætta.

Hættuorsök: Beit.

Mynd 21. Útihúsið beint á móti bæjarstæðinu.

Friðlýst: Nei.

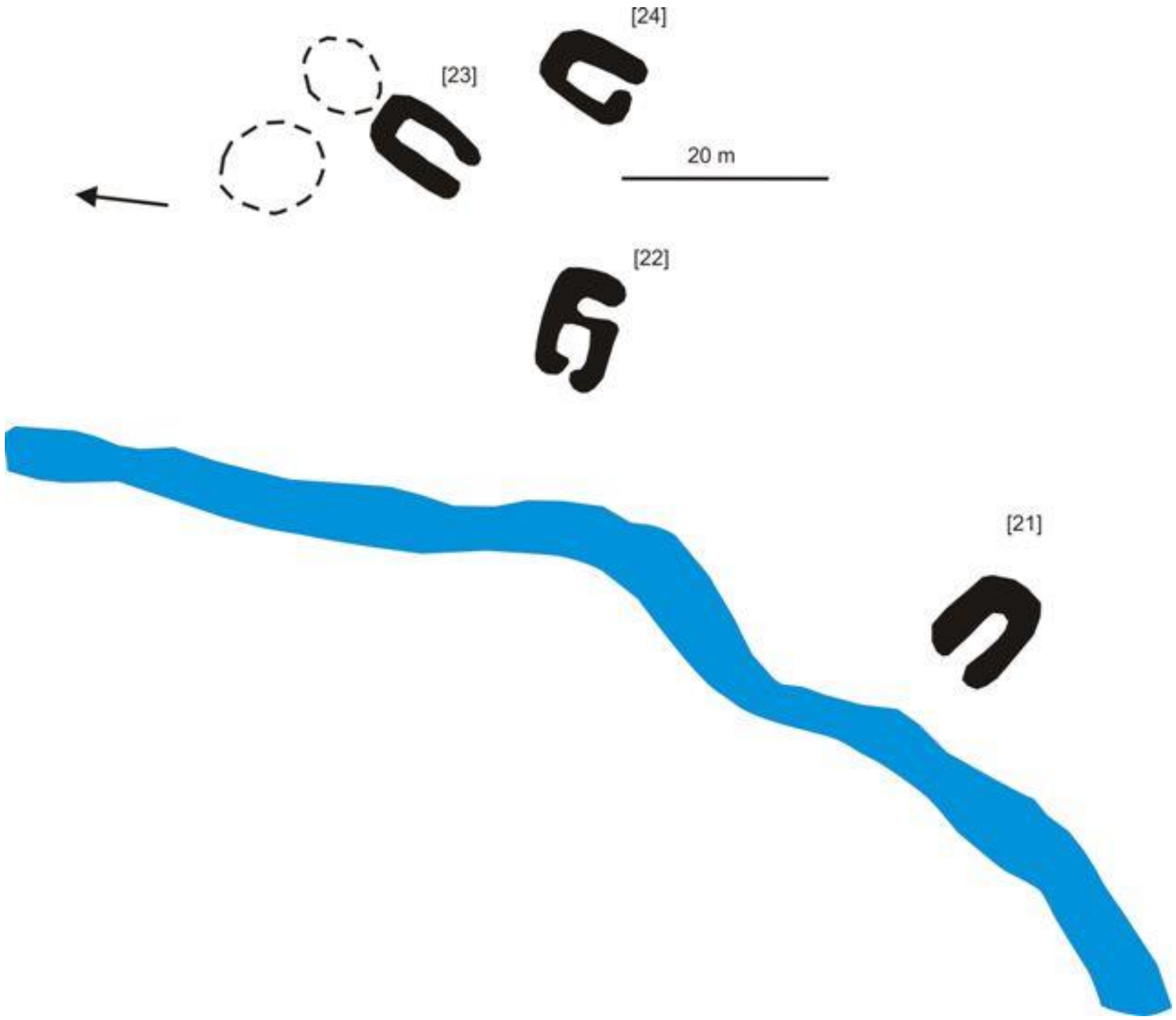

Teikning 3. Teikning af úthúsunum við Hvamm.

Staðhættir: Á túnakorti sem teiknað var árið 1918 má sjá að tún Hvamms var 4,7 ha og þar af slétt sa. 9/10. Matjurtagarðar voru skráðir 768 m2, og nýyrkja er 0,6 ha og er hún öll slétt. Auk þessa má sjá bæinn, traðir [4], heygarða [20], tvö útihús [2] [3] og á nýyrkunni sjást þrjú hús [21] [22] [23]. Bærinn stendur sunnarlega í túni, traðir eru þétt austan við húsið og ganga í suður, matjurtagarðurinn [19] er þétt sunnan við húsið og þétt vestan við traðirnar. Annar matjurtagarður [24] er þétt norðan við bæinn og heygarður þétt austan við þann matjurtagarð og þétt norðan við bæinn. Útihúsin eru bæði norðarlega í túninu. Nýyrkjan er suðaustur af bænum. (Túnakort [1918]. *Hvammur*)

Beint á móti tröðunum um 5 metra SSV af bæjarlæknum og 72 metra NNA af núverandi fjárhúsi er rúst af útihúsi sem líklega er fjárhús.

Minjalýsing: Fjárhúsið er opið til norðurs í átt að bænum. Rústin er í góðu standi og veggir standa nokkuð háir en þó farnir að síga saman og hrynja á nokkrum stöðum. Rústin er gróin en þó sjást grjóthleðslur vel. Innanmál rústarinnar er 8 metrar á lengd og 2 metrar á breidd. Hleðsluhæð er um 1 metri.

Heimildaskrá:

Fasteignabók. 1932. Ríkisprentsmiðjan Gutenberg, Reykjavík.

Túnakort [1918]. *Hvammur.* Ölfushreppur, Árnessýsla. Þjóðskjalasafn Íslands, Reykjavík.

Hvammur 171738-512-22

Hlutverk: Útihús.

Tegund: Rúst.

Staðsetning: E:397708 N:389089

Hleðsluhæð: 1,20 metrar

Lengd: 9 metrar.

Breidd: 7 metrar.

Ástand: Sæmilegt.

Hættumat: Lítill hætta.

Friðlýst: Nei.

Mynd 22. Útihús að Hvammi garði greinilegur í húsinu.

Staðhættir: Á túnakorti sem teiknað var árið 1918 má sjá að tún Hvamms var 4,7 ha og þar af slétt sa. 9/10. Matjurtagarðar voru skráðir 768 m2, og nýyrkja er 0,6 ha og er hún öll slétt. Auk þessa má sjá bæinn, traðir [4], heygarða [20], tvö útihús [2] [3] og á nýyrkjunni sjást þrjú hús [21] [22] [23]. Bærinn stendur sunnarlega í túni, traðir eru þétt austan við húsið og ganga í suður, matjurtagarðurinn [19] er þétt sunnan við húsið og þétt vestan við traðirnar. Annar matjurtagarður [24] er þétt norðan við bæinn og heygarður þétt austan við þann matjurtagarð og þétt norðan við

bæinn. Útihúsin eru bæði norðarlega í túninu. Nýyrkjan er suðaustur af bænum. (Túnakort [1918]. *Hvammur*)

Rústin er staðsett um 43 metra NA af rúst [21] og er mjög áberandi á hólnum.

Minjalýsing: Rústin samanstendur af tveimur hólfum og er að öllum líkindum fjárhús með lítilli hlöðu. Dyr fjárhússins hafa snúið í vestur og dyr hlöðu til suðurs. Fjárhúsið er ílangt og er innanmál þess 5 metrar á lengd og 3 metrar á breidd. Innanmál hlöðu er 4x3 metrar. Í suðurhlið fjárhúsins má sjá grjóthlaðinn garða. Fjárhúsið stendur nokkuð heilt en er þó farið að hrynja á nokkrum stöðum. Húsið stendur best á hornum og þar má sjá 7-9 umför af grjóti. Breidd veggja er 2 metrar og hæstir eru þeir 1,20 metrar. Á húsinu er merki um að miltisbrandur sé í jörðu og er merkið merkt A33. Að sögn Sigurðar Sigurðarsonar dýralæknis var tóftin felld yfir hræ af dýrum sem létust úr sjúkdómnum.

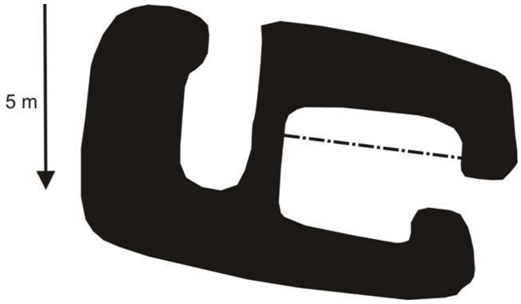

Teikning 4. Fjárhús með lítilli hlöðu á Hvammstúni.

Allt jarðrask á svæðinu er því lífshættulegt án viðeigandi ráðstafana.

Heimildaskrá:

Túnakort [1918]. *Hvammur*. Ölfushreppur, Árnessýsla. Þjóðskjalasafn Íslands, Reykjavík.

Hvammur 171738-512-23

Hlutverk: Hús.

Tegund: Rúst.

Staðsetning: E:397731 N:389102

Hleðsluhæð: 80 cm - 1 metri.

Lengd:8 metrar.

Breidd:3 metrar.

Ástand: Sæmilegt.

Hættumat: Mikil hætta.

Hættuorsök: Beit.

Mynd 23. Eitt af útihúsunum í Hvammi.

Staðhættir: Á túnakorti sem teiknað var árið 1918 má sjá að tún Hvamms var 4,7 ha og þar af slétt sa. 9/10. Matjurtagarðar voru skráðir 768 m2, og nýyrkja er 0,6 ha og er hún öll slétt. Auk þessa má

sjá bæinn, traðir [4], heygarða [20], tvö útihús [2] [3] og á nýyrkunni sjást þrjú hús [21] [22] [23]. Bærinn stendur sunnarlega í túni, traðir eru þétt austan við húsið og ganga í suður, matjurtagarðurinn [19] er þétt sunnan við húsið og þétt vestan við traðirnar. Annar matjurtagarður [24] er þétt norðan við bæinn og heygarður þétt austan við þann matjurtagarð og þétt norðan við bæinn. Útihúsin eru bæði norðarlega í túninu. Nýyrkjan er suðaustur af bænum. (Túnakort [1918]. *Hvammur*)
Rústin er staðsett um 43 metra NA af rúst [21] og er mjög áberandi á hólnum.
Minjalýsing Rústin er ílöng og liggur norður suður og er hlaðin úr torfi og grjóti. Veggir standa nokkuð heilir.

Hvammur 171738-512-24
Hlutverk: Óþekkt.
Tegund: Rúst.
Staðsetning: E:389085 N:397737
Hleðsluhæð: 20-30cm.
Lengd: 9 metrar.
Breidd: 8 metrar.
Ástand: Sæmilegt.
Hættumat: Mikil hætta.
Hættuorsök:
Friðlýst: Nei.

Mynd 24. Óljósar minjar af útihúsi.

Staðhættir: Rústin er staðsett 15 metra vestur af rúst [22]
Minjalýsing: Rústin snýr með op mót suðri. Þetta eru greinlega leifar af mun eldra húsi en hin útihúsin enda mjög sokkin og ógreinileg rúst. Leifar veggja eru um 20-30 cm á hæð en ef vel er að gáð má sjá í hleðslugrjót undir sverði.

Hvammur 171738-512-26
Hlutverk: Óþekkt.
Tegund: Rústahóll.
Staðsetning: E:389119 N:397723

Hleðsluhæð: 20cm.

Staðhættir: Að baki rústar [23] eru tvær rústabungur.

Minjalýsing: Líklegt er að þarna hafi staðið hús einhvern tíman. Grjót finnst undir sverði. Líklega er um að ræða leifar mun eldri húsa en flestar minjarnar á svæðinu. Töluvert annar gróður var á rústabungunum og þær mun grænni en umhverfið í kring.

Hvammur 171738-512-27

Mynd 25. Túngarður Hvamms að upplagi mjög

Hlutverk: Túngarður

Tegund: Garðlag

Staðsetning: E: 397576: N: 389185

Hleðsluhæð: ½ metir

Lengd: 239 metrar

Breidd: 1 metir

Ástand: Sæmilegt

Hættumat: Lítill hætta

Hættuorsök:

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: Um 7 metra frá veginum sem liggur að Gljúfri og þar sem hann byrjar að beygja rétt fyrir ofna núverandi íbúðarhús að Hvammi má sjá gamla túngarðinn frá Hvammi.

Minjalýsing: Garðurinn er 238 metrar að lengd og greinilegt að mikið af honum er horfið, líklega hefur það gerst þegar vegurinn var lagður. Hann byrjar nærri veginum og heldur áfram til vesturs þar sem og endar við bæjarlækinn. Garðurinn hefur verið töluvert mannvirki og mikið grjót hefur verðið notað við byggingu hans. Hann er mikið sokkinn enn mikið af grjóti úr garðinum er í nágrenni hans. Á mörgum stöðum er garðurinn yfirgróinn en á öðrum sér vel í hleðslugrjót. Líklegt er að garðurinn sé nokkuð forn en hafði þjónað tilgangi sínum um langan tíma.

Hvammur 171738-512-28

Hlutverk: Óþekkt.

Tegund: Rúst/rétt

Staðsetning: E: 397542N:388982

Hleðsluhæð: 20-30 cm.

Lengd: 9 metrar.

Breidd: 8 metrar.

Ástand: Sæmilegt.

Staðhættir: Um 16 metra norður af bæjarlæknum suð-austur af bæjarhólnum og um 83 metra vestur af núverandi fjárhúsum frá Hvammi er rúst.

Minjalýsing: Rústin er ógreinileg og ekkert grjót sjáanlegt á yfirborði. Veggir standa um 20-30 cm. Gjörólíkur gróður er í rústinni frá umhverfinu í kring.

Hvammur 171738-512-29

Hlutverk: Rúst

Tegund: Heimild

Staðsetning: E:397363 N: 387363

Ástand: Horfið.

Friðlýst: Nei.

Heimildamaður: Pétur Guðmundsson.

Staðhættir: Um 50 m suður af fjósinu í Hvammi var rúst líklega af útihúsi.

Minjalýsing: Rústin var flött út árið 2000 en að sögn heimildarmanns var hún um 5 metrar að lengd með op í vestur. Grjótinu var rutt um svæðið.

Hvammur 171738-512-30

Hlutverk: Garður

Tegund: Garðlag

Staðsetning: E: 397764 N:388946

Hleðsluhæð: 40 cm.

Lengd: 6 m.

Breidd: 1 m.

Mynd 26. Garðlag við Dagmálagil.

Ástand: Slæmt.

Staðhættir: 60 metra austur af núverandi fjárhúsum í Hvammi rétt við Dagmálagil er svæði þar sem líklegt er byggingar hafi staðið. Svæðið er mjög grænt og þar er gömul rétt eða nátthagi. Svæðið er við litla á sem rennur út Dagmálagili og er mjög grænt og greinilegt að fé hefur verið mikið þar. Nokkrar hæðir eru á svæðinu ásamt tveimur garðlögum. Líklegt er að byggingar hafi staðið á svæðinu en eru nú horfnar.

Minjalýsing: Garðurinn er mjög sokkinn og um 6 m og snýr í austur vestur.

Hvammur 171738-512-31

Hlutverk: Óþekkt

Tegund: Rúst

Staðsetning: E: 397788 N:38882

Hleðsluhæð: 30 cm

Lengd: 18 m

Breidd: 2 1/2 m

Staðhættir: Við ánna sem rennur úr Dagmálagili um 60 m austur af núverandi fjárhúsum frá Hvammi er svæði þar sem fé hefur verið um langan tíma. Það upp frá læknum er rúst í brekku.

Mynd 27. Rúst nærri Dagmálagili.

Minjalýsing: Rústin liggur upp í brekku og er um 30 cm á hæð og 2 ½ m á breidd. Rústin er 18 m á lengd og liggur í SV.

Hvammur 171738-512-32

Hlutverk: Rétt/Nátthagi.

Tegund: Rúst.

Staðsetning: E: 397754N: 388912

Hleðsluhæð: 30 cm.

Lengd: 18 m.

Breidd: 2 1/2 m.

Ástand: Sæmilegt.

Mynd 28. Rétt eða nátthagi við Dagmálagil.

Staðhættir: Um 100 metra suð-austur af núverandi fjárhúsum að Hvammi. Við ánna sem rennur/rann [þornaði í jarðskjálfum 2008] úr Dagmálagili er nátthagi eða rétt.
Minjalýsing: Réttin er hlaðin úr grjóti og sjást hleðslur vel. Réttin er 10x10 metrar og um 1 m á breidd. Hæð hleðslna er um 40 cm. Líklega nokkuð gömul rétt.

Hvammur 171738-512-33
Hlutverk: Óþekkt.
Tegund: Garður.
Staðsetning: E: 389109 N: 397628
Friðlýst: Nei.
Staðhættir: Um 15 metra frá norð-austur horni bæjar rústanna á Hvammi má sjá á loftmynd hringlaga garðlag mjög sokkið.
Minjalýsing: Garðlagið sést ekki á yfirborði og er greinilega mjög gamalt. Hugsanlega er um kirkjugarð að ræða. Hringurinn er 20 x 20m að stærð. Fyrirhugað er að kanna aldur þessa garðs nánar.

Mynd 29. Óljós hringlaga rúst, mögulega kirkjugarður.

Hvammur 171738-512-34
Hlutverk: Bæjarhús.
Tegund: Heimild.
Staðsetning:Óþekkt
Staðhættir: Fyrir jarðskjálftann 1896 stóðu á Hvammi 8 bæjarhús og 10 peningshús [34-40]. 5 bæjarhús gjörféllu í skjálftanum og 3 skemmdust mjög, 8 peningshús gjörféllu sömuleiðis og 2 skemmdust mjög. (Þorvaldur Thoroddsen. 1899:190)
Lýsing: Líklegt er að húsin hafi verið á sama stað og rústir gamla bæjarins.

Heimildaskrá:
Þorvaldur Thoroddsen. 1899. Jarðskjálftar á suðurlandi. Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Hvammur 171738-512-35

Hlutverk: Bæjarhús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning:

Staðhættir: Fyrir jarðskjálftann 1896 stóðu á Hvammi 8 bæjarhús og 10 peningshús [34-40]. 5 bæjarhús gjörféllu í skjálftanum og 3 skemmdust mjög, 8 peningshús gjörféllu sömuleiðis og 2 skemmdust mjög. (Þorvaldur Thoroddsen. 1899:190)

Lýsing: Líklegt er að húsin hafi verið á sama stað og rústir gamla bæjarins.

Heimildaskrá:

Þorvaldur Thoroddsen. 1899. Jarðskjálftar á suðurlandi. Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Hvammur 171738-512-36

Hlutverk: Bæjarhús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning:

Staðhættir: Fyrir jarðskjálftann 1896 stóðu á Hvammi 8 bæjarhús og 10 peningshús [34-43]. 5 bæjarhús gjörféllu í skjálftanum og 3 skemmdust mjög, 8 peningshús gjörféllu sömuleiðis og 2 skemmdust mjög. (Þorvaldur Thoroddsen. 1899:190)

Lýsing:

Heimildaskrá:

Þorvaldur Thoroddsen. 1899. Jarðskjálftar á suðurlandi. Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Hvammur 171738-512-36

Hlutverk: Bæjarhús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning:

Staðhættir: Fyrir jarðskjálftann 1896 stóðu á Hvammi 8 bæjarhús og 10 peningshús [34-40]. 5 bæjarhús gjörféllu í skjálftanum og 3 skemmdust mjög, 8 peningshús gjörféllu sömuleiðis og 2 skemmdust mjög. (Þorvaldur Thoroddsen. 1899:190)

Lýsing: Líklegt er að húsin hafi verið á sama stað og rústir gamla bæjarins.

Heimildaskrá:

Þorvaldur Thoroddsen. 1899. Jarðskjálftar á suðurlandi. Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Hvammur 171738-512-37

Hlutverk: Bæjarhús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning:

Staðhættir: Fyrir jarðskjálftann 1896 stóðu á Hvammi 8 bæjarhús og 10 peningshús [34-40]. 5 bæjarhús gjörféllu í skjálftanum og 3 skemmdust mjög, 8 peningshús gjörféllu sömuleiðis og 2 skemmdust mjög. (Þorvaldur Thoroddsen. 1899:190)

Lýsing: Líklegt er að húsin hafi verið á sama stað og rústir gamla bæjarins.

Heimildaskrá:

Þorvaldur Thoroddsen. 1899. Jarðskjálftar á suðurlandi. Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Hvammur 171738-512-38

Hlutverk: Bæjarhús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning:

Staðhættir: Fyrir jarðskjálftann 1896 stóðu á Hvammi 8 bæjarhús og 10 peningshús [34-43]. 5 bæjarhús gjörféllu í skjálftanum og 3 skemmdust mjög, 8 peningshús gjörféllu sömuleiðis og 2 skemmdust mjög. (Þorvaldur Thoroddsen. 1899:190)

Lýsing:

Heimildaskrá:

Þorvaldur Thoroddsen. 1899. Jarðskjálftar á suðurlandi. Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Hvammur 171738-512-39

Hlutverk: Bæjarhús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning:

Staðhættir: Fyrir jarðskjálftann 1896 stóðu á Hvammi 8 bæjarhús og 10 peningshús [34-43]. 5 bæjarhús gjörféllu í skjálftanum og 3 skemmdust mjög, 8 peningshús gjörféllu sömuleiðis og 2 skemmdust mjög. (Þorvaldur Thoroddsen. 1899:190)

Lýsing: Líklegt er að húsin hafi verið á sama stað og rústir gamla bæjarins.

Heimildaskrá:

Þorvaldur Thoroddsen. 1899. Jarðskjálftar á suðurlandi. Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Hvammur 171738-512-40

Hlutverk: Bæjarhús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning:

Hleðsluhæð:

Staðhættir: Fyrir jarðskjálftann 1896 stóðu á Hvammi 8 bæjarhús og 10 peningshús [34-43]. 5 bæjarhús gjörféllu í skjálftanum og 3 skemmdust mjög, 8 peningshús gjörféllu sömuleiðis og 2 skemmdust mjög. (Þorvaldur Thoroddsen. 1899:190)

Lýsing: Líklegt er að húsin hafi verið á sama stað og rústir gamla bæjarins.

Heimildaskrá:

Þorvaldur Thoroddsen. 1899. Jarðskjálftar á suðurlandi. Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Hvammur 171738-512-41

Hlutverk: Peningshús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning:

Hættumat: Mikil hætta.

Staðhættir: Fyrir jarðskjálftann 1896 stóðu á Hvammi 8 bæjarhús [34-40] og 10 peningshús. 5 bæjarhús gjörféllu í skjálftanum og 3 skemmdust mjög, 8 peningshús gjörféllu sömuleiðis og 2 skemmdust mjög. (Þorvaldur Thoroddsen. 1899:190)

Lýsing: Ekki er aðvelt að gera sér grein fyrir hvort rústir þeirra húsa sem skráar voru eru þær sömu og féllu í skjálftanum en líklegt að húsin séu að hluta þau sömu og á svipuðu svæði og rústir útihúsanna eru og vísast í þær skráningar að ofan.

Heimildaskrá:

Þorvaldur Thoroddsen. 1899. Jarðskjálftar á suðurlandi. Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn·

Hvammur 171738-512-42

Hlutverk: Peningshús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning:

Staðhættir: Fyrir jarðskjálftann 1896 stóðu á Hvammi 8 bæjarhús [34-40] og 10 peningshús. 5 bæjarhús gjörféllu í skjálftanum og 3 skemmdust mjög, 8 peningshús gjörféllu sömuleiðis og 2 skemmdust mjög. (Þorvaldur Thoroddsen. 1899:190)

Lýsing: Ekki er aðvelt að gera sér grein fyrir hvort rústir þeirra húsa sem skráar voru eru þær sömu og féllu í skjálftanum en líklegt að húsin séu að hluta þau sömu og á svipuðu svæði og

rústir útihúsanna eru og vísast í þær skráningar að ofan.

Heimildaskrá:

Þorvaldur Thoroddsen. 1899. Jarðskjálftar á suðurlandi. Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Hvammur 171738-512-43

Hlutverk: Peningshús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning:

Staðhættir: Fyrir jarðskjálftann 1896 stóðu á Hvammi 8 bæjarhús [34-40] og 10 peningshús. 5 bæjarhús gjörféllu í skjálftanum og 3 skemmdust mjög, 8 peningshús gjörféllu sömuleiðis og 2 skemmdust mjög. (Þorvaldur Thoroddsen. 1899:190)

Lýsing: Ekki er aðvelt að gera sér grein fyrir hvort rústir þeirra húsa sem skráar voru eru þær sömu og féllu í skjálftanum en líklegt að húsin séu að hluta þau sömu og á svipuðu svæði og rústir útihúsanna eru og vísast í þær skráningar að ofan.

Heimildaskrá:

Þorvaldur Thoroddsen. 1899. Jarðskjálftar á suðurlandi. Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Hvammur 171738-512-44

Hlutverk: Peningshús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning:

Staðhættir: Fyrir jarðskjálftann 1896 stóðu á Hvammi 8 bæjarhús [34-40] og 10 peningshús. 5 bæjarhús gjörféllu í skjálftanum og 3 skemmdust mjög, 8 peningshús gjörféllu sömuleiðis og 2 skemmdust mjög. (Þorvaldur Thoroddsen. 1899:190)

Lýsing: Ekki er aðvelt að gera sér grein fyrir hvort rústir þeirra húsa sem skráar voru eru þær sömu og féllu í skjálftanum en líklegt að húsin séu að hluta þau sömu og á svipuðu svæði og rústir útihúsanna eru og vísast í þær skráningar að ofan.

Heimildaskrá:

Þorvaldur Thoroddsen. 1899. Jarðskjálftar á suðurlandi. Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Hvammur 171738-512-45

Hlutverk: Peningshús.

Tegund: Heimild.

Staðhættir: Fyrir jarðskjálftann 1896 stóðu á Hvammi 8 bæjarhús [34-40] og 10 peningshús. 5 bæjarhús gjörféllu í skjálftanum og 3 skemmdust mjög, 8 peningshús gjörféllu sömuleiðis og 2 skemmdust mjög. (Þorvaldur Thoroddsen. 1899:190)

Lýsing: Ekki er aðvelt að gera sér grein fyrir hvort rústir þeirra húsa sem skráar voru eru þær sömu og féllu í skjálftanum en líklegt að húsin séu að hluta þau sömu og á svipuðu svæði og rústir útihúsanna eru og vísast í þær skráningar að ofan.

Heimildaskrá:

Þorvaldur Thoroddsen. 1899. Jarðskjálftar á suðurlandi. Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Hvammur 171738-512-46

Hlutverk: Peningshús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning:

Staðhættir: Fyrir jarðskjálftann 1896 stóðu á Hvammi 8 bæjarhús [34-40] og 10 peningshús. 5

bæjarhús gjörféllu í skjálftanum og 3 skemmdust mjög, 8 peningshús gjörféllu sömuleiðis og 2 skemmdust mjög. (Þorvaldur Thoroddsen. 1899:190)

Lýsing: Ekki er aðvelt að gera sér grein fyrir hvort rústir þeirra húsa sem skráar voru eru þær sömu og féllu í skjálftanum en líklegt að húsin séu að hluta þau sömu og á svipuðu svæði og rústir útihúsanna eru og vísast í þær skráningar að ofan.

Heimildaskrá:

Þorvaldur Thoroddsen. 1899. Jarðskjálftar á suðurlandi. Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Hvammur 171738-512-47

Hlutverk: Peningshús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning:

Staðhættir: Fyrir jarðskjálftann 1896 stóðu á Hvammi 8 bæjarhús [34-40] og 10 peningshús. 5 bæjarhús gjörféllu í skjálftanum og 3 skemmdust mjög, 8 peningshús gjörféllu sömuleiðis og 2 skemmdust mjög. (Þorvaldur Thoroddsen. 1899:190)

Lýsing: Ekki er aðvelt að gera sér grein fyrir hvort rústir þeirra húsa sem skráar voru eru þær sömu og féllu í skjálftanum en líklegt að húsin séu að hluta þau sömu og á svipuðu svæði og rústir útihúsanna eru og vísast í þær skráningar að ofan.

Heimildaskrá:

Þorvaldur Thoroddsen. 1899. Jarðskjálftar á suðurlandi. Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Hvammur 171738-512-48

Hlutverk: Peningshús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning:

Staðhættir: Fyrir jarðskjálftann 1896 stóðu á Hvammi 8 bæjarhús [34-40] og 10 peningshús. 5 bæjarhús gjörféllu í skjálftanum og 3 skemmdust mjög, 8 peningshús gjörféllu sömuleiðis og 2 skemmdust mjög. (Þorvaldur Thoroddsen. 1899:190)

Lýsing: Ekki er aðvelt að gera sér grein fyrir hvort rústir þeirra húsa sem skráar voru eru þær sömu og féllu í skjálftanum en líklegt að húsin séu að hluta þau sömu og á svipuðu svæði og rústir útihúsanna eru og vísast í þær skráningar að ofan.

Heimildaskrá:

Þorvaldur Thoroddsen. 1899. Jarðskjálftar á suðurlandi. Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Hvammur 171738-512-49

Hlutverk: Peningshús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning:

Heimildamaður:

Staðhættir: Fyrir jarðskjálftann 1896 stóðu á Hvammi 8 bæjarhús [34-40] og 10 peningshús. 5 bæjarhús gjörféllu í skjálftanum og 3 skemmdust mjög, 8 peningshús gjörféllu sömuleiðis og 2 skemmdust mjög. (Þorvaldur Thoroddsen. 1899:190)

Lýsing: Ekki er aðvelt að gera sér grein fyrir hvort rústir þeirra húsa sem skráar voru eru þær sömu og féllu í skjálftanum en líklegt að húsin séu að hluta þau sömu og á svipuðu svæði og rústir útihúsanna eru og vísast í þær skráningar að ofan.

Heimildaskrá:

Þorvaldur Thoroddsen. 1899. Jarðskjálftar á suðurlandi. Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Hvammur 171738-512-50
Hlutverk: Peningshús.
Tegund: Heimild.
Staðsetning:
Staðhættir: Fyrir jarðskjálftann 1896 stóðu á Hvammi 8 bæjarhús [34-40] og 10 peningshús. 5 bæjarhús gjörféllu í skjálftanum og 3 skemmdust mjög, 8 peningshús gjörféllu sömuleiðis og 2 skemmdust mjög. (Þorvaldur Thoroddsen. 1899:190)

Lýsing: Ekki er aðvelt að gera sér grein fyrir hvort rústir þeirra húsa sem skráar voru eru þær sömu og féllu í skjálftanum en líklegt að húsin séu að hluta þau sömu og á svipuðu svæði og rústir útihúsanna eru og vísast í þær skráningar að ofan.

Heimildaskrá:
Þorvaldur Thoroddsen. 1899. Jarðskjálftar á suðurlandi. Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Gljúfurárholt - jarðarnúmer 171707-515

Saga

Gljúfurárholt er gömul jörð[65] og kemur hún fyrst fyrir í rituðum heimildum 23. og 24. maí árið 1522 þegar jörðin er nefnd í fjárskiptabréfi milli Hólmfríðar Erlendsdóttur og Eyjólfs Einarssonar, sonar hennar og systkina hans.[66] Næst er jörðin nefnd tæpum tvöhundruð árum síðar, eða árið 1708, í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* og þar er jörðinni svo lýst: „Torfrista og stúnga sæmileg [16]. Reiðingsrista bjargleg [17]. Mótak til eldiviðar nægt, þó mjög erfitt [13]. Túninu spillir sandfok. Engjar, sem voru, spillast mjög af ferðamanna átroðningi, sem fyrir fáum árum hafa hjer veg [18] lagt yfir engið til stórskaða, en afrækt hinn forna veg [19]. Nú er engi það eitt eftir töluvert, sem hent er úr þessum nýju troðningum og þar sem það brestur úr hagmýri."[67] Tæpum þrjúhundruð árum síðar er jörðinni aftur lýst: „Landið grösugt mýrlendi með holtum og giljum, skjólsælt. Nú ræst fram og ræktað. Neðan blautt mýrlendi, áður notað sem slægjuland, nú notað sem beitiland, skjóllaust tún og hagar girtir. Mótak ekki notað lengi [13]. bærinn [1] stóð áður í miðju túni. Jörðin liggur við alfaraveg en það var áður talið til ókosta svo sem Jarðabókin 1708 segir..."[68] Árið 1840 er jörðinni lýst sem meðaljörð að gæðum[69], í sömu bók er jafnframt nefnt að alfaravegur [20] frá ferjustaðnum Kotferju liggi framhjá jörðinni.[70]
Á þeirri fimmhundruð ára ritsögu sem jörðin á, er ritháttur nafnsins sjaldan sá sami. Í *Íslenzku fornbréfasafni* árið 1522 er jörðin nefnd gliufurarholltt[71], árið 1708 segir: „Gliufurárhollt, aðrir skrifa Gliufrarhollt."[72] Í manntölum árið 1801[73] og 1845[74] og á túnakorti frá 1918[75] er jörðin nefnd Gljúfurholt. Í *Sýslu- og sóknalýsingum* frá árinu 1840 er jörðin nefnd Gljúfraholt.[76] Í

---

65 *Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:364

66 *Diplomatarium Islandicum. Íslenzkt fornbréfasafn, sem hefir inni að halda bréf og gjörninga, dóma og máldaga, og aðrar skrár, er snerta Ísland eða íslenzka menn. IX. 1262-1536*. 1909-1913:87

67 Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921:404

68 *Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:364

69 *Árnessýsla. Sýslu- og sókna lýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843*. 1979:202

70 *Árnessýsla. Sýslu- og sókna lýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843*. 1979:204

71 *Diplomatarium Islandicum. Íslenzkt fornbréfasafn, sem hefir inni að halda bréf og gjörninga, dóma og máldaga, og aðrar skrár, er snerta Ísland eða íslenzka menn. IX. 1262-1536*. 1909-1913:87

72 Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921:404

73 *Manntal á Íslandi 1801. Suðuramt*. 1978:372

74 *Manntal á Íslandi 1845. Suðuramt*. 1982:337

75 Túnakort. [1918]

76 *Árnessýsla. Sýslu- og sókna lýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843*. 1979:202

örnefnaskrá jarðarinnar segir „Gljúfurárholt: sem bærinn dregur nafn af. Í framburði var það Gljúfurholt, og þeim rithætti er fylgt hér.”[77] Í *Sunnlenskum byggðum* er jörðin nefnd Gljúfurárholt[78] sömuleiðis í *Jarðskjálftum á Suðurlandi*[79] og í *Jarðatali á Íslandi* er jörðin nefnd Gljúfurárholt (Gljúfurholt),[80] við höldum okkur við Gljúfurárholt hér.

Jörðin hefur nánast alltaf verið einbýli en í dag (2009) er jörðinni skipt í jörðina Gljúfurárholt, 11 lönd og 3 lóðir.[81] Árið 1708 var á jörðinni einn ábúandi en þá var jörðin í eigu biskupsstólsins Skálholti.[82] en 1840 er hún sögð gömul stólsjörð.[83] Árin 1801[84] og 1845[85] var jörðin jafnframt skráð einbýli en árið 1847 er skráður einn eigandi að þremur hlutum á jörðinni. Þá var jörðin í bændaeigu.[86] Árið 1896 var hún orðin tvíbýli.[87] Árið 1932 var hún enn skráð tvíbýli[88] en árinu áður voru á jörðinni byggð tvö íbúðarhús.[89] Árið 1896 ollu jarðskjálftar miklum usla í Öflusinu og víðar á suðurlandi. Bæjarhús 1. býlis Gljúfurárholts voru fimm [21-25] talsins fyrir jarðskjálftana og peningshúsin voru fjögur [26-29]. Tvö bæjarhúsin gjörféllu í skjálftanum og þrjú skemmdust mjög mikið, eitt peningshús gjörféll og hin þrjú skemmdust mjög. Svipaða sögu hefur 2. býli jarðarinnar að segja en fyrir skjálftana stóðu þar fimm [30-34] bæjarhús og sex peningshús [35-40]. Tvö bæjarhús gjörféllu í skjálftunum og þrjú skemmdust mjög, fimm peningshús gjörféllu og eitt var mjög skemmt.[90] Á túnakorti sem teiknað var árið 1918 má sjá að á jörðinni stóð bær [1] og 3 hús [2-4] að auki. Bær og matjurtagarður [41] voru í miðju túni en húsin þrjú voru í túninu suðvestur af bænum. Vegur [42] gekk í austur frá miðjum norðanverðum bænum. Túnið er skráð 3,8 ha. að stærð, þar af ca. ½ slétt, og matjurtagarðar 1025 m2.[91] Árið 1932 var túnið skráð 4 ha. og matjurtagarðar 1100 m2.[92] Árið 1977 voru tún Gljúfurárholts 50,5

77 Þórður Ögm. Jóhannsson. 1968:1

78 *Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:364

79 Þorvaldur Thoroddsen. 1899:191

80 Johnsen, J. 1847:75

81 Www.fmr.is Gljúfurárholt. Fasteignaskrá Íslands.

82 Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921:404

83 *Árnessýsla. Sýslu- og sókna lýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843*. 1979:202

84 *Manntal á Íslandi 1801. Suðuramt*. 1978:372

85 *Manntal á Íslandi 1845. Suðuramt*. 1982:337

86 Johnsen, J. 1847:75

87 Þorvaldur Thoroddsen. 1899:191

88 *Fasteignabók*. 1932

89 *Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:364

90 Þorvaldur Thoroddsen. 1899:191

91 Túnakort. [1918]

92 Fasteignabók 1932:19

ha. að stærð.[93] Að fornu mati var jörðin 30 1/3 hundraða jörð[94] en ný jarðatala hennar árið 1848 var 15,2.[95]

Um landamerki Gljúfurárholts er lítið ritað en í örnefnaskrá jarðarinnar segir: „Mörk fyrir engjum Gljúfurholts voru mjög sérkennileg. Gömul árför í mörgum krókum á báða vegu. Austan gamall farvegur Gljúfurholtsár. Vestan gamall farvegur Varmár. Þetta segir sína sögu um hversu árnar hafa breytt farvegum síðan landamörk voru sett og löndum skipt í Ölfusi."[96]

Heimildaskrá

Árnessýsla. Sýslu- og sókna lýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843. 1979. Svavar Sigmundsson sá um útgáfuna. Sögufélag, Reykjavík.

Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns. II. bindi.* Hið íslenska fræðafjelag, Kaupmannahöfn. Sögufélagið, Reykjavík: Ljósprentuð útgáfa 1981.

Bjarni Harðarson. 2001. *Landið, fólkið og þjóðtrúin. Kortlagðir álagablettir og byggðir trölla, álfa, drauga, skrímsla og útilegumanna í Árnesþingi*. Sunnlenska bókaútgáfan, Selfossi.

Diplomatarium Islandicum. Íslenzkt fornbréfasafn, sem hefir inni að halda bréf og gjörninga, dóma og máldaga, og aðrar skrár, er snerta Ísland eða íslenzka menn. IX. 1262-1536. 1909-1913. Hið íslenzka bókmentafélag, Reykjavík.

Fasteignabók. 1932. Ríkisprentsmiðjan Gutenberg, Reykjavík.

Manntal á Íslandi 1801. Suðuramt. 1978. Ættfræðifélagið, Reykjavík.

Manntal á Íslandi 1845. Suðuramt. 1982. Bjarni Vilhjálmsson sá um útgáfuna. Ættfræðifélagið, Reykjavík.

93*Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:364

94 Johnsen, J. 1847:75; *Ný jarðabók fyrir Ísland.* (Ártal vantar):32

95 *Ný jarðabók fyrir Ísland.* (Ártal vantar):32

96 Þórður Ögm. Jóhannsson. 1968:3

Ný jarðabók fyrir Ísland. (Ártal vantar). Samin eptir tilskipun 27. maímánaðar 1848 og allramildilegast staðfest með tilskipun 1. aprílmánaðar 1861. Prentað í J. H. Schultz´s prentsmiðju, Kaupmannahöfn.

Johnsen, J. 1847. *Jarðatal á Íslandi*. J. Johnsen, Kaupmannahöfn.

Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu. 1983. Ritnefnd: Oddgeir Guðjónsson, Jón Guðmundsson og Júlíus Jónsson. Páll Lýðsson bjó til prentunar. Búnaðarsamband Suðurlands, (án útgáfust.).

Túnakort. [1918]. *Gljúfurholt*. Ölfushreppur, Árnessýsla. Þjóðskjalasafn Íslands, Reykjavík.

Þorvaldur Thoroddsen. 1899. *Jarðskjálftar á suðurlandi*. Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1968. *Gljúfurholt í Ölfusi*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Gljúfurárholt Fasteignaskrá Íslands
www.fmr.is http://www.fasteignaskra.is/default.aspx?pageid=938&selector=streetname&lsvfn=-1&idnumber=&landnumber=&submitbutton=leita&streetname=Glj%c3%bafur%c3%a1rholt

Gljúfurárholt– fornleifaskrá

Gljúfurárholt 171707-515- 1

Mynd 30. Bæjarhóll Gljúfurárholts. Hvíta merkið er merking vegna miltisbrands í jörðu.

Sérheiti: Gljúfurárholt.

Hlutverk: Bústaður.

Tegund: Bæjarhóll

Staðsetning: E:395071 N:387569

Staðhættir: „Bærinn í Gljúfurholti stóð á hól í miðju túninu. Tættur allar eru nú sléttaðar, en hóllinn sést enn og er fegursta bæjarstæðið, sem völ er á. Traðir lágu heim að bænum frá ánni, sér enn fyrir þeim. Í tíð Ingibj. [fædd á Reykjum í september 1888] bjuggu tveir bændur í Gljúfurholti. Jörðinni var skipt og bæirnir nefndir. Norðurbær (2) 1/3 og Suðurbær 2/3. Gissur [faðir Ingibjargar heimildarmanns] bjó í Suðurbænum." (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1968:1)

„bærinn [1] stóð áður í miðju túni." (*Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:364)

Á túnakorti sem teiknað var árið 1918 má sjá að á jörðinni stóð bær [1] og 3 hús [2-4] að auki. Bær og matjurtagarður [41] voru í miðju túni en húsin þrjú voru í túninu suðvestur af bænum. Vegur [42] gekk í austur frá miðjum norðanverðum bænum. Túnið er skráð 3,8 ha. að stærð, þar af ca. ½ slétt, og matjurtagarðar 1025 m2. (Túnakort. [1918]. *Gljúfurholt*.)

Bæjarhóllinn er 90 m norður af Suðurlandsvegi og stendur fyrir neðan núverandi bæjarhús í Gljúfurárholti. Annað hús hefur verið reist nærri bæjarhólnum og lendir garður frá því húsi á hluta bæjarhólsins.

Minjalýsing: Í dag eru engar minjar sjáanlegar á bæjarhólnum en þó má greina dældir þar sem hús hafa staðið og ljóst að bæjarhóllinn geymir mikið af minjum um búsetu undir sverði. Bæjarhóllinn er um 200 m í ummál. Á bæjarhólnum er merki (A35) um að þar sé í jörðu miltisbrandur. **Allt jarðrask á þessu svæði getur því verið lífshættulegt án viðeigandi rástafana.**

Heimildaskrá:

Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu. 1983. Ritnefnd: Oddgeir Guðjónsson, Jón Guðmundsson og Júlíus Jónsson. Páll Lýðsson bjó til prentunar. Búnaðarsamband Suðurlands, (án útgáfust.).

Túnakort. [1918]. *Gljúfurholt.* Ölfushreppur, Árnessýsla. Þjóðskjalasafn Íslands, Reykjavík.

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1968. *Gljúfurholt í Ölfusi*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Gljúfurárholt 171707-515- 2
Hlutverk: Útihús.
Tegund: Heimild.
Staðsetning: E:395005 N:387630
Ástand: Horfið.
Hættumat: Mikil hætta.
Hættuorsök: Mikill hætta.
Friðlýst: Nei.
Hættuorsök: Ábúð, trjágróður.
Staðhættir: Á túnakorti sem teiknað var árið 1918 má sjá að á jörðinni stóð bær [1] og þrjú hús [2-4] að auki. Bær og matjurtagarður [41] voru í miðju túni en húsin þrjú voru í túninu suðvestur af bænum. Vegur [42] gekk í austur frá miðjum norðanverðum bænum. Túnið er skráð 3,8 ha. að stærð, þar af ca. ½ slétt, og matjurtagarðar 1025 m2. (Túnakort. [1918]. *Gljúfurholt*)
Norðvestur af bæjarhólnum [1] eru nokkuð stórir hólar. Hólarnir eru innan girðingar íbúðarhússins sem stendur fyrir neðan núverandi bæ i Gljúfurárholti.
Minjalýsing: Ekki er hægt að sjá neinar minjar á þessum hólum á yfirborði en nokkuð ljóst að þeir hafa myndast vegna bygginga á staðnum. Í dag eru þessi hólar inn í litlum skrúðgarði og hefur trjám verið plantað í þá. Greinilegt er að skipt hefur verið um gras á hólunum en þar er nú venjulegt gras í stað þess vilta gróðurs sem er á bæjarhólnum.
Heimildaskrá:
Túnakort. [1918]. *Gljúfurholt.* Ölfushreppur, Árnessýsla. Þjóðskjalasafn Íslands, Reykjavík.

Gljúfurárholt 171707-515-3

Hlutverk: Útihús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E:395005 N:387630

Ástand: Horfið.

Hættumat: Mikil hætta.

Friðlýst: Nei.

Hættuorsök: Ábúð, trjágróður.

Staðhættir: Á túnakorti sem teiknað var árið 1918 má sjá að á jörðinni stóð bær [1] og þrjú hús [2-4] að auki. Bær og matjurtagarður [41] voru í miðju túni en húsin þrjú voru í túninu suðvestur af bænum. Vegur [42] gekk í austur frá miðjum norðanverðum bænum. Túnið er skráð 3,8 ha. að stærð, þar af ca. ½ slétt, og matjurtagarðar 1025 m2. (Túnakort. [1918]. *Gljúfurholt*) Norðvestur af bæjarhólnum [1] eru nokkuð stórir hólar. Hólarnir eru innan girðingar íbúðarhússins sem stendur fyrir neðan núverandi bæ i Gljúfurárholti.

Minjalýsing: Ekki er hægt að sjá neinar minjar á þessum hólum á yfirborði en nokkuð ljóst að þeir hafa myndast vegna bygginga á staðnum. Í dag eru þessi hólar inn í litlum skrúðgarði og hefur trjám verið plantað í þá. Greinilegt er að skipt hefur verið um gras á hólunum en þar er nú venjulegt gras í stað þess villta gróðurs sem er á bæjarhólnum.

Heimildaskrá:

Túnakort. [1918]. *Gljúfurholt*. Ölfushreppur, Árnessýsla. Þjóðskjalasafn Íslands, Reykjavík.

Gljúfurárholt 171707-515-4

Hlutverk: Útihús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E:395005 N:387630

Hættumat: Mikil hætta.

Hættuorsök: Mikill hætta.

Friðlýst: Nei.

Hættuorsök: Ábúð, trjágróður.

Staðhættir: Á túnakorti sem teiknað var árið 1918 má sjá að á jörðinni stóð bær [1] og þrjú hús [2-4] að auki. Bær og matjurtagarður [41] voru í miðju túni en húsin þrjú voru í túninu suðvestur af bænum. Vegur [42] gekk í austur frá miðjum norðanverðum bænum. Túnið er skráð 3,8 ha. að stærð, þar af ca. ½ slétt, og matjurtagarðar 1025 m2. (Túnakort. [1918]. *Gljúfurholt*)
Norðvestur af bæjarhólnum [1] eru nokkuð stórir hólar. Hólarnir eru innan girðingar við íbúðarhúsið sem stendur fyrir neðan núverandi bæ i Gljúfurárholti.
Minjalýsing: Ekki er hægt að sjá neinar minjar á þessum hólum á yfirborði en nokkuð ljóst að þeir hafa myndast vegna bygginga á staðnum. Í dag eru þessir hólar inn í litlum skrúðgarði og hefur trjám verið plantað í þá. Greinilegt er að skipt hefur verið um gras á hólunum en þar er nú venjulegt gras í stað þess villta gróðurs sem er á bæjarhólnum.
Heimildaskrá:
Túnakort. [1918]. *Gljúfurholt*. Ölfushreppur, Árnessýsla. Þjóðskjalasafn Íslands, Reykjavík.

Gljúfurárholt 171707-515-5
Hlutverk: Leið.
Tegund: Heimild.
Staðsetning: E:395065 N:387549
Hættumat: Mikil hætta.
Staðhættir: „Traðir lágu heim að bænum frá ánni, sér enn fyrir þeim." (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1968:1)
Minjalýsing: Ekki sér lengur til þessara traða en punktur var tekinn þar sem líklegt er að þær hafi verið.
Heimildaskrá:
Þórður Ögm. Jóhannsson. 1968. *Gljúfurholt í Ölfusi*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Gljúfurárholt 171707-515-6
Sérheiti: Leynirar.
Hlutverk: Þjóðsaga.
Tegund: Heimild.
Staðsetning: E:395043 N:387681

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: „Leynirar: Grónar dældir upp (austur) í holtið frá túninu. (Heim. sagðist hafa séð þar gráa kú, þegar hún var smábarn. Það var huldukýr.)" (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1968:1)

„Við bæinn Gljúfurárholt í Ölfusi hefur fólk öðru hvoru séð huldukú bregða fyrir, grárri að lit þar sem hún röltir um svokallað Leynira sem eru klettaborgir rétt ofan við gamla bæjarstæðið" (Bjarni Harðarson. 2001:252)

„Leynirar heita grónar dældir rétt ofan við heimatúnið í Gljúfurárholti eða Gljúfurholti. Þar hefur sést grá huldukýr." (Bjarni Harðarson. 2001:52-3)

Minjalýsing: Kýr þessi fannst ekki við vettvangsrannsókn en hnit tekið þar sem hún á að hafa birst.

Heimildaskrá:

Bjarni Harðarson. 2001. *Landið, fólkið og þjóðtrúin. Kortlagðir álagablettir og byggðir trölla, álfa, drauga, skrímsla og útilegumanna í Árnesþingi.* Sunnlenska bókaútgáfan, Selfossi.

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1968. *Gljúfurholt í Ölfusi*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Gljúfurárholt 171707-515-7

Sérheiti: Jóhönnutún.

Hlutverk: Álagablettur.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E: 395098N:387431

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: „Jóhönnutún: Þýfður mói í Túnhalanum. Það var álagablettur, mátti ekki slétta, sléttaður nú. (Heim. faðir minn, Jóhann Bergsteinsson.) Ingibj. kannaðist ekki við nafnið." (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1968:1)

„Álagablettir eru tveir kunnir í landi Gljúfurárholts. Annar var Jóhönnutún sem var þýfður mói í Túnhalanum. Þar mátti ekki slétta en hefur nú verið gert. Hundapollur [8] er mýrarlægð á árbakkanum, norðaustur af núverandi brú. Þar mátti ekki slá." (Bjarni Harðarson. 2001:52-3)

Minjalýsing: Hnit tekið þar sem lýsing á við.

Heimildaskrá:

Bjarni Harðarson. 2001. *Landið, fólkið og þjóðtrúin. Kortlagðir álagablettir og byggðir trölla, álfa, drauga, skrímsla og útilegumanna í Árnesþingi*. Sunnlenska bókaútgáfan, Selfossi.

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1968. *Gljúfurholt í Ölfusi*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Gljúfurárholt 171707-515-8
Sérheiti: Hundapollur
Hlutverk: Álagablettur.
Tegund: Heimild.
Staðsetning: E:395085 N:387417
Staðhættir: „Hundapollur: Lítil mýrarlægð á árbakkanum sunnan við túnið norðaustur af núverandi brú. Það var álagablettur, mátti ekki slá.” (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1968:1) „Álagablettir eru tveir kunnir í landi Gljúfurárholts. Annar var Jóhönnutún [7] sem var þýfður mói í Túnhalanum. Þar mátti ekki slétta en hefur nú verið gert. Hundapollur er mýrarlægð á árbakkanum, norðaustur af núverandi brú. Þar mátti ekki slá.” (Bjarni Harðarson. 2001:52-3)
Minjalýsing Hnit tekið þar sem lýsingin á við.
Heimildaskrá:
Bjarni Harðarson. 2001. *Landið, fólkið og þjóðtrúin. Kortlagðir álagablettir og byggðir trölla, álfa, drauga, skrímsla og útilegumanna í Árnesþingi*. Sunnlenska bókaútgáfan, Selfossi.

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1968. *Gljúfurholt í Ölfusi*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Gljúfurárholt 171707-515-9
Sérheiti: Stöðull.
Hlutverk: Örnefni, kvíar.
Tegund: Heimild.
Staðsetning: E:395058 N:387851
Friðlýst: Nei.

Staðhættir: „Stöðull: Þurr melur norðan við túnið. Þar standa nú íbúðarhúsin, byggð 1931.” (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1968:1)

Minjalýsing: Hnit tekið við íbúðarhúsið.

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1968. *Gljúfurholt í Ölfusi*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Utan svæðis

Gljúfurárholt171707-515- 10

Sérheiti: Tættur.

Hlutverk: Örnefni.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E: N:

Hleðsluhæð:

Staðhættir: „Tættur: Klettahóll skammt norðvestur af Hjallabœjaveginum. Þar voru peningshús um eitt skeið. Þau átti Jóhann V. Daníelsson síðar kaupmaður á Eyrarbakka.” (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1968:2)

Minjalýsing:

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1968. Gljúfurholt í Ölfusi. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Gljúfurárholt 171707-515-11

Sérheiti: Neðri Rúst.

Hlutverk: Fjárhús.

Tegund: Heimild.

Staðhættir: „Neðri-Rúst: Smáhóll, leifar af fjárhúsi frá Gljúfurh., norðaustan við þar sem Graflækurinn beygir til austurs. Suðaustur af Hellholti.” (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1968:2)

Minjalýsing: Utan svæðis. Þetta svæði var kannað af Fornleifavernd ríkisins áður en framkvæmdir hófust.

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1968. *Gljúfurholt í Ölfusi*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Utan svæðis

Gljúfurárholt 171707-515- 12

Sérheiti: Efri Rúst.

Hlutverk: Fjárhús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E: N:

Staðhættir: „Efri-Rúst: Smáhóll, leifar af fjárhúsi á Haukamelsbörðum. Það fjárhús var frá Sogni." (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1968:3)

Minjalýsing:

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1968. *Gljúfurholt í Ölfusi*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Gljúfurárholt 171707-515-13

Sérheiti: Mómýri.

Hlutverk: Mógrafir.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E:395318 N:387550

Hættumat: Mikil hætta.

Hættuorsök:

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: „Mómýri: Mýrin austan í Bæjarholtinu. Þar var tekinn mór og þurrkaður á holtinu." (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1968:3) „Mótak til eldiviðar nægt, þó mjög erfitt [13]." (Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921:404) Mótak ekki notað lengi [13]." (*Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:364)

Minjalýsing: Mór hefur verið tekin við ánna en grafirnar eru grónar í dag.

Heimildaskrá:

Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns. II. bindi.* Hið íslenska fræðafjelag, Kaupmannahöfn. Sögufélagið, Reykjavík: Ljósprentuð útgáfa 1981.

Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu. 1983. Ritnefnd: Oddgeir Guðjónsson, Jón Guðmundsson og Júlíus Jónsson. Páll Lýðsson bjó til prentunar. Búnaðarsamband Suðurlands, (án útgáfust.).

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1968. *Gljúfurholt í Ölfusi*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Gljúfurárholt 171707-515- 14
Hlutverk: Gata.
Tegund: Heimild.
Staðsetning: E:395015 N:387667
Ástand: Horfið.
Staðhættir: „Vesturtún: Túnið vestan við bæinn, frá tröðunum og að götu, sem lá frá bænum og norður á Stöðulinn.” (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1968:1)
Minjalýsing: Tekið var hnit þar sem gatan hefur verið samkvæmt lýsingu.
Heimildaskrá:
Þórður Ögm. Jóhannsson. 1968. *Gljúfurholt í Ölfusi*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Gljúfurárholt 171707-515- 15
Hlutverk: Götur.
Tegund: Heimild.
Friðlýst: Nei.
Staðhættir: „22. Leirholt: Gróðurlaust melholt, norðaustur af Leirholtsbarði. Um það lágu engja-götur frá Sogni, sjást þar enn sporaðar klappir.” (Ö-2)
Heimildaskrá:
Þórður Ögm. Jóhannsson. 1968. Gljúfurholt í Ölfusi. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Gljúfurárholt 171707-515-16

Hlutverk: Torfrista og stúnga

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E: N:

Staðhættir: „Torfrista og stúnga sæmileg [16]. Reiðingsrista bjargleg [17]. Mótak til eldiviðar nægt, þó mjög erfitt [13]. Túninu spillir sandfok. Engjar, sem voru, spillast mjög af ferðamanna átroðningi, sem fyrir fáum árum hafa hjer veg [18] lagt yfir engið til stórskaða, en afrækt hinn forna veg [19]. Nú er engi það eitt eftir töluvert, sem hent er úr þessum nýju troðningum og þar sem það brestur úr hagmýri." (Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921:404)

Minjalýsing: Hugsanlega mótak við ánna eins og áður skráð

Heimildaskrá:

Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns. II. bindi*. Hið íslenska fræðafjelag, Kaupmannahöfn. Sögufélagið, Reykjavík: Ljósprentuð útgáfa 1981.

Gljúfurárholt 171707-515-17

Hlutverk: Reiðingsrista.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: Óþekkt.

Staðhættir: „Torfrista og stúnga sæmileg [16]. Reiðingsrista bjargleg [17]. Mótak til eldiviðar nægt, þó mjög erfitt [13]. Túninu spillir sandfok. Engjar, sem voru, spillast mjög af ferðamanna átroðningi, sem fyrir fáum árum hafa hjer veg [18] lagt yfir engið til stórskaða, en afrækt hinn forna veg [19]. Nú er engi það eitt eftir töluvert, sem hent er úr þessum nýju troðningum og þar sem það brestur úr hagmýri." (Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921:404)

Minjalýsing: Ekki vitað hvar reiðingur var tekin á 18. öld.

Heimildaskrá:

Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns. II. bindi*. Hið íslenska fræðafjelag, Kaupmannahöfn. Sögufélagið, Reykjavík: Ljósprentuð útgáfa 1981.

Gljúfurárholt 171707-515-18

Hlutverk: Vegur.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: Óþekkt.

Staðhættir:„Torfrista og stúnga sæmileg [16]. Reiðingsrista bjargleg [17]. Mótak til eldiviðar nægt, þó mjög erfitt [13]. Túninu spillir sandfok. Engjar, sem voru, spillast mjög af ferðamanna átroðningi, sem fyrir fáum árum hafa hjer veg [18] lagt yfir engið til stórskaða, en afrækt hinn forna veg [19]. Nú er engi það eitt eftir töluvert, sem hent er úr þessum nýju troðningum og þar sem það brestur úr hagmýri." (Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921:404)

Minjalýsing:

Heimildaskrá:

Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns. II. bindi*. Hið íslenska fræðafjelag, Kaupmannahöfn. Sögufélagið, Reykjavík: Ljósprentuð útgáfa 1981.

Gljúfurárholt 171707-515-19

Hlutverk: Vegur.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: Ókunn

Staðhættir:„Torfrista og stúnga sæmileg [16]. Reiðingsrista bjargleg [17]. Mótak til eldiviðar nægt, þó mjög erfitt [13]. Túninu spillir sandfok. Engjar, sem voru, spillast mjög af ferðamanna átroðningi, sem fyrir fáum árum hafa hjer veg [18] lagt yfir engið til stórskaða, en afrækt hinn forna veg [19]. Nú er engi það eitt eftir töluvert, sem hent er úr þessum nýju troðningum og þar sem það brestur úr hagmýri." (Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921:404)

Minjalýsing: Ekki vitað hvar vegurinn lá.

Heimildaskrá:

Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns. II. bindi*. Hið íslenska fræðafjelag, Kaupmannahöfn. Sögufélagið, Reykjavík: Ljósprentuð útgáfa 1981.

Gljúfurárholt 171707-515-20

Hlutverk: Vegur

Tegund: Heimild.

Staðsetning: Ókunn

Staðhættir: Í *Sýslu- og sóknalýsingum* er nefnt að alfaravegur [20] frá ferjustaðnum Kotferju liggi framhjá jörðinni. (*Árnessýsla. Sýslu- og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843*. 1979:204)

Minjalýsing: Engin merki um þennan veg sjást í dag og hefur leiðin líklega legið þar sem þjóðvegur liggur nú (2009).

Heimildaskrá:

Árnessýsla. Sýslu- og sókna lýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843. 1979. Svavar Sigmundsson sá um útgáfuna. Sögufélag, Reykjavík.

Gljúfurárholt 171707-515-21

Hlutverk: Bæjarhús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E:395071 N:387568

Ástand: Horfið.

Staðhættir: Árið 1896 ollu jarðskjálftar miklum usla í Ölfusinu og víðar á suðurlandi. Bæjarhús 1. býlis Gljúfurárholts voru fimm [21-25] talsins fyrir jarðskjálftana og peningshúsin voru 4 [26-29]. Tvö bæjarhúsin gjörféllu í skjálftanum og þrjú skemmdust mjög mikið, eitt peningshús gjörféll og hin þrjú skemmdust mjög. Svipaða sögu hefur 2. býli jarðarinnar að segja en fyrir skjálftana stóðu þar fimm [30-34] bæjarhús og sex peningshús [35-40]. Tvö bæjarhús gjörféllu í skjálftunum og þrjú skemmdust mjög, fimm peningshús gjörféllu og eitt var mjög skemmt. (Þorvaldur Thoroddsen. 1899:191)

Minjalýsing: Ekki er vitað nákvæmlega hvar bærinn stóð en líklega á bæjarhólnum. Á bæjahólum eru dældir og hólar eftir byggingar sem þar hafa staðið en ekki er hægt að greina húsaskipan eða einstök hús.

Heimildaskrá:

Þorvaldur Thoroddsen. 1899. *Jarðskjálftar á suðurlandi*. Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Gljúfurárholt 171707-515-22

Hlutverk: Bæjarhús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E:395071 N:387568

Ástand: Horfið.

Staðhættir: Árið 1896 ollu jarðskjálftar miklum usla í Öflusinu og víðar á suðurlandi. Bæjarhús 1. býlis Gljúfurárholts voru fimm [21-25] talsins fyrir jarðskjálftana og peningshúsin voru 4 [26-29]. Tvö bæjarhúsin gjörféllu í skjálftanum og þrjú skemmdust mjög mikið, eitt peningshús gjörféll og hin þrjú skemmdust mjög. Svipaða sögu hefur 2. býli jarðarinnar að segja en fyrir skjálftana stóðu þar fimm [30-34] bæjarhús og sex peningshús [35-40]. Tvö bæjarhús gjörféllu í skjálftunum og þrjú skemmdust mjög, fimm peningshús gjörféllu og eitt var mjög skemmt. (Þorvaldur Thoroddsen. 1899:191)

Minjalýsing: Ekki er vitað nákvæmlega hvar bærinn stóð en líklega á bæjarhólnum. Á bæjahólum eru dældir og hólar eftir byggingar sem þar hafa staðið en ekki er hægt að greina húsaskipan eða einstök hús.

Heimildaskrá:

Þorvaldur Thoroddsen. 1899. *Jarðskjálftar á suðurlandi*. Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Gljúfurárholt 171707-515-23

Hlutverk: Bæjarhús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E:395071 N:387568

Ástand: Horfið.

Staðhættir: Árið 1896 ollu jarðskjálftar miklum usla í Ölfusinu og víðar á suðurlandi. Bæjarhús 1. býlis Gljúfurárholts voru fimm [21-25] talsins fyrir jarðskjálftana og peningshúsin voru 4 [26-29]. Tvö bæjarhúsin gjörféllu í skjálftanum og þrjú skemmdust mjög mikið, eitt peningshús gjörféll og hin þrjú skemmdust mjög. Svipaða sögu hefur 2. býli jarðarinnar að segja en fyrir skjálftana stóðu þar fimm [30-34] bæjarhús og sex peningshús [35-40]. Tvö bæjarhús gjörféllu í skjálftunum og þrjú skemmdust mjög, fimm peningshús gjörféllu og eitt var mjög skemmt. (Þorvaldur Thoroddsen. 1899:191)

Minjalýsing: Ekki er vitað nákvæmlega hvar bærinn stóð en líklega á bæjarhólnum. Á bæjahólum eru dældir og hólar eftir byggingar sem þar hafa staðið en ekki er hægt að greina húsaskipan eða einstök hús.

Heimildaskrá:

Þorvaldur Thoroddsen. 1899. *Jarðskjálftar á suðurlandi*. Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Gljúfurárholt 171707-515-24

Hlutverk: Bæjarhús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E:395071 N:387568

Ástand: Horfið.

Staðhættir: Árið 1896 ollu jarðskjálftar miklum usla í Ölfusinu og víðar á suðurlandi. Bæjarhús 1. býlis Gljúfurárholts voru fimm [21-25] talsins fyrir jarðskjálftana og peningshúsin voru 4 [26-29]. Tvö bæjarhúsin gjörféllu í skjálftanum og þrjú skemmdust mjög mikið, eitt peningshús gjörféll og hin þrjú skemmdust mjög. Svipaða sögu hefur 2. býli jarðarinnar að segja en fyrir skjálftana stóðu þar fimm [30-34] bæjarhús og sex peningshús [35-40]. Tvö bæjarhús gjörféllu í skjálftunum og þrjú skemmdust mjög, fimm peningshús gjörféllu og eitt var mjög skemmt. (Þorvaldur Thoroddsen. 1899:191)

Minjalýsing: Ekki er vitað nákvæmlega hvar bærinn stóð en líklega á bæjarhólnum. Á bæjahólum eru dældir og hólar eftir byggingar sem þar hafa staðið en ekki er hægt að greina húsaskipan eða einstök hús.

Heimildaskrá:

Þorvaldur Thoroddsen. 1899. *Jarðskjálftar á suðurlandi*. Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Gljúfurárholt 171707-515-25

Hlutverk: Peningshús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E:395004N:387633

Ástand:Horfið

Staðhættir: Árið 1896 ollu jarðskjálftar miklum usla í Ölfusinu og víðar á suðurlandi. Bæjarhús 1. býlis Gljúfurárholts voru fimm [21-25] talsins fyrir jarðskjálftana og peningshúsin voru 4 [26-29]. Tvö bæjarhúsin gjörféllu í skjálftanum og þrjú skemmdust mjög mikið, eitt peningshús

gjörféll og hin þrjú skemmdust mjög. Svipaða sögu hefur 2. býli jarðarinnar að segja en fyrir skjálftana stóðu þar fimm [20-24] bæjarhús og sex peningshús [25-30]. Tvö bæjarhús gjörféllu í skjálftunum og þrjú skemmdust mjög, fimm peningshús gjörféllu og eitt var mjög skemmt. (Þorvaldur Thoroddsen. 1899:191)

Minjalýsing: Ekki er hægt að staðsetja eintök hús en hólar þar sem útihús stóðu samkvæmt túnakorti voru skráðir og ljóst að byggingar hafa staðið á þeim stað og eru líklega leifar þeirra undir sverði.

Heimildaskrá:

Þorvaldur Thoroddsen. 1899. *Jarðskjálftar á suðurlandi*. Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Kotströnd - jarðarnúmer 172327-511

Saga

Jörðina Koströnd hafa flestir landsmenn borið augum þar sem hún stendur við þjóðveginn rétt austan við Hveragerði. Kirkja [2] er á jörðinni og stendur hún tignarlega á hæð rétt sunnan við þjóðveginn. Ekki er vitað með vissu hvenær ábúð hófst á jörðinni en er hún nefnd í heimildum langt aftur í aldir. Sennilegt þykir að jörðin sé byggð úr Bakkárholti.[97] Í heimildum er nafn jarðarinnar skráð Kotströnd en í *Sunnlenskum byggðum* segir: „Þórður Ögm. Jóhannsson kennari telur að nafn jarðarinnar hafi í upphafi verið Koströnd eins og oft heyrist í mæli manna hér um slóðir."[98] Í *Manntali* sem tekið var árið 1703 kemur fram að á jörðinni bjuggu þá 12 manns, auk bónda og húsfreyju voru þar 7 börn, vinnumaður og vinnukona og einn niðursetningur.[99] Árið 1708 var eigandinn biskupsstóllinn Skálholt og þar var einn ábúandi skráður.[100] Árið 1840 er jörðin sögð gömul stólsjörð.[101] Árið 1845 er jörðin orðin tvíbýli og bjuggu þá 5 manns á öðrum hluta en 6 á hinum.[102] Tveimur árum síðar er jörðin sögð í bændaeign og að þar sé 1 eigandi og 1 leiguliði.[103] Um húsakost á Kotströnd hefur lítið verið ritað en í *Manntalinu* 1910 er sagt að á Kotströnd búi 15 manns og bærinn sé torfbær með fjórum heilþilum, og þar segir jafnframt að öll húsin séu að miklu leyti úr timbri og járni.[104] Á túnakorti frá árinu 1918 má sjá auk bæjarhússins [1], tvö útihús annað [3] stóð norðaustur af bænum en hitt [4] stóð nær og suðaustur af bænum. Bærinn stóð sunnarlega í túninu og vegur gekk suður úr vesturhluta suðurgafls hússins.[105] Eftir stóra jarðskjálftann sem varð árið 1896 var gerð úttekt á byggingum jarða sveitarinnar og þar kemur fram að fyrir skjálftann hafi bæjarhúsin verið sex [31-36] og peningshúsin sjö [37-43]. Tvö bæjarhús gjörféllu og fjögur skemmdust mjög, tvö peningshús gjörféllu sömuleiðis, þrjú skemmdust mjög mikið og tvö lítið.[106]

Um stærð jarðarinnar, kosti hennar og galla hefur verið nokkuð ritað í heimildir í aldanna rás og má þar fyrsta nefna *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* frá árinu 1708. Þar segir m.a.:

---

97 *Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:375
98 *Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:375
99 Þjóðskjalasafn Íslands. (Engin dags.)
100 Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921:404-5
101 *Árnessýsla. Sýslu- og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843*. 1979:202
102 *Manntal á Íslandi 1845. Suðuramt.* 1982:330
103 Johnsen, J. 1847:75
104 *Manntal á Íslandi 1910. III Árnessýsla.* 1997:450-1
105 Túnakort [1918].
106 Þorvaldur Thoroddsen. 1899:190

„Kvikfje iiii kýr, ii kvígur að fyrsta kálfi, i veturgömul, ii kálfar, xvi ær, viii sauðir veturgamlir, i hestur, ii hross, i fyl, i foli veturgamall, ii únghryssur. Fóðrast kann áðurtalið kvikfje. Afrjett ut supra. Torfrista og stúnga sæmileg. Reiðingsrista bjargleg [26]. Móskurður til eldiviðar erfiður, þó nýttur [25]. Túninu grandar sandfok. Enginu grandar Gljúfurá með grjót og sandi til stórskaða, sem ábúandi getur ekki af hrundið. Vatnsból bregst oft til skaða sumar og vetur.[107] Árið 1983 er jörðinni svo lýst: „Land allt gróið, mest mýrlendi, nú ræst og ræktað. Bærinn stendur á klettóttu holti, þurru. Þar var skjólsælt. Neðan holtsins eru blautar engjar. Sæmileg vetrarbeit. Tún og hagar girtir. Mótak gott, ekki notað í um 40 ár [25]."[108]Árið 1840 er skrifað að Kotströnd sé góð jörð,[109] og bærinn reisulegur [1].[110] Sjö árum síðar er dýrleiki jarðarinnar sagður 22 og landskuldin 0,80, kúgildin 4 ½ ekki er jörðinni þar lýst nánar.[111] árið 1708 er dýrleiki jarðarinnar sagður óviss „ ... því engin geldst hjer tíund af." Landskudlin er þá 1xxx og leigukúgildi v „ ... til þess á næstlinu hausti var einu fækkað." Þá voru leigur goldnar í smjöri.[112] Árið 1848 er forn hundraðatala jarðarinnar sögð 22 (sbr. *Jarðtali á Íslandi*) og að ný hundraðatala sé 14,3.[113] Á túnakorti sem teiknað var árið 1918 má sjá að tún jarðarinnar var 3,8 ha og þar af 4/5 slétt. Matjurtagarðar [44] voru skráðir 1221 m^2.[114] Árið 1932 segir að túnastærð jarðarinnar sé 4 ha, matjurtagarðar 860 m^2 [44]. Þá eru líka taldar 6 kýr, 60 sauðfé og 8 hross. [115] Árið 1977 er túnið orðið 32,7 ha.[116]

Eftir að þjóðvegurinn [28] var lagður við Kotströnd árið 1892 öðluðust ábúendur þar ný tækifæri. Þar var þá stunduð greiðasala og gisting. Og þegar sími var lagður í sveitina var símstöðin á Kotströnd.[117]

Kotströnd hefur þó ekki alltaf verið kirkjujörð líkt og hún er í dag, Kotstrandarkirkja [2] fagnar í ár (2009) 100 ára afmæli sínu en þar hefur ekki staðið kirkja áður.[118]

---

107 Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921:404-5

108 *Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:375

109 *Árnessýsla. Sýslu- og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843*. 1979:202

110 *Árnessýsla. Sýslu- og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843*. 1979:205

111 Johnsen, J. 1847:75

112 Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921:404-5

113 *Ný jarðabók fyrir Ísland.* (Ártal vantar):32

114 Túnakort [1918]

115 *Fasteignabók*. 1932:19

116 *Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:375

117 Þór Vigfússon. 2003:133

118 Þór Vigfússon. 2003:133

Heimildaskrá

Árnessýsla. Sýslu- og sókna lýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843. 1979. Svavar Sigmundsson sá um útgáfuna. Sögufélag, Reykjavík.

Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns. II. bindi*. Hið íslenska fræðafjelag, Kaupmannahöfn. Sögufélagið, Reykjavík: Ljósprentuð útgáfa 1981.

Bjarni Harðarson. 2001. *Landið, fólkið og þjóðtrúin. Kortlagðir álagablettir og byggðir trölla, álfa, drauga, skrímsla og útilegumanna í Árnesþingi.* Sunnlenska bókaútgáfan, Selfossi.

Fasteignabók. 1932. Ríkisprentsmiðjan Gutenberg, Reykjavík.

Ný jarðabók fyrir Ísland. (Ártal vantar). Samin eptir tilskipun 27. maímánaðar 1848 og allramildilegast staðfest með tilskipun 1. aprílmánaðar 1861. Prentað í J. H. Schultz´s prentsmiðju, Kaupmannahöfn.

Johnsen, J. 1847. *Jarðatal á Íslandi*. J. Johnsen, Kaupmannahöfn.

Jónína Hafsteinsdóttir. 1996. *Kotströnd*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Jónína Hafsteinsdóttir. 1998. *Kotströnd. Athugasemdir*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Manntal á Íslandi 1910. III Árnessýsla. 1997. Hólmfríður Gísladóttir og Eggert Th. Kjartansson sáu um útgáfuna. Ættfræðifélagið, Reykjavík.

Sigmar Sigurðsson frá Gljúfri. (Ártal vantar). *Kotströnd*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu. 1983. Ritnefnd: Oddgeir Guðjónsson, Jón Guðmundsson og Júlíus Jónsson. Páll Lýðsson bjó til prentunar. Búnaðarsamband Suðurlands, (án útgáfust.).

Þjóðskjalasafn Íslands. (Engin dags.) Leit í manntalsgrunni. Sótt 10. júlí 2009 af http://www.archives.is/index.php

Þorvaldur Thoroddsen. 1899. *Jarðskjálftar á suðurlandi*. Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Þór Vigfússon. 2003. *Ferðafélag Íslands árbók 2003. Í Árnesþingi vestanverðu*. Ferðafélag Íslands, Reykjavík.

Túnakort [1918]. *Kotströnd*. Ölfushreppur, Árnessýsla. Þjóðskjalasafn Íslands, Reykjavík.

Kotströnd – fornleifaskrá

Utan svæðis

Kotströnd 172327-511- 1

Sérheiti: Kotströnd.

Hlutverk: Bæjarhóll.

Tegund: Bæjarhóll.

Staðhættir: Á túnakorti frá árinu 1918 má sjá auk bæjarhússins [1], tvö útihús, annað [3] stóð norðaustur af bænum en hitt [4] stóð nær og suðaustur af bænum. Bærinn stóð sunnarlega í túninu og vegur [45] gekk suður úr vesturhluta suðurgafls hússins. (Túnakort [1918]. *Kotströnd*)

Heimildaskrá:

Túnakort [1918]. *Kotströnd*. Ölfushreppur, Árnessýsla. Þjóðskjalasafn Íslands, Reykjavík.

Utan svæðis

Kotströnd 172327-511-2

Sérheiti: Kotstrandarkirkja.

Hlutverk: Kirkja.

Tegund: Kirkja.

Staðhættir: „Kirkjutún (32): Kirkjutún, sléttur túnblettur sunnan undir kirkjugarðinum, sem nú er orðinn grafreitur." (Sigmar Sigurðsson frá Gljúfri. (Ártal vantar):2)

„Kirkjan var byggð sumarið 1909 og vígð 14. nóv. um haustið. Grunnurinn byggður að mestu í sjálfboðavinnu, steyptur. Yfirsmiður var Samúel Jónsson frá Hunkubökkum á Síðu (faðir Guðjóns húsameistara). Kirkjuhúsið úr timbri, járnklætt, 85 m2 að flatarmáli. Klukkur í turni. Gluggar í hringbogastíl. Í kirkjunni er vængjaloft. Á loftinu er hljóðfæri og rúm fyrir söngfólk. Kirkjan tekur um 200 manns í sæti. .....Grafreiturinn var tekinn í notkun um sama leyti og kirkjan. Nokkru síðar var hann afgirtur með grjótgarði. Efnis í þá girðingu var hægt að afla með vinnu sem kostaði þá ekki beina peninga. Grjótið flutt á vögnum um 3 km leið og prýðilega byggt úr því. Sá garður stóð óhaggaður þar til kirkjugarðurinn var stækkaður. Efnið dugði þá aðeins í garð á tvo vegu um kirkjugarðinn. Kirkjugarðurinn þjónar nú einnig Hveragerðissókn. Kirkjan hefur ekki eignast ítök í jörðum eins og hinar fornu kirkjur." (*Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu.* 1983:311)

Heimildaskrá:

Sigmar Sigurðsson frá Gljúfri. (Ártal vantar). *Kotströnd*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu. 1983. Ritnefnd: Oddgeir Guðjónsson, Jón Guðmundsson og Júlíus Jónsson. Páll Lýðsson bjó til prentunar. Búnaðarsamband Suðurlands, (án útgáfust.).

Utan svæðis

Kotströnd 172327-511-3

Hlutverk: Útihús.

Tegund: Heimild.

Staðhættir: Á túnakorti frá árinu 1918 má sjá auk bæjarhússins [1], tvö útihús, annað [3] stóð norðaustur af bænum en hitt [4] stóð nær og suðaustur af bænum. Bærinn stóð sunnarlega í túninu og vegur [45] gekk suður úr vesturhluta suðurgafls hússins. (Túnakort [1918]. *Kotströnd*)

Heimildaskrá:

Túnakort [1918]. *Kotströnd*. Ölfushreppur, Árnessýsla. Þjóðskjalasafn Íslands, Reykjavík.

Utan svæðis

Kotströnd 172327-511-4

Hlutverk: Útihús.

Tegund: Heimild.

Staðhættir: Á túnakorti frá árinu 1918 má sjá auk bæjarhússins [1], tvö útihús, annað [3] stóð norðaustur af bænum en hitt [4] stóð nær og suðaustur af bænum. Bærinn stóð sunnarlega í túninu og vegur [45] gekk suður úr vesturhluta suðurgafls hússins. (Túnakort [1918]. Kotströnd)

Heimildaskrá:

Túnakort [1918]. *Kotströnd*. Ölfushreppur, Árnessýsla. Þjóðskjalasafn Íslands, Reykjavík.

Utan svæðis

Kotströnd 172327-511- 5

Sérheiti: Steinvararhús

Hlutverk: Bústaður.

Tegund: Heimild.

Staðhættir: „Steinvararhús (2): Bær var í túninu, kallað Steinvararhús. Kona að nafni Steinvör hafði búið þar." (Sigmar Sigurðsson frá Gljúfri. (Ártal vantar):1)

„Steinvararhús (2) er ekki lengur til. Búið er að slétta allt út. Sigmar man eftir húsinu; það var síðast haft fyrir fé." (Jónína Hafsteinsdóttir. 1998:1)

Heimildaskrá:

Jónína Hafsteinsdóttir. 1998. *Kotströnd. Athugasemdir*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Sigmar Sigurðsson frá Gljúfri. (Ártal vantar). *Kotströnd*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Utan svæðis

Kotströnd 172327-511-6

Sérheiti: Stöðullinn

Hlutverk: Kvíar.

Tegund: Örnefni.

Staðhættir: „Stöðullinn (3) var norðan við heimreiðina, út við hraðbrautina, sem nú er. Þar norðan við var tjörn, sem nú er búið að fylla upp og gera að túni." (Sigmar Sigurðsson frá Gljúfri. (Ártal vantar):1)

Heimildaskrá:

Sigmar Sigurðsson frá Gljúfri. (Ártal vantar). *Kotströnd*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Kotströnd 172327-511- 7

Sérheiti: Ullarklettur

Hlutverk: Þvottastaður.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E:395065 N:382468

Ástand: Horfið.

Staðhættir: „Ullarklettur (9): Klettur þessi var við ána norðan hraðbrautar, þar sem ullin var þvegin." (Sigmar Sigurðsson frá Gljúfri. (Ártal vantar):1)

Minjalýsing: Þessi steinn var sprengdur við vegagerð á þjóðvegi 1.

Heimildaskrá:

Sigmar Sigurðsson frá Gljúfri. (Ártal vantar). *Kotströnd*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Utan svæðis

Kotströnd 172327-511- 8

Sérheiti: Móvöllur

Hlutverk: Mógrafir.

Tegund: Heimild.

Staðhættir: „Móvöllur (17): Gott mótak var við suðurenda Balakeldu (8—10 stungur niður, 4—5 stungur af rofi ofan á). Þar var tóft, sem mór var geymdur í." (Sigmar Sigurðsson frá Gljúfri. (Ártal vantar):2)

Heimildaskrá:

Sigmar Sigurðsson frá Gljúfri. (Ártal vantar). *Kotströnd*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Kotströnd 172327-511- 9

Hlutverk: Mókofi.

Tegund: Heimild.

Staðhættir: „Móvöllur (17): Gott mótak var við suðurenda Balakeldu (8—10 stungur niður, 4—5 stungur af rofi ofan á). Þar var tóft, sem mór var geymdur í." (Sigmar Sigurðsson frá Gljúfri. (Ártal vantar):2)

Heimildaskrá:

Sigmar Sigurðsson frá Gljúfri. (Ártal vantar). *Kotströnd*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Utan svæðis

Kotströnd 172327-511-10

Sérheiti: Kotstrandarbrunnur

Hlutverk: Brunnur.

Tegund: Heimild.

Staðhættir: „Kotstrandarbrunnur (22): Vatnsból bæjarins rétt sunnan við bæinn, við mýrarjaðarinn, rétt við heimreiðina; yfirbyggður, vel hlaðinn úr grjóti, hurð að sunnanverðu." (Sigmar Sigurðsson frá Gljúfri. (Ártal vantar):2)

„Kotstrandarbrunnur (22) sést ekki lengur, en ekki eru mörg ár, síðan hann var notaður." (Jónína Hafsteinsdóttir. 1998:1)

Heimildaskrá:

Jónína Hafsteinsdóttir. 1998. *Kotströnd*. Athugasemdir. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Sigmar Sigurðsson frá Gljúfri. (Ártal vantar). *Kotströnd*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Utan svæðis

Kotströnd 172327-511-11

Sérheiti: Illakelda

Hlutverk: Álagablettur.

Tegund: Heimild.

Staðhættir: „Illakelda(23): Heitir svo í fornum ritum; ófær nema á einum stað. Endaði vestur í heimamýri fyrir vestan Bakkárholt og við túnfótinn á Kotströnd suðvestur af bænum. Þessa keldu mátti ekki slá." (Sigmar Sigurðsson frá Gljúfri. (Ártal vantar):2)

„Kelda er í landinu, sem ekki mátti slá, voru álög á henni. Þar var þó einhverju sinni slegið, og hlauzt óhapp af." (Jónína Hafsteinsdóttir. 1996:1)

Heimildaskrá:

Jónína Hafsteinsdóttir. 1996. *Kotströnd.* Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Sigmar Sigurðsson frá Gljúfri. (Ártal vantar). *Kotströnd.* Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Utan svæðis

Kotströnd 172327-511-12

Sérheiti: Beitarhúsið

Hlutverk: Beitarhús.

Tegund: Heimild.

Ástand:Horfið

Staðhættir: „Beitarhúsið (25): Austur á Kotstrandarmýrinni var beitarhús fram til 1936. Þar er tjörn; húsið stóð sunnan við tjörnina." (Sigmar Sigurðsson frá Gljúfri. (Ártal vantar):2)

„Ekki sjást lengur tóftirnar af Beitarhúsi (25) og Pósthestahúsum (30)." (Jónína Hafsteinsdóttir. 1998:1)

Minjalýsing: „Ekki sjást lengur tóftirnar af Beitarhúsi (25) og Pósthestahúsum (30)." (Jónína Hafsteinsdóttir. 1998:1)

Heimildaskrá:

Jónína Hafsteinsdóttir. 1998. *Kotströnd. Athugasemdir*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Sigmar Sigurðsson frá Gljúfri. (Ártal vantar). *Kotströnd.* Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Kotströnd 172327-511- 13

Sérheiti: Kotstrandarmýri

Hlutverk: Rista.

Tegund: Heimild.

Staðhættir: „Kotstrandarmýri (29): Austan og ofan við þjóðveginn; þar var rist torf." (Sigmar Sigurðsson frá Gljúfri. (Ártal vantar):2)

Heimildaskrá:

Sigmar Sigurðsson frá Gljúfri. (Ártal vantar). *Kotströnd*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Utan Svæðis

Kotströnd 172327-511-14

Sérheiti: Pósthestahúsin

Hlutverk: Hesthús.

Tegund: Heimild.

Staðhættir: „Pósthestahúsin (30): Gamlar grasi grónar tættur norðan við heimreiðina að bænum. Þar hýstu póstarnir hesta sína í póstferðum milli Reykjavíkur og Suðurlands.” (Sigmar Sigurðsson frá Gljúfri. (Ártal vantar):2)

„Ekki sjást lengur tóftirnar af Beitarhúsi (25) og Pósthestahúsum (30).” (Jónína Hafsteinsdóttir. 1998:1)

Heimildaskrá:

Jónína Hafsteinsdóttir. 1998. *Kotströnd. Athugasemdir*. Ölfushreppur, Árnessýla.Örnefnastofnun, Reykjavík.

Sigmar Sigurðsson frá Gljúfri. (Ártal vantar). *Kotströnd*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Kotströnd 172327-511-15

Sérheiti: Bali

Hlutverk: Bústaður.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E:396013 N:388616

Staðhættir: „Bali (12): Þurrlendur, kúptur mýrarfláki; er norður við Gljúfursmörk.” (Sigmar Sigurðsson frá Gljúfri. (Ártal vantar):1)

„Upp með ánni var kallaður Bali (2). Þar var gamalt býli, og þar var tekinn mór.” (Jónína Hafsteinsdóttir. 1996:1)

Minjalýsing: Engin merki eru um býli á þessum stað í dag (2009).

Heimildaskrá:

Sigmar Sigurðsson frá Gljúfri. (Ártal vantar). *Kotströnd*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Jónína Hafsteinsdóttir. 1996. *Kotströnd.* Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Kotströnd 172327-511-16

Hlutverk: Mógrafir.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E:396013 N:388616

Staðhættir: „Bali (12): Þurrlendur, kúptur mýrarfláki; er norður við Gljúfursmörk." (Sigmar Sigurðsson frá Gljúfri. (Ártal vantar):1)

„Upp með ánni var kallaður Bali (2). Þar var gamalt býli, og þar var tekinn mór." (Jónína Hafsteinsdóttir. 1996:1)

Heimildaskrá:

Jónína Hafsteinsdóttir. 1996. *Kotströnd*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Sigmar Sigurðsson frá Gljúfri. (Ártal vantar). *Kotströnd*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Kotströnd 172327-511-17

Hlutverk: Kirkja.

Tegund: Þjóðsaga.

Staðhættir: „Í klettunum (?) var sögð vera kirkja; þar mátti ekki hreyfa stein." (Jónína Hafsteinsdóttir. 1996:1)

Heimildaskrá:

Jónína Hafsteinsdóttir. 1996. *Kotströnd*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Utan svæðis

Kotströnd 172327-511-18

Sérheiti: Holtið.

Hlutverk: Malarnáma.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E: 395337 N:387028

Staðhættir: „Holtið (5): Allstórt malarholt norðan við kirkjuna; var notað til vegagerðar, meðan malarvegir voru hér um slóðir." (Sigmar Sigurðsson frá Gljúfri. (Ártal vantar):1)

Minjalýsing: Holtið er við kirkjuna og liggur þjóðvegurinn á milli kirkju og Holtsins.

Heimildaskrá:

Sigmar Sigurðsson frá Gljúfri. (Ártal vantar). *Kotströnd*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Kotströnd 172327-511-19

Sérheiti: Sauðaklöpp

Hlutverk: Varða, landamerki.

Staðhættir: „Sauðaklöpp (15): Smáhóll úr móbergi með vörðu, landamerki milli Gljúfurs og Kotstrandar." (Sigmar Sigurðsson frá Gljúfri. (Ártal vantar):1)

„Ekki er þekkt skýring á nafninu Sauðaklöpp (15). Á henni var landamerkja-varða." (Jónína Hafsteinsdóttir. 1998:1)

Minjalýsing: Varðan fannst ekki við vettvangsrannsókn en mjög algengt er að landamerkjavörður hafi horfið í skurði.

Heimildaskrá:

Jónína Hafsteinsdóttir. 1998. *Kotströnd. Athugasemdir*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Sigmar Sigurðsson frá Gljúfri. (Ártal vantar). *Kotströnd.* Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Utan svæðis

Kotströnd 172327-511- 20

Sérheiti: Öskjuholt

Hlutverk: Landamerki.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E: 396158N:387096

Staðhættir: „Öskjuholt (21): Lítil hólstrýta, landamerki milli Sandhóls og Kotstrandar." (Sigmar Sigurðsson frá Gljúfri. (Ártal vantar):2)

„Engin skýring er á nafninu Öskjuholt (21). Þetta eru klettar upp úr mýrinni." (Jónína Hafsteinsdóttir. 1998:1)

Minjalýsing: Hóllinn er náttúrulegur**.**

Heimildaskrá:

Jónína Hafsteinsdóttir. 1998. *Kotströnd. Athugasemdir*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Sigmar Sigurðsson frá Gljúfri. (Ártal vantar). *Kotströnd*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Utan svæðis

Kotströnd 172327-511-21

Sérheiti: Kotstrandarskurður.

Hlutverk: Skurður.

Tegund: Heimild.

Staðhættir: „Kotstrandarskurður (24): Skurður, sem grafinn var úr Sandá (Gljúfurá) utarlega á Kotstrandarengjum, og lá skurðurinn fram á mitt Sandárengi í Bakkárholti. Áin var stífluð á vorin og vatninu veitt á engjarnar um skurðinn." (Sigmar Sigurðsson frá Gljúfri. (Ártal vantar):2)

Heimildaskrá:

Sigmar Sigurðsson frá Gljúfri. (Ártal vantar). *Kotströnd*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Kotströnd 172327-511-22

Hlutverk: Varða, landamerki.

Tegund: Heimild.

Staðhættir: „Langanef (27): Varða á Langanefi er landamerki milli Kotstrandar, Hvamms og Gljúfurs; er að austanverðu við Hvammsána." (Sigmar Sigurðsson frá Gljúfri. (Ártal vantar):2)

Heimildaskrá:

Sigmar Sigurðsson frá Gljúfri. (Ártal vantar). *Kotströnd*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Kotströnd 172327-511-23

Hlutverk: Varða, landamerki.

Tegund: Heimild.

Staðhættir: „Langaflag (28): Austan við ána; upphlaðin varða hornmark milli Kotstrandar og Bakkárholts." (Sigmar Sigurðsson frá Gljúfri. (Ártal vantar):2)

Heimildaskrá:

Sigmar Sigurðsson frá Gljúfri. (Ártal vantar). *Kotströnd*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Kotströnd 172327-511- 24

Sérheiti: Gamla þjóðleiðin.

Hlutverk: Leið.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E:395733 N:387803

Staðhættir: „Gamla þjóðleiðin (31): Leiðin upp með Gljúfurá frá Kotstrandarhól, upp Langamel, um Grafningsháls; þaðan um Grafning og austur yfir Álftavatn hjá Torfastöðum og síðan um Grímsnes og í fleiri uppsveitir." (Sigmar Sigurðsson frá Gljúfri. (Ártal vantar):2)

Minjalýsing: Ekki eru merki um þessa leið enda hefur hún legið meðfram ánni þar sem þurrt er.

Heimildaskrá:

Sigmar Sigurðsson frá Gljúfri. (Ártal vantar). *Kotströnd*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Kotströnd 172327-511- 25

Hlutverk: Móskurður.

Tegund: Heimild.

Staðhættir: „Móskurður til eldiviðar erfiður, þó nýttur." (Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921:404-5) „Mótak gott, ekki notað í um 40 ár." (*Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:375)

Heimildaskrá:

Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns. II. bindi*. Hið íslenska fræðafjelag, Kaupmannahöfn. Sögufélagið, Reykjavík: Ljósprentuð útgáfa 1981.

Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu. 1983. Ritnefnd: Oddgeir Guðjónsson, Jón Guðmundsson og Júlíus Jónsson. Páll Lýðsson bjó til prentunar. Búnaðarsamband Suðurlands, (án útgáfust.).

Kotströnd 172327-511- 26

Hlutverk: Rista.

Tegund: Heimild.

Staðhættir: „Torfrista og stúnga sæmileg. Reiðingsrista bjargleg." (Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921:404-5)

Heimildaskrá:

Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns. II. bindi*. Hið íslenska fræðafjelag, Kaupmannahöfn. Sögufélagið, Reykjavík: Ljósprentuð útgáfa 1981.

Utan svæðis

Kotströnd 172327-511-27

Hlutverk: Álfabyggð.

Tegund: Heimild.

Hættumat: Mikil hætta.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: „Álfabyggðir voru líka í landi Kotstrandar." (Bjarni Harðarson. 2001:56)

Heimildaskrá:

Bjarni Harðarson. 2001. *Landið, fólkið og þjóðtrúin. Kortlagðir álagablettir og byggðir trölla, álfa, drauga, skrímsla og útilegumanna í Árnesþingi*. Sunnlenska bókaútgáfan, Selfossi.

Utan svæðis

Kotströnd 172327-511-28

Sérheiti: Nýji vegurinn.

Hlutverk: Leið.

Tegund: Heimild.

Staðhættir: „Hér var símstöð fyrst eftir að sími var lagður hingað austur það sama ár, veitingasala og gisting, enda Kotströnd eini bærinn á þessum slóðum alveg við þjóðleiðina eftir að nýi vegurinn var lagður 1892, sá sem síðar varð bílvegurinn." (Þór Vigfússon. 2003:133)

Heimildaskrá:

Þór Vigfússon. 2003. *Ferðafélag Íslands árbók 2003. Í Árnesþingi vestanverðu*. Ferðafélag Íslands, Reykjavík.

Kotströnd 172327-511-29

Hlutverk: Grafreitur.

Tegund: Heimild.

Staðhættir: „Kirkjutún (32): Kirkjutún, sléttur túnblettur sunnan undir kirkjugarðinum, sem nú er orðinn grafreitur." (Sigmar Sigurðsson frá Gljúfri. (Ártal vantar):2)

„Kirkjan var byggð sumarið 1909 og vígð 14. nóv. um haustið. Grunnurinn byggður að mestu í sjálfboðavinnu, steyptur. Yfirsmiður var Samúel Jónsson frá Hunkubökkum á Síðu (faðir Guðjóns húsameistara). Kirkjuhúsið úr timbri, járnklætt, 85 m2 að flatarmáli. Klukkur í turni. Gluggar í hringbogastíl. Í kirkjunni er vængjaloft. Á loftinu er hljóðfæri og rúm fyrir söngfólk. Kirkjan tekur um 200 manns í sæti. .....Grafreiturinn var tekinn í notkun um sama leyti og kirkjan. Nokkru síðar var hann afgirtur með grjótgarði. Efnis í þá girðingu var hægt að afla með vinnu sem kostaði þá ekki beina peninga. Grjótið flutt á vögnum um 3 km leið og prýðilega byggt úr því. Sá garður stóð óhaggaður þar til kirkjugarðurinn var stækkaður. Efnið dugði þá aðeins í garð á tvo vegu um kirkjugarðinn. Kirkjugarðurinn þjónar nú einnig Hveragerðissókn. Kirkjan hefur ekki eignast ítök í jörðum eins og hinar fornu kirkjur." (Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu. 1983:311)

Heimildaskrá:

Sigmar Sigurðsson frá Gljúfri. (Ártal vantar). *Kotströnd*. Ölfushreppur, Árnessýla. Örnefnastofnun, Reykjavík.

Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu. 1983. Ritnefnd: Oddgeir Guðjónsson, Jón Guðmundsson og Júlíus Jónsson. Páll Lýðsson bjó til prentunar. Búnaðarsamband Suðurlands, (án útgáfust.).

Kotströnd 172327-511-30

Hlutverk: Garðlag.

Tegund: Heimild.

Staðhættir:

„Kirkjan var byggð sumarið 1909 og vígð 14. nóv. um haustið. Grunnurinn byggður að mestu í sjálfboðavinnu, steyptur. Yfirsmiður var Samúel Jónsson frá Hunkubökkum á Síðu (faðir Guðjóns húsameistara). Kirkjuhúsið úr timbri, járnklætt, 85 m2 að flatarmáli. Klukkur í turni. Gluggar í hringbogastíl. Í kirkjunni er vængjaloft. Á loftinu er hljóðfæri og rúm fyrir söngfólk. Kirkjan tekur um 200 manns í sæti. .....Grafreiturinn var tekinn í notkun um sama leyti og kirkjan. Nokkru síðar var hann afgirtur með grjótgarði. Efnis í þá girðingu var hægt að afla með vinnu sem kostaði þá ekki beina peninga. Grjótið flutt á vögnum um 3 km leið og prýðilega byggt úr því. Sá garður stóð óhaggaður þar til kirkjugarðurinn var stækkaður. Efnið dugði þá aðeins í garð á tvo vegu um kirkjugarðinn. Kirkjugarðurinn þjónar nú einnig Hveragerðissókn. Kirkjan hefur ekki eignast ítök í jörðum eins og hinar fornu kirkjur." (Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu. 1983:311)

Heimildaskrá:

Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu. 1983. Ritnefnd: Oddgeir Guðjónsson, Jón Guðmundsson og Júlíus Jónsson. Páll Lýðsson bjó til prentunar. Búnaðarsamband Suðurlands, (án útgáfust.).

Utan svæðis

Kotströnd 172327-511- 31

Hlutverk: Bæjarhús.

Tegund: Heimild.

Staðhættir: Eftir stóra jarðskjálftann sem varð árið 1896 var gerð úttekt á byggingum jarða sveitarinnar þar kemur fram að fyrir skjálftann hafi bæjarhúsin verið sex og peningshúsin sjö. Tvö bæjarhús gjörféllu og fjögur skemmdust mjög, tvö peningshús gjörféllu sömuleiðis, þrjú skemmdust mjög mikið og tvö lítið. (Þorvaldur Thoroddsen. 1899:190)

Heimildaskrá:

Þorvaldur Thoroddsen. 1899. *Jarðskjálftar á suðurlandi*. Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Kotströnd 172327-511- 32

Hlutverk: Bæjarhús.

Tegund: Heimild.

Staðhættir: Eftir stóra jarðskjálftann sem varð árið 1896 var gerð úttekt á byggingum jarða sveitarinnar þar kemur fram að fyrir skjálftann hafi bæjarhúsin verið sex og peningshúsin sjö. Tvö bæjarhús gjörféllu og fjögur skemmdust mjög, tvö peningshús gjörféllu sömuleiðis, þrjú skemmdust mjög mikið og tvö lítið. (Þorvaldur Thoroddsen. 1899:190)

Heimildaskrá:

Þorvaldur Thoroddsen. 1899. *Jarðskjálftar á suðurlandi*. Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Utan svæðis

Kotströnd 172327-511- 33

Hlutverk: Bæjarhús.

Tegund: Heimild.

Staðhættir: Eftir stóra jarðskjálftann sem varð árið 1896 var gerð úttekt á byggingum jarða sveitarinnar þar kemur fram að fyrir skjálftann hafi bæjarhúsin verið sex og peningshúsin sjö. Tvö bæjarhús gjörféllu og fjögur skemmdust mjög, tvö peningshús gjörféllu sömuleiðis, þrjú skemmdust mjög mikið og tvö lítið. (Þorvaldur Thoroddsen. 1899:190)

Heimildaskrá:

Þorvaldur Thoroddsen. 1899. *Jarðskjálftar á suðurlandi*. Hið íslenzka bókmentafélag, Kaupmannahöfn.

Bakkárholt - jarðarnúmer 163845-118

Saga

Bakkárholt eða Bakkarholt eins og það var stundum ritað, var eitt af höfuðbólunum í Ölfusi.[119] Jörðin er landstór[120] og árið 1840 var þar sagður reisulegur bær.[121] Bakkárholt var lengi þingstaður þriggja hreppa; Ölfuss-, Selvogs- og Grímsneshrepps.[122] Segja *Sunnlenskar byggðir* að þing hafi þar verið haldið til ársins 1885,[123] en samkvæmt örnefnaskrá var þingstaður þar til ársins 1881 en þá var skólahús byggt á Kröggólfsstöðum og þingstaðurinn fluttur þangað.[124] Þing er ekki nefnt á jörðinni í *Jarðabók* Árna Magnússonar og Páls Vídalíns þar sem jörðinni er lýst árið 1708.[125] Jörðin var við alfaraveg [44] sem lá frá Kotferju ferjustað, en farið var framhjá Kirkjuferju, Bakkarholti, Gljúfraholti, Krossi og á Torfeyri við Varmá.[126] En eins og segir í Örnefnaskrá: „Þingstaðurinn valinn þannig, að vel sást til mannaferða, og greinilegt, að þar hefur legið þjóðbraut um garða, traðir í túni og „brýr" yfir mýrasund í nágrenni."[127] Á jörðinni eru nokkrar minjar sem minna á þingið [15, 16, 17 og 48].[128]

Um nafn jarðarinnar segir í örnefnaskrá: „Nafnið er mjög eðlilegt „náttúrunafn". Áin fellur þar á milli gróinna bakka og hefur að líkindum heitið Bakká. Holtið, sem bærinn stendur á, er við hana kennt, en áin síðar kennd við holtið, Bakkárholtsá."[129]

Um kosti og galla jarðarinnar snemma á 18. öld (1708) er ritað í *Jarðabók* Árna Magnússonar og Páls Vídalíns en þar segir: „Torfrista [71] og stúnga og reiðíngsrista [66] næg fyrir heimabóndann. Mótak [21, 28, 30, 36, 47 og 49] til eldiviðar sæmilegur. Silúngsveiðivon í Bakkarholtsá hefur í margt ár að mjög litlu gagni orðið. ... Engjum hefur spilt Varmá með landbroti, leir og sands áburði, þar til fyrir 15 árum hljóp hún í annan farveg, og er þar nú leirflag

---

119 Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:1; Þór Vigfússon. 2003:132
120 *Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:378
121 *Árnessýsla. Sýslu- og sókna lýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843*. 1979:205
122 *Árnessýsla. Sýslu- og sókna lýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843*. 1979:234
123 Sunnlenskar byggðir: 378
124 Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:1
125 Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921:405-7
126 *Árnessýsla. Sýslu- og sókna lýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843*. 1979:204
127 Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:1
128 Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:2,3, 5
129 Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:1

síðan með vatnsrás nokkurri í vantavöxtum. Kelda er ein á engjaveginum [65], sem að kölluð er Illakelda, hún er ófær yfirferðar nema hún sje brúuð, sem gjörast verður árlega með miklu erfiði. Hætt er kvikfje fyrir fornum torfgröfum [71] og hefur að því stundum mikill skaði orðið.“[130] Árið 1840 liggja útengjar Bakkárholtshverfisins (Bakkárholt og hjáleigur) undir skemmdum af Gljúfurholtsá, þá segir jafnframt að jörðin metist að gæðum með meðaljörðum í Ölvesi.[131] Seint á 20. öldinni er jörðinni svo aftur lýst og þá í *Sunnlenskum byggðum*: „Bakkárholt. Landstór jörð, allt landið gróið, Mýrar og holt hið efra, sæmilegt vetrarbeitiland. Mest af því er nú ræst fram og ræktað. Bærinn stendur á holti og þar var túnið. Vestur af því eru blautar engjar nema bakkar Gljúfurholtsár. Vatn flæðir þar yfir í stórflóðum, ekki er það árvisst. Þar var gott slægjuland. Mótak gott [21, 28, 30, 36, 47 og 49]. Selstaða var í Sogni og beit í Gljúfri.“ Þar segir líka að árið 1977 hafi tún Bakkárholts verið 23,7 ha.[132]

Hjáleigur hefur jörðin haft allar götur frá því um miðja 17. öld[133] samkvæmt heimildum. Um eldri byggð eru ekki heimildir og því ekkert hægt að segja til um það. Árið 1708 er einn eigandi að allri jörðunni en þá er henni skipt í tvennt. „Backárhollt. Þessi jörð er afdeild í tvo sundurlausa bæi, og kallast annar þrír fjórðúngar úr xxx c. Sá beheldur jarðarnafninu og kallast Bakkarholt. Hinn parturinn, einn fjórðúngur úr xxx c, er kallað Partur og stundum Bakkarholtspartur, vide infra. Eigandinn að allri jörðunni Þorbjörg Oddsdóttir, úngmenni undir fjárhaldi Sr. Daða í Steinsholti.“[134] Til viðbótar eru svo nefndar þrjár hjáleigur, þær Borgarkot, Strýta [45] og Grænhóll [50]. Um Grænhól segir jafnframt: „Grænhóll. Þriðja hjáleiga í eyði, bygð í heimalandi fyrir vel 40 árum, varaði bygðin inn til næstliðinna 4 ára. ... Byggja má hjer aftur, ef fólk til fengist, þó ekki án skaða heimajörðunni.“[135] „ ... hjáleigan Strýta hefur lagst til þeirrar [Grænhóls] jarðar.“[136] Árið 1840 eru nefndar fjórar hjáleigur; Partur, Borgarkot, Strýta og Grænhóll og er svæðið allt nefnt Bakkárholtshverfi. Öll er jörðin sögð 30 hundruð að dýrleika.[137] Í *Nýrri jarðabók fyrir Ísland* sem samin er 1848, segir að forn hundraðatala Bakkarholts hafi verið 12 ½ en að ný hundraðatala sé 18,03. Forn hundraðatala Bakkarholtsparts (nú Sandhóll[138])

---

130 Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921:405-7
131 *Árnessýsla. Sýslu- og sókna lýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843*. 1979:202
132 *Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:378
133 Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921:407
134 Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921:405-7
135 Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921:407
136 Þór Vigfússon. 2003:132
137 *Árnessýsla. Sýslu- og sókna lýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843*. 1979:202
138 *Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:377

var 7 ½ og ný 12,63, forn hundraðatala Borgarkots (nú Ingólfshvoll[139]) var 5 en ný 7,62, forn hundraðatala Strítu var 2 ½ og ný 3,05 og loks var forn hundraðatala Grænhóls 2 ½ og ný 3,89.[140] Árið áður var dýrleiki jarðarinnar skráður 12 ½ en þar segir jafnframt að ábúendur jarðarinnar hafi verið tveir leiguliðar og að jörðin hafi verið í bændaeign.[141] Í *Örnefnaskrá* segir að jörðin Sogn hafi fengið landspildu frá Bakkárholti í skiptum fyrir selstöðu.[142] Á Sandhól var reist samkomuhús [72] árið 1909, árið 1935 keypti það ábúandinn í Partinum og flutti bæinn þangað.[143]

Landamerki jarðarinnar eru: „Úr Hvolsskyggni bein lína til vesturs í Lambhagahorn suðvestanvert. Þaðan til norðurs í þúfu við Sognsengjar. Fyrrum mun hafa skipt mörkum þar gamalt árfar eftir Varmá, milli Bakkárholts og Arnarbælis. Úr fyrrnefndri þúfu til austurs í aðra þúfu austan við ána. Þaðan til norðurs stutta leið í þúfu, sem er hornmark [70] Sogns, Gljúfurholts, Kotstrandar og Bakkárholts. Þaðan til austurs, bein lína í Litla-Öskjuholt. Þaðan í Flatholt við Hvammsána, þaðan til suðausturs í Langanef, þaðan til suðurs í Hvolsskyggni.“[144]

Heimildaskrá

Árnessýsla. Sýslu- og sókna lýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843. 1979. Svavar Sigmundsson sá um útgáfuna. Sögufélag, Reykjavík.

Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns. II. bindi.* Hið íslenska fræðafjelag, Kaupmannahöfn. Sögufélagið, Reykjavík: Ljósprentuð útgáfa 1981.

Ný jarðabók fyrir Ísland. (Ártal vantar). Samin eptir tilskipun 27. maímánaðar 1848 og allramildilegast staðfest með tilskipun 1. aprílmánaðar 1861. Prentað í J. H. Schultz´s prentsmiðju, Kaupmannahöfn.

Johnsen, J. 1847. *Jarðatal á Íslandi.* J. Johnsen, Kaupmannahöfn.

[139] Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:1
[140] *Ný jarðabók fyrir Ísland.* (Ártal vantar):32
[141] Johnsen, J. 1847:74
[142] Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:1
[143] Þór Vigfússon. 2003:132
[144] Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:2

Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu. 1983. Ritnefnd: Oddgeir Guðjónsson, Jón Guðmundsson og Júlíus Jónsson. Páll Lýðsson bjó til prentunar. Búnaðarsamband Suðurlands, (án útgáfust.).

Þór Vigfússon. 2003. *Ferðafélag Íslands árbók 2003. Í Árnesþingi vestanverðu*. Ferðafélag Íslands, Reykjavík.

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt – fornleifaskrá

Bakkárholt 163845-118-1

Sérheiti: Bakkárholt.

Hlutverk: Bæjarhóll/bústaður.

Tegund: Heimild.

Hættumat: Mikil hætta.

Friðlýst: Nei.

Bakkárholt 163845-118-2

Hlutverk: Vegur.

Tegund: Heimild.

Hættumat: Mikil hætta.

Staðhættir: „Var svo allt þar til vagnfær vegur var lagður frá Kögunarhóli yfir mýrarnar hjá Bakkárholti og að Varmá við Torfeyri sumarið 1892 þar sem bílvegurinn er síðan.“ (Þór Vigfússon. 2003:126)

Heimildaskrá:

Þór Vigfússon. 2003. *Ferðafélag Íslands árbók 2003. Í Árnesþingi vestanverðu*. Ferðafélag Íslands, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118- 3

Hlutverk: Traðir.

Tegund: Heimild.

Hættumat: Mikil hætta.

Friðlýst: Nei.

Heimildamaður:

Staðhættir: „Túnið: Gamlar traðir lágu frá bænum til suðvesturs, sér enn fyrir þeim. Traðir [4] lágu og niður að ánni í stefnu á Borgarkot, sér enn fyrir. Auk þess má óglöggt sjá fyrir tröðum [5] til norðurs vestan við gamla Partsbæinn. Allar þessar leiðir hafa legið um hlaðið í Bakkárholti.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:2)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-4

Hlutverk: Traðir.

Tegund: Heimild.

Hættumat: Mikil hætta.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: „Túnið: Gamlar traðir [3] lágu frá bænum til suðvesturs, sér enn fyrir þeim. Traðir lágu og niður að ánni í stefnu á Borgarkot, sér enn fyrir. Auk þess má óglöggt sjá fyrir tröðum [5] til norðurs vestan við gamla Partsbæinn. Allar þessar leiðir hafa legið um hlaðið í Bakkárholti.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:2)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-5

Hlutverk: Traðir.

Tegund: Heimild.

Hættumat: Mikil hætta.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: „Túnið: Gamlar traðir [3] lágu frá bænum til suðvesturs, sér enn fyrir þeim. Traðir [4] lágu og niður að ánni í stefnu á Borgarkot, sér enn fyrir. Auk þess má óglöggt sjá fyrir tröðum til norðurs vestan við gamla Partsbæinn. Allar þessar leiðir hafa legið um hlaðið í Bakkárholti.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:2)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-6

Sérheiti: Brunnur.

Hlutverk: Brunnur/vatnsból.

Tegund: Heimild.

Hættumat: Mikil hætta.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: „Brunnur (4). Gamalt vatnsból í Framtúni.“ „Framtún. Túnið sunnan bæjarins, milli traðanna, að Strýtutúni.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:2)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118- 7

Hlutverk: Hús.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: „Hundamói (5). Óræktarmói, syðst í Framtúni, suður af Harðhaus. Leifar af húsum og heygarði [8] eru í Framtúni.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:2)

Minjalýsing: Engar minjar fundust þar sem lýsing á við. Mikið hefur verið sléttað við túnagerð á undanförnum áratugum á umræddu svæði.

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118- 8

Hlutverk: Heygarður.

Tegund: Heimild.

Hættumat: Mikil hætta.

Friðlýst: Nei.

Heimildamaður:

Staðhættir: „Hundamói (5). Óræktarmói, syðst í Framtúni, suður af Harðhaus. Leifar af húsum [7] og heygarði eru í Framtúni.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:2)

Minjalýsing: Engar minjar fundust þar sem lýsing á við. Mikið hefur verið sléttað við túnagerð á undanförnum áratugum á umræddu svæði.

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-9

Sérheiti: Hlóðasteinn.

Hlutverk: Hlóðir.

Tegund: Heimild.

Hættumat: Mikil hætta.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: „Hlóðasteinn (7) var vestan ár, er nú austan ár. Þar var þvegin ull." (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:2)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-10

Hlutverk: þvottastaður.

Tegund: Heimild.

Hættumat: Mikil hætta.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: „Hlóðasteinn (7) var vestan ár, er nú austan ár. Þar var þvegin ull." (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:2)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-11

Sérheiti: Guðbrandargarður.

Hlutverk: Garður.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: „Guðbrandargarður (13) austast í kálgarði [12].“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:2)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-12

Hlutverk: Kálgarður.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: „Guðbrandargarður (13) [11] austast í kálgarði.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:2)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-13

Hlutverk: Hús.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: „Imbuklettur (16). Einstakur klettur, sunnan við lautina. Við hann stendur nú kartöflugeymsla. Þar voru leifar af gömlu húsi, horfnar nú. Var það húsið hennar Imbu? Heimildarmenn vissu enga skýringu á nafninu.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:2)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-14

Sérheiti: Lambhústóft.

Hlutverk: Tóft/Lambhús.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: „Lambhústóft (17) upp (austur) af Imbulaut.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:2)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-15

Sérheiti: Hestarétt.

Hlutverk: Rétt.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: „Hestarétt (20). Sér enn fyrir hleðslum milli Norðurtúns og Aukatúns. Þar hafa þinggestir og þingmenn geymt geymt hestana sína eða rekið inn til að beizla þá.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:2)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-16

Sérheiti: Gálgaklettar.

Hlutverk: Aftökustaður.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: „Gálgaklettar (21). Klettur hefur klofnað frá bergi holtsins og sigið frá, svo að skora er á milli. Yfir þá skoru hefur gálgatréð verið sett, er hengja þurfti. Heimildarmenn báru Þórð á Tannastöðum fyrir. Klettarnir eru norðaustur af Hestaréttinni [15].“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:3)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-17

Sérheiti: Þinglaut.

Hlutverk: Þingstaður.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: „Þinglaut (23). Lægð í Hátúni, sporöskjulöguð, lengri austur-vestur. Mótar fyrir sætum. Til vesturs er smáhóll, gömul hústóft [18], mikil aska í jörðu, sögðu heimildarmenn. „Þar hafa þingmenn heitað ölið sitt, þegar kalt næddi um holtið." Lautin mældist ca. 12 sinnum 15 metrar." (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:3)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-18

Hlutverk: Hús/tóft.

Tegund: Heimild.

Hættumat: Mikil hætta.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: „Þinglaut (23) [17]. Lægð í Hátúni, sporöskjulöguð, lengri austur-vestur. Mótar fyrir sætum. Til vesturs er smáhóll, gömul hústóft, mikil aska í jörðu, sögðu heimildarmenn. „Þar hafa þingmenn heitað ölið sitt, þegar kalt næddi um holtið." Lautin mældist ca. 12 sinnum 15 metrar." (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:3)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-19

Sérheiti: Partsbali.

Hlutverk: Þvottastaður.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: „Partsbali (27). Sléttur bali niður við ána. Þar var þvottur þveginn. Áin hefur að mestu skolað honum burt.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:3)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-20

Sérheiti: Partslind.

Hlutverk: Vatnsból.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: „Partslind (28). Uppspretta norður frá bænum, lengi vatnsból.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:3)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-21

Sérheiti: Partsmógrafir.

Hlutverk: Mógrafir.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: „Partsmógrafir (29) norðan lindarinnar.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:3)
Um kosti og galla jarðarinnar snemma á 18. öld (1708) er ritað í *Jarðabók* Árna Magnússonar og Páls Vídalíns en þar segir: „Torfrista [71] og stúnga og reiðíngsrista [66] næg fyrir heimabóndann. Mótak [21, 28, 30, 36, 47 og 49] til eldiviðar sæmilegur.“ (Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921:405-7) Seint á 20. öldinni er jörðinni svo aftur lýst og þá í *Sunnlenskum byggðum*: „Mótak gott [21, 28, 30, 36, 47 og 49].“ (*Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:378)

Heimildaskrá:

Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns. II. bindi.* Hið íslenska fræðafjelag, Kaupmannahöfn. Sögufélagið, Reykjavík: Ljósprentuð útgáfa 1981.

Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu. 1983. Ritnefnd: Oddgeir Guðjónsson, Jón Guðmundsson og Júlíus Jónsson. Páll Lýðsson bjó til prentunar. Búnaðarsamband Suðurlands, (án útgáfust.).

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-22
Sérheiti: Stöðull.
Hlutverk: Stöðull.
Tegund: Heimild.
Friðlýst: Nei.
Staðhættir: „Stöðull (33). Melhæð, nú gróin, norðan við Norðurtún. Þar komu saman tún Bakkárholts og Partsins (Sandhóls). Norðan og vestan Stöðulsins liggur vegurinn nú.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:3)
Heimildaskrá:
Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-23
Sérheiti: Partstraðir.
Hlutverk: Traðir/leið.
Tegund: Heimild.
Friðlýst: Nei.
Staðhættir: „Partstraðir (34). Vegurinn heim að Partinum af Stöðli.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:3)
Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-24

Sérheiti: Sandhóll.

Hlutverk: Hús.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: „Sandhóll (35). Hóll norðan Partstúns. Þar byggði Umf. Skarphéðinn samkomuhús, sem notað var til skólahalds og samkomu, þar til þinghús var byggt í Hveragerði 1931. Þá keypti Þorlákur Sveinsson, sem bjó í Bakkárholtsparti, húsið og flutti búsetu þangað; þá hvarf nafnið á Partinum.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:3)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-25

Sérheiti: Með görðum.

Hlutverk: Garðar.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: „Með görðum (38). Þar lá gamli vegurinn [26] upp með görðum, niður með ...?“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:3)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 26

Hlutverk: Vegur.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: „Með görðum (38) [25]. Þar lá gamli vegurinn upp með görðum, niður með ...?“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:3)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118- 27

Sérheiti: Búrarétt.

Hlutverk: Fjárrétt.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: „Búrarétt (40). Fjárrétt við Búra, notuð til skamms tíma.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:3)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt163845-118- 28

Hlutverk: Mógrafir.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: „Kotstrandarsund (41) (Sund (42)). Mýrarsund milli Kotstrandar og Sandhóls. Þar voru Mógrafir.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:3)

Um kosti og galla jarðarinnar snemma á 18. öld (1708) er ritað í *Jarðabók* Árna Magnússonar og Páls Vídalíns en þar segir: „Torfrista [71] og stúnga og reiðíngsrista [66] næg fyrir heimabóndann. Mótak [21, 28, 30, 36, 47 og 49] til eldiviðar sæmilegur.“ (Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921:405-7) Seint á 20. öldinni er jörðinni svo aftur lýst og þá í *Sunnlenskum byggðum*: „Mótak gott [21, 28, 30, 36, 47 og 49].“ (*Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:378)

Heimildaskrá:

Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns. II. bindi.* Hið íslenska fræðafjelag, Kaupmannahöfn. Sögufélagið, Reykjavík: Ljósprentuð útgáfa 1981.

Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu. 1983. Ritnefnd: Oddgeir Guðjónsson, Jón Guðmundsson og Júlíus Jónsson. Páll Lýðsson bjó til prentunar. Búnaðarsamband Suðurlands, (án útgáfust.).

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-29
Hlutverk: Brú.
Tegund: Heimild.
Friðlýst: Nei.
Staðhættir: „Ofan eða norðaustan þjóðvegarins og vestan ár“
„Neðri-Mólækur (43) rann meðfram veginum og gegnum litla brú og í ána. Þar var tekinn mór [30].“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:4)
Heimildaskrá:
Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-30
Sérheiti: Neðri-Mólækur
Hlutverk: Mógrafir.
Tegund: Heimild.
Friðlýst: Nei.
Staðhættir: „Ofan eða norðaustan þjóðvegarins og vestan ár“
„Neðri-Mólækur (43) rann meðfram veginum og gegnum litla brú [29] og í ána. Þar var tekinn mór.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:4)
Um kosti og galla jarðarinnar snemma á 18. öld (1708) er ritað í *Jarðabók* Árna Magnússonar og Páls Vídalíns en þar segir: „Torfrista [71] og stúnga og reiðíngsrista [66] næg fyrir

heimabóndann. Mótak [21, 28, 30, 36, 47 og 49] til eldiviðar sæmilegur.“ (Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921:405-7) Seint á 20. öldinni er jörðinni svo aftur lýst og þá í *Sunnlenskum byggðum*: „Mótak gott [21, 28, 30, 36, 47 og 49].“ (*Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:378)

Heimildaskrá:

Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns. II. bindi.* Hið íslenska fræðafjelag, Kaupmannahöfn. Sögufélagið, Reykjavík: Ljósprentuð útgáfa 1981.

Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu. 1983. Ritnefnd: Oddgeir Guðjónsson, Jón Guðmundsson og Júlíus Jónsson. Páll Lýðsson bjó til prentunar. Búnaðarsamband Suðurlands, (án útgáfust.).

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-31

Sérheiti: Gamla-Stekkatún.

Hlutverk: Stekkur.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: „Ofan eða norðaustan þjóðvegarins og vestan ár“

„Gamla-Stekkatún (47). Syðst og vestast í Langabug; sér enn fyrir.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:4)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118- 32

Sérheiti: Hesthústóft.

Hlutverk: Tóft.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: „Austan ár“

„Hesthústóft (54) er gömul tóft efst á Svörtubökkum.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:4)

Minjalýsing: Fannst ekki við vettvangsrannsókn.

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-33

Hlutverk: Hornmark.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: „Austan ár“

„Hvolsskyggnir (56). Smáhæð eða klettur syðst í Hvolsbrún (austur í brún). Þar er hornmark.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:4)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118- 34

Sérheiti: Stöðull.

Hlutverk: Stöðull.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: „Austan ár“

„Stöðull (58) Austan bæjarins (Ingólfshvols?).“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:4)

Minjalýsing:

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-35

Sérheiti: Heimreið.

Hlutverk: Leið/heimreið.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: „Austan ár“

„Heimreið (59) af Stöðli að bænum.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:4)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-36

Sérheiti: Mógrafir.

Hlutverk: Mógrafir.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: „Austan ár“

„Mógrafir (61). Sunnan túnsins.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:4)

Um kosti og galla jarðarinnar snemma á 18. öld (1708) er ritað í *Jarðabók* Árna Magnússonar og Páls Vídalíns en þar segir: „Torfrista [71] og stúnga og reiðíngsrista [66] næg fyrir heimabóndann. Mótak [21, 28, 30, 36, 47 og 49] til eldiviðar sæmilegur.“ (Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921:405-7) Seint á 20. öldinni er jörðinni svo aftur lýst og þá í *Sunnlenskum byggðum*: „Mótak gott [21, 28, 30, 36, 47 og 49].“ (*Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:378)

Heimildaskrá:

Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns. II. bindi.* Hið íslenska fræðafjelag, Kaupmannahöfn. Sögufélagið, Reykjavík: Ljósprentuð útgáfa 1981.

Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu. 1983. Ritnefnd: Oddgeir Guðjónsson, Jón Guðmundsson og Júlíus Jónsson. Páll Lýðsson bjó til prentunar. Búnaðarsamband Suðurlands, (án útgáfust.).

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-37

Hlutverk: Kálgarður.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: „Austan ár“

„Kaupmannareitur (62). Suðvestan við kálgarð. (Kaupmanna-?).“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:4)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118- 38

Sérheiti: Borgarkotsgil.

Hlutverk: Álagablettur.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: „Austan ár“

„Borgarkotsgil (69). Lækur eða gil, sem kom af melnum og rann niður (vestur) í ána. Álög voru á gilinu, þar mátti ekki slá. Útburður [39] var og í gilinu.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:5)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-39

Hlutverk: Útburður/draugur.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: „Austan ár"

„Borgarkotsgil (69). Lækur eða gil, sem kom af melnum og rann niður (vestur) í ána. Álög [38] voru á gilinu, þar mátti ekki slá. Útburður var og í gilinu." (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:5)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118- 40

Sérheiti: Borgarkotsveita.

Hlutverk: Áveita.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: „Austan ár"

„Borgarkotsveita (70). Frá Borgarkotsgili vestur að ánni." (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:5)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-41

Sérheiti: Traðirnar.

Hlutverk: Traðir/leið.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: „Austan ár"

„Traðirnar (71). Vestur frá bænum, að læknum; þar var vatnsból [42]." (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:5)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-42

Hlutverk: Vatnsból.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Heimildamaður:

Staðhættir: „Austan ár“

„Traðirnar (71) [41]. Vestur frá bænum, að læknum; þar var vatnsból.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:5)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-43

Sérheiti: Gamlabrú.

Hlutverk: Landbrú/vegur/leið.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: „Austan ár“

„Gamlabrú (74). Gamall upphlaðinn vegur, af Borgarkotsmel og að Hvolsskyggni. Þjóðbraut [44] lá norðan túns í Borgarkoti, um melinn og á brúna.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:5)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-44

Hlutverk: Þjóðbraut/leið/vegur.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: „Austan ár“

„Gamlabrú [43] (74). Gamall upphlaðinn vegur, af Borgarkotsmel og að Hvolsskyggni. Þjóðbraut lá norðan túns í Borgarkoti, um melinn og á brúna.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:5)

„Sumarið 1892 lagði sami vinnuflokkur veginn vestur með fjalli og svo frá kögunarhóli hjá Bakkárholti og áfram að Varmá, 5,6 km fá Kögunarhóli. Þar liggur nú þjóðvegur 1. Hér var farið um mýrar sem þóttu áður ófærar." (Þór Vigfússon. 2003:132)
Jörðin var við alfaraveg sem lá frá Kotferju ferjustað, en farið var framhjá Kirkjuferju, Bakkarholti, Gljúfraholti, Krossi og á Torfeyri við Varmá. (*Árnessýsla. Sýslu- og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843*. 1979:204)

Heimildaskrá:

Árnessýsla. Sýslu- og sókna lýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843. 1979. Svavar Sigmundsson sá um útgáfuna. Sögufélag, Reykjavík.

Þór Vigfússon. 2003. *Ferðafélag Íslands árbók 2003. Í Árnesþingi vestanverðu*. Ferðafélag Íslands, Reykjavík.

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-45

Sérheiti: Strýta.
Hlutverk: Býli.
Tegund: Heimild.
Friðlýst: Nei.
Staðhættir: Vestan árinnar, sunna bæja:
„Strýta (76). Gamalt býli á vestri árbakkanum, sunnan Bakkárholts." (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:5)
Árið 1708 eru nefndar þrjár hjáleigur, þær Borgarkot, Strýta og Grænhóll [50]. (Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921:407) „ ... hjáleigan Strýta hefur lagst til þeirrar [Grænhóls] jarðar." (Þór Vigfússon. 2003:132)

Heimildaskrá:

Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns. II. bindi.* Hið íslenska fræðafjelag, Kaupmannahöfn. Sögufélagið, Reykjavík: Ljósprentuð útgáfa 1981.

Þór Vigfússon. 2003. *Ferðafélag Íslands árbók 2003. Í Árnesþingi vestanverðu*. Ferðafélag Íslands, Reykjavík.

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-46
Sérheiti: Strýtuveitur.
Hlutverk: Áveita.
Tegund: Heimild.
Friðlýst: Nei.
Staðhættir: Vestan árinnar, sunna bæja:
„Strýtuveitur (77). Mýrarsund sunnan og vestan Strýtu, nú ræktað.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:5)
Heimildaskrá:
Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-47
Sérheiti: Másteinsholt/Móstingsholt/Márstígsholt.
Hlutverk: Mógrafir.
Tegund: Heimild.
Friðlýst: Nei.
Staðhættir: Vestan árinnar, sunna bæja:
„Másteinsholt (81) (Móstingsholt (82), hef heyrt það. Ég held, að það hafi heitið Márstígsholt (83), sbr. H. J. 1703.) Holtið suður frá Grænhól og að árbugum.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:5)
„Márstígsholt: Hálfdán Jónsson getur í Minjalýsingu Ölfushrepps um nafnið Márstígur. Ég tel líklegast, að hann sé á milli Skyggnisholts og þess holts, sem nú er nefnt Másteinsholt. Holtið hafi verið við hann kennt og heitið Márstígsholt, sem síðar hafi orðið Másteinsholt. Hitt nafnið, Móstingsholt, höfðar til þess, að mór hafi verið tekinn við holtið. Það var ekki gert, fyrr en á

síðustu árum mótekjunnar og bendir til þess, að nafnið hafi verið á reiki, enda lítt skýranlegt.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:7)

Um kosti og galla jarðarinnar snemma á 18. öld (1708) er ritað í *Jarðabók* Árna Magnússonar og Páls Vídalíns en þar segir: „Torfrista [71] og stúnga og reiðíngsrista [66] næg fyrir heimabóndann. Mótak [21, 28, 30, 36, 47 og 49] til eldiviðar sæmilegur.“ (Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921:405-7) Seint á 20. öldinni er jörðinni svo aftur lýst og þá í *Sunnlenskum byggðum*: „Mótak gott [21, 28, 30, 36, 47 og 49].“ (*Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:378)

Heimildaskrá:

Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns. II. bindi.* Hið íslenska fræðafjelag, Kaupmannahöfn. Sögufélagið, Reykjavík: Ljósprentuð útgáfa 1981.

Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu. 1983. Ritnefnd: Oddgeir Guðjónsson, Jón Guðmundsson og Júlíus Jónsson. Páll Lýðsson bjó til prentunar. Búnaðarsamband Suðurlands, (án útgáfust.).

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-48

Sérheiti: Gálgaklettar.

Hlutverk: Gálgaklettar.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: Vestan árinnar, sunna bæja:

„Gálgaklettar (84). Stakir klettar nyrzt á Másteinsholti. Þar hjá er nú fjárhús. Ég tel ólíklegra, að það hafi sakamenn verið hengdir en í hinum Gálgaklettunum.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:5)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-49

Sérheiti: Mógrafir.

Hlutverk: Mógrafir.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: Vestan árinnar, sunna bæja:

„Mógrafir (85) í mýrinni austan Gálgakletta.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:5)

Um kosti og galla jarðarinnar snemma á 18. öld (1708) er ritað í *Jarðabók* Árna Magnússonar og Páls Vídalíns en þar segir: „Torfrista [71] og stúnga og reiðíngsrista [66] næg fyrir heimabóndann. Mótak [21, 28, 30, 36, 47 og 49] til eldiviðar sæmilegur.“ (Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921:405-7) Seint á 20. öldinni er jörðinni svo aftur lýst og þá í *Sunnlenskum byggðum*: „Mótak gott [21, 28, 30, 36, 47 og 49].“ (*Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu*. 1983:378)

Heimildaskrá:

Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns. II. bindi.* Hið íslenska fræðafjelag, Kaupmannahöfn. Sögufélagið, Reykjavík: Ljósprentuð útgáfa 1981.

Sunnlenskar byggðir III. Vesturhluti Árnessýslu. 1983. Ritnefnd: Oddgeir Guðjónsson, Jón Guðmundsson og Júlíus Jónsson. Páll Lýðsson bjó til prentunar. Búnaðarsamband Suðurlands, (án útgáfust.).

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-50

Sérheiti: Grænhóll.

Hlutverk: Býli.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: Vestan árinnar, sunna bæja:

„Grænhóll (86). Býli suðvestur af Bakkárholti. Heitir eftir hólnum, sem það stendur á.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:5)
Um Grænhól segir árið 1708: „Grænhóll. Þriðja hjáleiga í eyði, bygð í heimalandi fyrir vel 40 árum, varaði bygðin inn til næstliðinna 4 ára. ... Byggja má hjer aftur, ef fólk til fengist, þó ekki án skaða heimajörðunni.“ (Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921:407) „ ... hjáleigan Strýta hefur lagst til þeirrar [Grænhóls] jarðar.“ (Þór Vigfússon. 2003:132) Árið 1840 eru nefndar fjórar hjáleigur; Partur, Borgarkot, Strýta og Grænhóll og er svæðið allt nefnt Bakkárholtshverfi. (*Árnessýsla. Sýslu- og sókna lýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843*. 1979:202)

Heimildaskrá:

Árnessýsla. Sýslu- og sókna lýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843. 1979. Svavar Sigmundsson sá um útgáfuna. Sögufélag, Reykjavík.

Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns. II. bindi.* Hið íslenska fræðafjelag, Kaupmannahöfn. Sögufélagið, Reykjavík: Ljósprentuð útgáfa 1981.

Þór Vigfússon. 2003. *Ferðafélag Íslands árbók 2003. Í Árnesþingi vestanverðu*. Ferðafélag Íslands, Reykjavík.

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-51

Sérheiti: Grænhólsbrunnur.

Hlutverk: Brunnur/vatnsból.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: Vestan árinnar, sunna bæja:

„Grænhólsbrunnur (87). Milli Strýtu og Grænhóls, nær Grænhól.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:5)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-52

Sérheiti: Stígur.

Hlutverk: Vegur.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: Vestan árinnar, sunna bæja:

„Stígur (88). Upphlaðinn vegur milli Grænhóls og Strýtu.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:5)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-53

Sérheiti: Holtshús.

Hlutverk: Fjárhús.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: Vestan árinnar, sunna bæja:

„Holtshús (89). Fjárhús syðst í Grænhólstúni.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:5)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-54

Sérheiti: Grænhólsstekkur.

Hlutverk: Stekkur.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: Vestan árinnar, sunna bæja:

„Grænhólsstekkur (91). Vestan í Másteinsholti.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:5)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-55

Sérheiti: Borgarkotsengjar.

Hlutverk: Engi.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: Vestan Másteinsholts:

„Borgarkotsengjar (92). Vestur frá Másteinsholti syðst og að Bakkárholtsengjum.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:6)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-56

Sérheiti: Garðengi.

Hlutverk: Engi.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: Vestan Másteinsholts:

„Garðengi (98). Syðst í Bakkárholtsengjum, austan Sandár.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:6)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-57

Sérheiti: Partsbugur.

Hlutverk: Engi.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: Vestan Másteinsholts:

„Partsbugur (111). Þýft og blautt engi norðan Garðengisbuga og Lambhaga." (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:6)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-58

Sérheiti: Strýtuspilda.

Hlutverk: Áveituengi.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: Vestan Másteinsholts:

„Strýtuspilda (114). Áveituengi norðan Partsbugs; náði frá Miðengisbakka og að Arnarbælisskurði (Prestsskurði)." (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:6)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-59

Sérheiti: Sognsengi.

Hlutverk: Engi.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: Vestan Másteinsholts:

„Sognsengi (116). Þurrlent engi austan Þúfuengis, sunnan Sognsengja, austur að ánni." (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:6)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-60

Sérheiti: Svaði.

Hlutverk: Engi.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: Vestan Másteinsholts:

„Svaði (120). Blautt engi í miðjum Partsengjum." (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:7)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-61

Sérheiti: Hólmengi.

Hlutverk: Engi.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: Vestan Másteinsholts:

„Hólmengi (121). Nyrzt í Partsengjum." (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:7)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-62

Sérheiti: Strýtuengjar.

Hlutverk: Engi.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: Vestan Másteinsholts:

„Strýtuengjar (122). Norðan Partsengja, austan árinnar." (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:7)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-63

Sérheiti: Miðengi.

Hlutverk: Engi.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: Vestan Násteinsholts:

„Miðengi (123). Vestan árinnar." (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:7)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-64

Sérheiti: Grænhólsengjar.

Hlutverk: Engi.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: Vestan Násteinsholts:

„Grænhólsengjar (127). Norðan og vestan Strýtuengja." (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:7)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-65

Sérheiti: Engjavegur.

Hlutverk: Brú/vegur.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: Vestan Másteinsholts:

„Engjavegur (128) (-brú?). Vegur, gerður um 1910 til að auðvelda flutning á heyinu af engjunum upp í Reiðingsholt." (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:7)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-66

Sérheiti: Reiðingsholt.

Hlutverk: Reiðingsrista.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: Vestan Másteinsholts:

„Reiðingsholt (129). Klappaholt, vestan vegarins heim að Bakkárholti." (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:7)

Um kosti og galla jarðarinnar snemma á 18. öld (1708) er ritað í *Jarðabók* Árna Magnússonar og Páls Vídalíns en þar segir: „Torfrista [71] og stúnga og reiðíngsrista [66] næg fyrir heimabóndann." (Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921:405-7)

Heimildaskrá:

Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns. II. bindi.* Hið íslenska fræðafjelag, Kaupmannahöfn. Sögufélagið, Reykjavík: Ljósprentuð útgáfa 1981.

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-67

Sérheiti: Sandárengi.

Hlutverk: Engi.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: Vestan Másteinsholts:
„Sandárengi (130). Norðan Engjabrúar að Kotstrandarengjum, austan Grænhólsengja.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:7)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-68

Sérheiti: Gamlabrú.

Hlutverk: Vegur/landbrú.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: Vestan Másteinsholts:
„Gamlabrú (134). Gamall upphlaðinn vegur frá Reiðingsholti og út á Sandárengi. Margar fleiri brýr höfðu verið gerðar þar, og sáust leifar af þeim.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:7)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-69

Hlutverk: Vegur/leið.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E:395857 N:397879

Staðhættir: „En aðalleiðin hér um hlaðið á Bakkárholti var skreiðarleiðin að Skálholti, fyrst um Kotströnd, rétt sunnan núverandi bílvegar, og svo upp með Gljúfurá að austanverðu og á Grafningsháls. Leiðin upp með ánni, upp Langamel, frá Kotstrandarhól sem er bergkeila fast norðan hraðbrautarinnar, að bílvegi við Hvamm, er ekki nema þrír km. Hér lá fyrsti vagna- og bílvegur að Gljúfri og Sogni, farið 6-8 sinnum yfir ána.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:132)

Minjalýsing: Ekki sjást nein merki um leið upp með ánni en hnit var tekið á miðri leiðinni milli Kotstrandar og Hvamms. Þar sem leiðin lá í árfarvegi sem er síbreytilegur er ekki von um að finna neinar sjánalegar leifar.

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-70

Hlutverk: Hornmark.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: Landamerki jarðarinnar eru: „Úr Hvolsskyggni bein lína til vesturs í Lambhagahorn suðvestanvert. Þaðan til norðurs í þúfu við Sognsengjar. Fyrrum mun hafa skipt mörkum þar gamalt árfar eftir Varmá, milli Bakkárholts og Arnarbælis. Úr fyrrnefndri þúfu til austurs í aðra þúfu austan við ána. Þaðan til norðurs stutta leið í þúfu, sem er hornmark [70] Sogns, Gljúfurholts, Kotstrandar og Bakkárholts. Þaðan til austurs, bein lína í Litla-Öskjuholt. Þaðan í Flatholt við Hvammsána, þaðan til suðausturs í Langanef, þaðan til suðurs í Hvolsskyggni.“ (Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967:2)

Heimildaskrá:

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-71

Hlutverk: Torfrista.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: Um kosti og galla jarðarinnar snemma á 18. öld (1708) er ritað í *Jarðabók* Árna Magnússonar og Páls Vídalíns en þar segir: „Torfrista [71] og stúnga og reiðíngsrista [66] næg fyrir heimabóndann. Mótak [21, 28, 30, 36, 47 og 49] til eldiviðar sæmilegur. Silungsveiðivon í Bakkarholtsá hefur í margt ár að mjög litlu gagni orðið. ... Engjum hefur spilt Varmá með landbroti, leir og sands áburði, þar til fyrir 15 árum hljóp hún í annan farveg, og er þar nú leirflag síðan með vatnsrás nokkurri í vanta vöxtum. Kelda er ein á engjaveginum [65], sem að kölluð er Illakelda, hún er ófær yfirferðar nema hún sje brúuð, sem gjörast verður árlega með miklu erfiði.

Hætt er kvikfje fyrir fornum torfgröfum [71] og hefur að því stundum mikill skaði orðið.“ (Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921:405-7)

Heimildaskrá:

Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns. II. bindi.* Hið íslenska fræðafjelag, Kaupmannahöfn. Sögufélagið, Reykjavík: Ljósprentuð útgáfa 1981.

Þórður Ögm. Jóhannsson. 1967. *Bakkárholt. Ölfushreppur, Árnessýla.* Örnefnastofnun, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-72

Hlutverk: Samkomuhús/hús.

Tegund: Heimild.

Friðlýst: Nei.

Staðhættir: Á Sandhól var reist samkomuhús [72] árið 1909, árið 1935 keypti það ábúandinn í Partinum og flutti bæinn þangað. (Þór Vigfússon. 2003:132)

Heimildaskrá:

Þór Vigfússon. 2003. *Ferðafélag Íslands árbók 2003. Í Árnesþingi vestanverðu*. Ferðafélag Íslands, Reykjavík.

Bakkárholt 163845-118-73

Hlutverk: Fjárhús.

Tegund: Rúst.

Staðsetning: E:396391N:386147

Hleðsluhæð: 1/2 m.

Lengd: 13 m.

Breidd: 6 m.

Ástand: Slæmt.

Hættumat: Mikil hætta.

Hættuorsök: Framkvæmdir

Friðlýst: Nei.

Heimildamaður: Margrét Gunnarsdóttir.

Mynd 31. Heylest frá Bakkárholti í fjarlægð má greina í fjárhúsið.

Staðhættir: Um 800 metra norðaustur af Ingólfshvoli og 160 metra suðaustur af Hvammsá við Svörtubakka er rúst af fjárhúsi.

Minjalýsing: Rústin er ílöng og liggur norður suður. Veggir eru um hálfur metri á hæð og innanmál hennar er 6 x 13 metrar. Þykkt veggja er milli 1-2 metrar. Rústin er mun grænni en umhverfið í kring. Vegna stærðar rústarinnar er líklegt að hún sé ekki gömul og samkvæmt gömlum myndum var hún í notkun um miðja síðustu öld.

Bakkárholt 163845-118-74

Hlutverk: Óþekkt.

Tegund: Rúst.

Staðsetning: E:396567N:386946

Hleðsluhæð:1 meter.

Lengd: 12 metrar.

Breidd: 7 metrar.

Ástand: slæmt.

Hættumat: Mikil hætta.

Friðlýst: Nei.

Mynd 32. Rúst nærri Svörtubökkum.

Hættuorsök:

Heimildamaður: Margrét Gunnarsdóttir.

Staðhættir: Ofarlega á Svörtubökkum nærri landamerkjum Hvamms við Lamhaga vestan Hvammsár er rúst.

Minjalýsing: Líklega er um að ræða fjárhús eða rétt af einhverju tagi. Rústin er 7x12 metrar að innanmáli og veggir um hálfur meter á hæð. Hugsanlega er um að ræða fjárhús sem Margrét í Bakkárholti sagði að stæði á þessum stað og voru frá því í byrjun síðustu aldar. Margrét greindi frá því að austan ár á sama stað væri hesthús en ekki sáust nein merki um þær rústir. Rústin snýr í austur vestur og hefur verið torfhlaðin.

Bakkárholt 163845-118-75

Hlutverk: Óþekkt.

Tegund: Rúst .

Staðsetning: E:396217 N:386913.

Hleðsluhæð: 30-40 cm.

Lengd: 6 metrar.

Breidd: 5 metrar.

Ástand: Slæmt.

Hættumat: Mikil hætta.

Mynd 33. Ferhyrnd torfhlaðin rétt eða leifar af húsi á Harðhaus.

Staðhættir: Á melhól sem ber nafnið Harðhaus standa í dag hálfhrunin fjárhús. Þessi hóll hefur áður en svæðið var ræst fram, staðið vel upp úr mýrinni. Á þessum hól fundust tvær ógreinilegar rústir. Miðað við hvernig umhverfið hefur verið áður er líklegt að fé hafi verið haft á þessum hól og sterkar líkur á að þarna hafi verið höfð fjárhús. Hóllinn er mjög grænn sem bendir til þess að mikil næring sé í jarðvegi en það ýtir undir þá kenningu að fé hafi lengi verið á hólnum.

Við veginn sem liggur upp á Harðhaus að vestanverðu er rúst af húsi.

Minjalýsing: Rústin er mjög ógreinileg og er 5 x 6 metrar að innanmáli og engar hleðslur við framgafl. Hugsanlega er um að ræða fjárrétt af einhverju tagi.

Bakkárholt 163845-118-76

Hlutverk: Fjárhús.

Tegund: Heimild.

Staðsetning: E:395866 N:386126

Mynd 34. Hóllinn þar sem fjárhús frá Bakkárholti stóðu.

Staðhættir: Norður af þjóðvegi beint á móti Ingólfshvoli er stór hæð. Á þessari hæð stóðu þar til í ágúst 2009 fjárhús frá Bakkárholti. Að sögn Margrétar Gunnarsdóttir voru þegar foreldrar hennar komu í Bakkárholt árið 1903 fjárhús á þessum stað. Fjárhúsin voru lögð niður vegna þess að féð fékk ekki frið fyrir ágangi ferðamanna um svæðið en þá var kominn vegur framhjá hólnum. Líklega var fjárhús lengi á þessum melhól vegna þess að hann hefur staðið uppúr blautu svæði og nálægt bænum og því ákjósanlegur staður til þess að hafa fé.

Engin merki eru um hús á hólnum í dag.

Bakkárholt 163845-118-77

Hlutverk: Fjárhús

Tegund: Heimild.

Staðsetning:E:396208N:386805

Staðhættir: Á melhól norður af Bakkárholti og Ingólfshvoli er hóll sem kallaður er Harðhaus. Hefur hann staðið upp úr mýrinni áður en svæðið var ræst fram. Á þessum hól standa í dag hálfhrunin múrsteinshlaðin fjárhús. Í suðuvestur hlið hólsins er niðurgrafin dæld í hólinn. Líklegt er að þarna hafi staðið fjárhús.

Minjalýsing: Engar hleðslur sjást. Húsið hefur verið 4 x 5 metrar að stærð með op mót suð-vestri.

Samantekt

Í þessari rannsókn var yfirfarið afmarkað svæði þar sem áformað er að byggð þéttist í Ölfusi í framtíðinni. Jörðin Árbær var rannsökuð og skráð í heild sinni og telst fullskráð.
Jörðin Hvammur er jafnframt fullskráð. Hlutar jarða Kotstrandar, Bakkárholts og Gljúfurárholts var jafnframt skráðir en skráningarsvæðið afmarkast af hringvegi sem liggur um svæðið frá þjóðvegi 1 við Gljúfurárholt og kemur aftur út á þjóðveginn við Kögunarhól. Svæðið meðfram Ingólfsfjalli og innan þessa hringvegar var gengið og minjar skráðar. Heimildamenn voru Pétur Guðmundsson og Margrét Gunnarsdóttir í Bakkárholti.

Svæðið var áður mjög blautt og lá vegur um svæðið meðfram Ingólfsfjalli að sunnanverðu og svo vestur með fjallinu að Hvammi en þar var hægt að fara yfir fjallið yfir í Grafning. Leiðin til Reykjavíkur lá jafnframt á sama stað en hélt áfram til Reykja. Leiðin var valin vegna þess hversu blautt þetta svæði var áður en það var ræst fram eftir miðja síðustu öld.

Þrátt fyrir að svæðið hafi til forna verið blautt og illt yfirferðar eru á því miðju grjóthæðir sem hafa staðið upp úr mýrinni, á þeim voru útihús höfð fyrir fé.
Eftir að svæðið var ræst fram og þurrkað var meirihluti svæðisins gert að túnum og nýbýli byggðust við vesturhliðar Ingólfsfjalls. Í dag er svæðið að mestu unnin tún. Nokkar námur eru á svæðinu. Í landi Hvamms er mjög djúp malarnáma og rétt við hlið hennar er botnlaus mýri þar sem íbúar í Hvammi til forna tóku mó en þar eru djúpar mógrafir fullar af vatni.

Hér á eftir verður gerð minjalýsing á þeim jörðum og minjum sem skráðar voru.

Árbær

Árbær er merk jörð og alltaf talin til stærri býla. Þar var kirkjustaður til forna og að þar hafa lengi verið nokkur býli, hjáleigur og tvíbýli á heimajörðinni.

Í dag er flest allar minjar horfnar af yfirborði og eftir stendur hár og glæsilegur bæjarhóll sem geymir í jörðu sögu stórbýlis í Ölfusi. Bæjarhólar myndast vegna sí endurtekinnar byggðar á sama stað. Ljóst er að ekki er hægt að framkvæma neitt umhverfis bæjarhól Árbæjar nema fornleifarannsókn fari þar fram. Hinsvegar var jörðin sjálf mjög blaut og svæðið þar sem

Árbæjarhverfið stendur á í dag var áður mýri. Eftir að svæðið var ræst fram byggðist svæðið og því lítil hætta á að minjar finnist á þar.
Höfundur vill benda á að engar byggingaframkvæmdir geti farið fram innan gamla heimatúnsins á Árbæ nema með leyfi Fornleifaverndar ríkisins. Líklegt er að Fornleifavernd fari fram á rannsóknir á fyrirhugðu byggingarsvæði, þ.e. könnunarskurðir og jafnvel fullnaðarrannsóknir á minjum sem hugsanlega koma í ljós. Ólíklegt er að Fornleifavernd veiti leyfi til framkvæmda á bæjarhólnum sjálfum án rannsókna. Reynsla af rannsóknum á bæjarhólum hefur sýnt að þær eru bæði kostnaðarsamar og tímafrekar en allar ákvarðanir um slíkar rannsóknir eru í höndum Fornleifaverndar ríkisins.

Ekki fundust neinir heimildarmenn sem gátu aðstoðað við að staðsetja minjar og örnefni í Árbæ enda lauk búsetu þar um miðja síðustu öld.

Hvammur

Hvammur er önnur af landnáms jörðum í Ölfusi en Núpar var jafnframt landnámsjörð. Í Hvammi er að finna minjar um gangnabæ ásamt útihúsum og hluta af túngarði. Segja má að í Hvammi sé glæsilegt heilstætt menningarlandslag sem því miður er á mjög mörgum stöðum horfið vegna síðari tíma ábúðar.

Þar sem bærinn stóð áður má finna rústir bæjarhúsanna ásamt kálgarði, matjurtargarði, heygarði, hlöðu og tröð. Mörg útihús standa enn á gamla túninu ásamt nátthaga og fjárrétt.
Rétt utan túns eru svo gömlu skilaréttir Ölfusinga frá 18. öld en þær voru fluttar til Hveragerðis um 1845 vegna skriðufalla úr Ingólfsfjalli. Hinar nýju Ölfusréttir voru hinsvegar fjarlægðar árið 1985 vegna byggingar Hótel Arkar og er mikil eftirsjá af þeim minjum.
Á loftmynd sem tekin er úr flugvél af bæjarrústunum má sjá mjög óljóst hringlaga garðlag við hlið bæjarins, líkur eru á að þetta sé mjög fornt bænhús og hugsanlega kirkjugarður úr frumkristni. Áformað er að taka borkjarnasýni úr veggnum til að kanna aldur og reyna að komast að því hvort hugsanlega sé um kirkjugarð að ræða. Þess má geta að engar heimildir eru um kirkju eða bænhús í Hvammi en nýjar rannsóknir sem standa yfir í Skagafirð benda til þess að bænhús og kirkjur hafi verið mun algengari á bæjum á fyrstu öldum eftir kristnitöku en mann hafa áður haldið.

Á hól sem kallast Orrustuhóll eru minjar sem hugsanlega eru kuml úr heiðnum sið. Áformað er að rannsaka það nánar í framtíðinni.
Minjar í Hvammi eru mjög merkilegar og þurfa frekari rannsókna við. Mjög mikilvægt er að vernda gamla bæjarhólinn og umhverfi hans í Hvammi þar sem svona heilstætt menningarumhverfi er mjög sjaldgæft, sérstaklega á stöðum þar sem búskapur hefur verið um langan tíma. Algengara er að finna svona minjar þar sem byggð leggst snemma af.
Ábúendur í Hvammi hafa ekki í hyggju að hrófla við þeim minjum sem eru í landi þeirra og eru áhugasamir um verndun og skilja mikilvægi þeirra.

Gljúfurárholt

Gljúfurárholt er nokkuð gömul jörð. Í dag stendur bæjarhóll Gljúfurárholts nærri þjóðvegi en hann hefur verið sléttaður og aðeins standa eftir tún og bæjarhóllinn sjálfur. Norður af bæjarhólnum stendur íbúðarhús sem byggt var fyrir miðja síðustu öld og hefur það verið gert upp, í því er búið í dag. Yngsti bærinn er nokkuð frá bæjarhólnum og stendur uppi á holtinu sem bæjarhóllinn stendur við. Ekki er búið þar lengur og úthús voru þar nýlega rifin eftir að þau hrundu í suðurlandsskjálftum árið 2008. Ekki eru margar minjar eftir á yfirborði á Gljúfurárholti en öruggt er að í túninu og á bæjarhól er mikið af minjum undir yfirborði. Allar framkvæmdir og jarðrask á bæjarhólnum eru hættulegar vegna miltisbrands sem kom þar upp. Hræ voru urðuð í rústum bæjarhólsins og rutt yfir þær með jarðýtum. Hóllinn er merktur vegna þessa. Það er því mjög mikilvægt bæði til að vernda minjar og koma í veg fyrir miltisbrandssýkingar að ekki sé hróflað við bæjarhólnum. Þetta verður að hafa í huga við allt skipulag og breytingar á veglínum í kringum Gljúfurárholt. Hægt var að staðsetja nokkuð af minjum í Gljúfurárholti út frá lýsingum.

Bakkárholt

Land Bakkárholts nær inn á svæðið og var saga bæjarins gerð og allar minjar jarðarinnar skráðar upp úr heimildum. Minjar frá Bakkárholti eru nokkrar inn á skráningarsvæðinu en það er álit skýrsluhöfundar að mjög mikilvægt sé að ráðast í fulla skráningu á þeirri jörð. Mikil vinna hefur þegar verið gerð og í raun er aðeins eftir að vinna 1-2 vikna vettvangsvinnu. Bakkárholt er ríkari af sögu og minjum en flestar jarðirnar í Ölfusi en þar var meðal annars lengi vel þingstaður.

Kotströnd

Ekki var mikið af minjum frá Kotströnd inn á svæðinu sem skráð var en Kotströnd á land inn á skráningarsvæðið ásamt Bakkárholti. Bæjarhóll og flestar minjar Kotstrandar eru utan svæðis.

Niðurstaða.

Nokkuð mikið af minjum fundust við skráninguna en til skoðunar voru svæði sem áætlað er að byggð þéttist í sveitarfélaginu Ölfusi í framtíðinni. Minjar eru að mestu bundnar við bæjarstæðin í Árbæ, Gljúfurárholti og Hvammi og verður að afmarka þau svæði og taka tillit til þeirra við skipulagningu. Bæjarhólar eru hólar sem myndast vegna sí endurteknar byggðar á sama stað og eru í raun hólar fullir af mannvistarleifum þó þeirra sjái ekki stað á yfirborði eins og raunin er með Árbæ og Gljúfurárholti. Hvammur hefur þá sérstöðu að þar er að finna minjar sem enn eru vel sjáanlegar og mynda heilstætt menningarlandslag sem er mjög mikilvægt er fyrir sveifarfélagið að varðveita. Minjar á svæðinu þar sem áætlað er að byggð þéttist mest eru fáar bæði við Árbæ og í Nýbýlahverfi vegna þess að þar var áður mikill mýri.
Lagt er til að engar framkvæmdir séu gerðar við bæjarhóla þeirra bæja sem skráðir voru og í raun innan heimatúns þeirra, þurfa þá að fara fram fornleifakannanir með gerð tilraunaskurða og hugsanlega kostnaðarsamar fornleifarannsóknir. Allar framkvæmdir eru háðar leyfi frá Fornleifavernd ríkisins. Þess ber að gæta að minjar gætu leynst undir yfirborðinu þótt þeirra sjái ekki stað ofanjarðar. Það er því mikilvægt að fara að öllu með gát þegar ráðist er í framkvæmdir sem kunna að raska fornleifum. Slíkar framkvæmdir ber að tilkynna Fornleifavernd ríkisins sem veitir ráðgjöf og sér, ef þurfa þykir, um eftirlit með framkvæmdunum. Þar sem fornleifar koma óvænt í ljós við framkvæmdir ber að stöðva framkvæmdirnar og tilkynna fundinn til Fornleifaverndar.

Hnitaskrá

Bakkárholt	Hnit	Tegund	Hlutverk
163845-118-73	396391 386147	Fjárhús	Rúst
163845-118-74	396567 386946	Rúst	Óþekkt
163845-118-75	396217 386913	Rúst	Óþekkt
163845-118-76	395932 386092	Rúst	Óþekkt
163845-118-77	396209 386805	Rúst	Óþekkt
Árbær			
171640-490-1	399793 383726	Bæjarhóll	Bæjarstæði
171640-490-3	399480 383486	Heimild	Útihús
171640-490-4	399514 383451	Heimild	Útihús
171640-490-5	400043 383929	Heimild	Útihús
171640-490-6	399684 383529	Leið	Traðir
171640-490-8	399660 383578	Heimild	Huldufólk
171640-490-9	399750 383388	Heimild	Bústaður
171640-490-13	399849 383856	Heimild	Leið
171640-490-14	399715 383888	Heimild	Brunnur
171640-490-15	399945 383512	Náma	Mógrafir
171640-490-16	399821 383415	Heimild	Leið
171640-490-17	399865 383581	Náma	Mógrafir
171640-490-19	400051 383615	Náma	Mógrafir
171640-490- 23	399810 383759	Heimild	Bæjarhús
171640-490-31	399725 383691	Rúst	Útihús
171640-490-32	399852 383805	Rúst	Útihús
171640-490-33	399776 383782	Rúst	Útihús

171640-490 -38	399342 383649	Garðlag	Túngarður

Gjúfurárholt

171707-515- 1	395071 387568	Bæjarhóll	Bæjarhóll/Bústaður
171707-515- 2	395005 387630	Rústabunga	Útihús
171707-515-4	395004 387633	Rústabunga	Útihús
171707-515-5	395065 387549	Heimild	Leið
171707-515-6	395065 387548	Heimild	Þjóðsaga
171707-515-7	395098 387431	Heimild	Álagablettur
171707-515-8	395085 387417	Heimild	Álagablettur
171707-515-9	395058 387851	Örnefni/Kvíar	Kvíar
171707-515-13	395318 387550	Heimild	Mógrafir
171707-515-14	395015 387667	Heimild	Gata
171707-515-21	395071 387568	Rústabunga	Bæjarhús
171707-515-22	395071 387568	Rústabunga	Bæjarhús

Hvammur

171738-512-1	397616 389072	Bæjarhóll	Bæjarhóll
171738-512-2	397545 389162	Heimild	Útihús
171738-512-3	397524 389202	Heimild	Útihús
171738-512-4	397629 389071	Leið	Traðir
171738-512-5	397340 389570	Náma	Mógrafir
171738-512-6	397790 389696	Heimild	Örnefni
171738-512-7	398064 388865	Leið	Leið
171738-512-9.	397868 388571	Rúst	Rétt
171738-512-10	396743 387003	Heimild	Bústaður
171738-512-11	397027 389104	Þúst/legstæði	Kuml ?
171738-512-13	397423 389986	Leið	Leið
171738-512-16	397842 388621	Leið	Leið
171738-512-22	397708 389089	Rúst	Útihús

171738-512-23	397731 389102	Rúst	Útihús
171738-512-24	397737389085	Rúst	Útihús
171738-512-27	397576389185	Garðlag	Túngarður
171738-512-28	397542 388982	Rúst/rétt	Óþekkt
171738-512-29	397363 388884	Heimild	Óþekkt
171738-512-30	397768 388933	Garðlag	Garður
171738-512-32	397754 388912	Óþekkt	Rúst
171738-512-33	397628 389109	Rétt	Rúst

Kotstönd

172327-511-20	396158 387096	Heimild	Landamerki
172327-511-24	395733 387803	Heimild	Leið
172327-511-15	396013 388616		
172327-511-18	395335 387020		